

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

HİRİSTİYANLIKTA HAFTALIK DİNİ GÜN ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tûba SEMİZ

BURSA - 2019

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

HİRİSTİYANLIKTA HAFTALIK DİNİ GÜN ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tûba SEMİZ

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR

BURSA – 2019

TEZ ONAY SAYFASI
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Anabilim Dalı, Türk Din Müsikisi Bilim Dalı'nda 701622016 numaralı Serhat KARANFİL'in hazırladığı "HALİL ÇAY'IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı 12/09/ 2019 günü ^{15⁰⁰} - ^{16³⁰} saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **BAŞARILI** (başarılı / ~~başarısız~~) olduğuna **OYBİRLİĞİ** (oybirliği / ~~oy çokluğu~~) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Zinnur KANIK

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Erhan ÖZDEN

İstanbul Üniversitesi

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İlhami ORUÇOĞLU

Bursa Uludağ Üniversitesi

Tarih

12.09.2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 27/08/2019

Tez Başlığı / Konusu: **HALİL ÇAY'IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **68** sayfalık kısmına ilişkin, 27/08/2019 tarihinde şahsım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 13'dür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları dahil

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
27/08/2019

Adı Soyadı: Serhat Karanfil

Öğrenci No: 701622016

Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları

Programı: Türk Din Müsikîsi

Statusü: Yüksek Lisans

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Zinnur KANIK

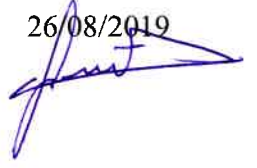
Tarih: 27/08/2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “HALİL ÇAY’IN HAYATI, SANATI VE ESERLERİ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarının kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

26/08/2019

Adı Soyadı : Serhat Karanfil

Öğrenci No : 701622016

Anabilim Dalı : İslam Tarihi Ve Sanatları Anabilim Dalı

Programı : Türk Din Mûsikîsi Bilim Dalı

Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Tûba SEMİZ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Dinler Tarihi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : x +105
Mezuniyet Tarihi : / / 2019
Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR

HIRİSTİYANLIKTA HAFTALIK DİNÎ GÜN ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Hıristiyanların haftalık ibadet günü Pazar'dır. Yahudi geleneğinde yetişen ilk Hıristiyanlar, zaman içerisinde Şabat'ı terk ederek, Hz. İsa'nın ölümden dirildiğine inandıkları gün olan Pazar'ı inançlarının merkezine koymuşlardır. Bu gün için başlangıçta "Rabbin Günü" ifadesi kullanılsa da, günümüzde "Pazar" ifadesi daha yaygın bir kullanım haline gelmiştir. Pazar gününün nasıl kutlanması gerektiği konusu, yıllar içerisinde şekillenen bir süreç izlemiş ve çağın gerekleri neticesinde, dinî ritüeller gölgede kalmış ve "tatil günü" kimliği ön plana çıkmıştır. Yine de bu gün, Hıristiyanlığın temel taşlarından olan Paskalya ruhunu sene boyunca canlı tutar ve özel olarak isimlendirilen pazar günleri içerisinde Paskalya Pazarı dinî senenin zirve noktasını oluşturur.

Anahtar Kelimeler: Dinî Gün, Haftalık Dinî Gün, Hıristiyanlık, Paskalya

ABSTRACT

Name and Surname : Tûba SEMİZ
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Philosophy and Religious Sciences
Branch : History of Religious
Degree Awarded : Master
Page Number : x +105
Degree Date : / / 2019
Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR

A STUDY ON THE WEEKLY RELIGIOUS DAY IN CHRISTIANITY

Sunday is the weekly religious day in Christianity. Early Christians, who were grown up with the Jewish tradition rituals, gave up the celebration of Sabbath in time and put the day of Sunday, which they believe that is Jesus Christ's resurrection day, in the center of their belief. At first, Christians called the day "the Lord's Day" but nowadays the usage of the word "Sunday" has become more common. How to celebrating Sundays has been changed within years. According to the necessity of the time, the "holiday" meaning become more popular rather than the rituals. However, Sunday keeps the spirit of Easter alive during the whole year and the Easter Sunday, which was named in a special way among other Sundays, form the top of the liturgic year.

Keywords: Religious Day, Weekly Religious Day, Christianity, Easter

ÖNSÖZ

Her dinin kendine özgü bir yapısı vardır. Ayrıntılı olarak ele alındığında, dinlerdeki farklılıkların şekil itibariyle olduğu görülür; ancak amaç noktasında dinlerin genel olarak ortak paydalarda bulunduğu söylemek mümkündür. Örneğin; oruç ibadeti, dinlerde farklı şekillerde yapılırsa da, özünde bir “nefis terbiyesi” amacı barındırır. Tıpkı bunun gibi, dinlerin “özel” kabul ettikleri zamanlar da farklıdır; ancak bu zamanlar, her din içerisinde bir inanç tazelemesi yaşatır ve inananları dinî duygular etrafında bir araya getirir. Bu bağlamda Müslümanlar için Cuma, Yahudiler için Cumartesi ve Hıristiyanlar için Pazar günü, haftalık kutsal zamanlar olarak dinin önemli parçaları şeklinde ön plana çıkmaktadır.

Çalışmamızda Hıristiyanların haftalık dinî günü olan Pazar gününü tarihî ve fenomenolojik olarak ele aldık. Pazar gününün din içerisindeki yeri, bu günün ortaya çıkışındaki tarihî süreç, Kilise Takvimi ve bu takvimde pazarın yeri, bu günle ilgili yapılan tartışmalar, Yahudilerin Cumartesi günüyle yaşanan ayrışmalar, özel olarak isimlendirilen Pazar günleri çalışmamızın temel başlıklarını oluşturmaktadır. Biz imkânlarımız ölçüsünde konuyla ilgili bilgileri derlemeye çalıştık. Çalışmamızın bu alanda bundan sonra yapılacak benzer çalışmalar için bir basamak olmasını temenni etmekteyiz.

Bu çalışma sürecinde; başta bana rehberlik eden kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Süleyman SAYAR’a, ihtiyacım olduğunda manevi desteğini benden esirgemeyen değerli arkadaşım Dr. Fatma BALCI ARVAS’a ve her zaman yanımda olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Tûba SEMİZ

Bursa, 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE BÖLÜMLERİ.....	2
B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMLERİ VE KAYNAKLAR	3

BİRİNCİ BÖLÜM

HAFTALIK İBADET GÜNÜ OLARAK PAZAR VE PAZAR'IN DAYANDIRILDIĞI DELİLLER

I. PAZAR'IN İSİMLENDİRİLMESİ VE ETİMOLOJİSİ.....	6
A. RABBİN GÜNÜ (THE LORD'S DAY) KULLANIMI.....	7
B. RAB'BİN GÜNÜ (THE DAY OF THE LORD) KULLANIMI VE BU KONUDAKİ KARIŞIKLIK.....	12
C. SUNDAY KULLANIMI	14
II. PAZAR'IN DAYANDIRILDIĞI DELİLLER	18
A. İNCİL'DEN DELİLLER	19
B. ESKİ HİRİSTİYAN YAZMALARINDAN DELİLLER	22

İKİNCİ BÖLÜM

PAZAR'IN LİTÜRJİK TAKVİMDEKİ YERİ VE ÖZEL OLARAK İSİMLENDİRİLEN PAZAR GÜNLERİ

I. PAZAR'IN KİLİSE TAKVİMİNDEKİ YERİ	26
A. DİNİ SENE	27
B. ADVENT	32
C. NOEL	34
D. LENT	38
E. PASKALYA.....	40
F. PAZAR	44

II. YIL İÇİNDE ÖZEL OLARAK İSİMLENDİRİLEN PAZAR GÜNLERİ	50
A. PALMIYE PAZARI	50
B. PASSİON PAZARI.....	53
C. AFFETME PAZARI	54
D. LAETARE PAZARI.....	56
1. Anelik Etme Pazarı	57
2. Çeşme Pazarı.....	58
3. Canlanma Pazarı	58
E. LOW PAZARI	58
F. PENTEKOST	60
G. TRİNİTY PAZARI	60
H. DİĞER ÖZEL PAZARLAR.....	61
İ. DEĞERLENDİRME	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAZAR'IN SİSTEMLEŞMESİNDEKİ TARİHİ SÜRECE GENEL BİR BAKIŞ

I. PAZAR'IN ÇIKIŞ NOKTASI OLARAK ŞABAT VE ŞABAT'TAN PAZAR'A GEÇİŞ SÜRECİ	64
A. ŞABAT'A GENEL BİR BAKIŞ	64
B. İNCİL'E GÖRE ŞABAT VE İLK AYRIŞMALAR.....	69
C. AYNI ANDA İKİ HAFTALIK İBADET GÜNÜ	74
D. ŞABAT'I SÜRDÜREN HİRİSTİYANLAR	80
E. DEĞERLENDİRME	82
II. PAZAR'IN HAFTALIK İBADET GÜNÜ OLARAK KABUL EDİLİŞİNDEKİ TARİHİ SÜREÇ.....	83
A. YAŞANAN İLK GELİŞMELER	84
B. KİLİSE KONSİLLERİNİN EMİRLERİ (300-600)	86
C. ŞABATARYAN HAREKETİ (600-800)	88
D. 800'DEN 1500'E HİRİSTİYAN ŞABATI (HÜKÜMDARLARIN VE KONSİLLERİN EMİRLERİ).....	90
E. 1848'DEN 1914'E KADAR YAŞANANLAR.....	92
F. DEĞERLENDİRME	94
SONUÇ.....	96
KAYNAKLAR	100

KISALTMALAR

1. Kor.	Korintliler'e Birinci Mektup
1. Pet.	Petrus'un Birinci Mektubu
1. Sa.	1. Samuel
1. Sel.	Selanikliler'e Birinci Mektup
2. Pet.	Petrus'un İkinci Mektubu
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen madde-makale
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	Editör
Ef.	Efesliler'e Mektup
Elç. İşl.	Elçilerin İşleri
ERE	Encyclopedia of Religion and Ethics
Flp.	Filipeliler'e Mektup
Gal.	Galatyalılar'a Mektup
İbr.	İbraniler'e Mektup
Karş.	Karşılaştırmamız
Kol.	Koloseliler'e Mektup
Lev.	Levililer
M.S.	Milattan sonra
Mal.	Malaki
Mar.	Markus
Mat.	Matta
Mez.	Mezmurlar
Neh.	Nehemya
ö.	Ölümü
p.	Papalık görevi yaptığı yıllar
Rom.	Romalılar'a Mektup
s.	Sayfa
ss.	Sayfaları arasında
t.y.	Tarihi yok
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
y.y.	Yazarı yok
Yar.	Yaratılış
Yas.	Yasanın Tekrarı
Yşa.	Yeşaya
Yu.	Yuhanna

GİRİŞ

Din, insan hayatında hep varolagelmiştir. İnsan, yüce bir güce sığınma ihtiyacı içinde, kimi zaman kendi bilinciyle ürettiği varlıklara kimi zaman da peygamberlerin tanıttıkları varlıklara bağlanmıştır. Din içerisinde yer alan kurallara uymak; insana manevî bir tatmin, içsel bir huzur ve dünyevî bir gönül rahatlığı sunar. Bireysel olarak kazandırdıkları bir yana; din aynı zamanda insanların birlik beraberlik içerisinde yaşamalarını, Hz. Peygamber'in (s.a.s.) bir hadisinde belirttiği gibi "bir vücudun organları gibi" hareket etmelerini, kardeşlik bilinciyle birbirlerine sahip çıkmalarını istemektedir. Bu bağlamda, dinler içerisinde inananları bir araya getiren "özel zamanlar"dan söz etmek mümkündür. Örneğin Budizm'de, Mayıs ayında Ay'ın dolunay şeklini aldığı gecede kutlanan; Budizm'in kurucusu Buda'nın doğduğu, vahiy alıp aydınlandığı ve öldüğü gece olarak kabul edilen Buda Günü¹; Yahudilerin Hz. Musa önderliğinde Mısır'dan çıkışlarının anıldığı, 15-21 Nisan arası kutlanan Pesah Bayramı²; İslâmiyet'te Kur'an-ı Kerim'in ilk defa indiği gece olması sebebiyle bin aydan daha hayırlı kabul edilen ve Ramazan'ın 27. gecesi kutlanan Kadir Gecesi bunlardan bazılarıdır. Bu özel zamanlar, inananların yıl içerisinde aynı amaç ve duygularla bir araya gelmesini sağlamaktadır.

Dinler içerisinde yer alan bayram ve gecelerin dışında, haftalık olarak inananları bir araya getirmeyi ve böylece âdeta inancı her zaman tazelemeyi amaçlayan günler de vardır. "Haftalık ibadet günü" ifadesiyle değerlendirilen bu günlerden ilk akla gelenler; Yahudilikte Şabat, Hıristiyanlıkta Pazar ve İslamiyet'te Cuma günleridir. Bu günler, belli kurallara uyulan ve belli başlı ibadetlerin, dinî törenlerin yerine getirildiği zamanlardır.

Bizim bu çalışmada ele alacağımız konu, Hıristiyanların Hz. İsa'nın ölümden dirildiği gün olarak kabul ettikleri Pazar günüdür.

¹ Mustafa Ünal, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s. 87.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünal, a.g.e., ss. 145-154.

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, AMACI VE BÖLÜMLERİ

Araştırmanın konusu, Hıristiyanların haftalık ibadet günü olması bağlamında Pazar günüdür. Pazar gününün Hıristiyanlık içerisindeki önemi, bu güne verilen isimlerin farklı dillerde kullanımı, bu günün ortaya çıkış süreci, kutlanmasıyla ilgili zaman içerisinde yaşanan değişimler, çeşitli isimlerle özel olarak kutlanan Pazar günleri gibi konular, genel bir çerçeve içerisinde ele alınmıştır. Bahsedilen konuların ayrıntılı olarak ele alınması halinde, başlı başına birer araştırma konusu olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple çalışmanın, imkânlar ölçüsünde daha detaylı araştırmalar yapacaklara bir nevi yol gösterici olmasını temenni etmekteyiz.

Araştırmanın amacı, Hıristiyanlıkta Pazar gününün önemini ortaya koymak; Yahudilikteki Şabat gününün terk edilip yeni bir haftalık ibadet gününün neden benimsendiği sorusuna cevap bulmak; Pazar'ın günümüzdeki haline gelene kadar yaşanan tarihî sürecin genel çerçevesini çizmektir. Bu bağlamda, Hıristiyan dinî senesiyle ilgili bilgilere de yer verilmiş ve Pazar'ın çıkış noktası olarak Şabat'la ilgili bir bölüm de araştırmaya eklenmiştir.

Konu üç bölüm halinde ele alınmıştır: Birinci bölümde, haftalık ibadet günü olarak Pazar ve Pazar'ın kutlanmasıyla ilgili deliller incelenmiş; Pazar'ın karşılığı olarak kullanılan "Rabbin Günü" (the Lord's Day) ile yargı gününün karşılığı olarak kullanılan "Rab'bin Günü" (the Day of the Lord) ifadelerine, Kutsal Kitap ve eski Hıristiyan yazmalarından örneklerle olabildiğince ışık tutulmuştur. Son olarak daha yaygın biçimde kullanılan "Sunday" kelimesinin ortaya çıkışı ve kullanımının yaygınlaşması konusu ele alınmıştır. Pazar'ın kutlanmasıyla ilgili tartışmalara da cevap mahiyetinde, Pazar'ın haftalık ibadet günü olmasıyla ilgili İncil'den ve eski Hıristiyan yazmalarından deliller de derlenmiştir.

İkinci bölümde, Pazar'ın Hıristiyan Dinî Senesi içindeki yeri ve özel olarak isimlendirilen Pazar günleri incelenmiş; Pazar'ın Hıristiyanlar açısından önemini yorumlamak için, Litürjik Takvimden de bahsetme gereği duyulmuştur. Bu çerçevede Advent, Noel, Lent ve Pazar'ın yıllık kutlaması olarak değerlendirilebilecek Paskalya üzerinde durulmuştur. Ayrıca, yıl içinde özel olarak isimlendirilen Pazar günleriyle ilgili bilgilere de kaynaklar çerçevesinde yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Pazar'ın sistemleşmesindeki tarihî süreç genel olarak değerlendirilmiş; bu amaçla önce Pazar'ın dinî arka planının daha iyi anlaşılması için Şabat'la ilgili bilgi verilmiş; ancak Şabat konusu başlı başına bir çalışma alanı olduğundan, ayrıntıya inilmemiştir. Daha sonra Şabat'tan ayrılma süreci, Şabat'la ilgili İncil'de geçen bölümler ve aynı anda hem Pazar'ı hem Şabat'ı kutlayan Hıristiyanlarla ilgili bilgiler ele alınmıştır. Son olarak, Pazar'ın bugünkü haline gelmesinde yaşanan tarihî süreç özetlenmiştir.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMLERİ VE KAYNAKLAR

Araştırmada öncelikle Türkçe kaynaklarla, Türkçe'de yapılan araştırmalarla işe başlanmıştır. Ancak, araştırma konusuyla ilgili kapsamlı çalışmalar bulma hususunda zorluk yaşanmıştır. Konuyla doğrudan bağlantılı eserler, ansiklopedi maddeleri, makaleler derlenmiş; ancak yine de konunun şekillenmesi, esas olarak İngilizce kaynaklarla ve daha çok bu dilde yazılmış, ilmî değeri olan ansiklopedi maddeleriyle olmuştur. Meselâ, Pazar'ın bugünkü haline gelmesinde James Hastings'in *Encyclopedia of Religion and Ethics* (ERE)'indeki ilgili maddenin bilgi ve sistematüğinden yararlanılmıştır. Söz konusu kaynakların bazıları, orijinal eserlerin elektronik ortama aktarılmış halleridir; bazıları da internet ortamında kullanıma sunulan ansiklopedik kaynaklardır.

İngilizce eserlerden tercüme yapılırken, kelimelerin okunuşları, anlamları ya da özgün dildeki halleri ihtiyaç halinde parantez içinde verilmiştir. Hıristiyanların Pazar'a bakışlarını birinci ağızdan aktarmak amacıyla, kullanılan kaynaklardan zaman zaman doğrudan alıntılar yapılmıştır.

Kutsal Kitap'tan yapılan alıntılar konunun akışına göre bazen dipnot şeklinde bazen de metin içerisinde verilmiştir. İsa'nın adı, saygı gereği ya "Hz. İsa" ya da "Mesih İsa" şeklinde kullanılmıştır.

Konuların geçtiği farklı kaynaklar, ulaşabildiğimiz kadarıyla, dipnotlarda zikredilmiştir. Ele alınan konularla ilgili ulaşılan kaynak sayısı, bazı bölümlerde sınırlı kalmıştır. Ancak bahsedilmesi gerekli görüldüğünden, tek kaynaktan da olsa konuya yer verilmiştir.

Amaç, genel anlamda Hıristiyanlıktaki haftalık ibadet gününü incelemek, bu gün üzerindeki bilgileri sunmak ve değerlendirmek olduğundan, Pazar günü uygulanan ritüellere fazla yer verilmemiştir. Ancak, özel olarak isimlendirilen Pazar günlerinden bahsederken, günlerin isminin menşei olan bazı uygulamalardan kısaca söz edilmiştir.

Çalışma, daha ziyade tarihî bilgileri esas almaktadır. Konuyla ilgili güncel kaynaklar da imkânlar ölçüsünde kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak fenomenolojik yöntemle işlenen konu, tarihî çerçevenin verilmesi ve bu yöndeki bilgilerin ihmal edilmemesi sebebiyle aynı zamanda tarihî inceleme yönteminin uygulandığı bir nitelik kazanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

HAFTALIK İBADET GÜNÜ OLARAK PAZAR VE PAZAR'IN DAYANDIRILDIĞI DELİLLER

Hıristiyanlık, Yahudiliğin hüküm sürdüğü bir toplumda doğmuş ve gelişmiştir. Yahudi kültürünün ve dininin etkisi altında ortaya çıkan Hıristiyanlık, zamanla bu dinden ayrılmış ve kendi kurallarını, yapısını, dinî ifadelerini sistemleştirerek özgünlük kazanmıştır. Bu süreçte Hz. Musa'dan Hz. İsa'ya, Tevrat'tan İncil'e, tek tanrı olan Tanrı Yahve'den üçlü bir Tanrı anlayışına doğru bir değişim yaşanmıştır. Bunlar ve bunlara benzer verilebilecek örnekler arasında bize göre oldukça kayda değer olan, haftalık ibadet günü olarak Yahudilerin fazlasıyla önem verdikleri Şabat'ın zamanla terk edilip bunun yerine yeni bir günün benimsenmiş olmasıdır.

Hıristiyanlar zaman içerisinde haftalık ibadet günü olarak Pazar'ı kutlamaya başladılar. Çünkü haftanın ilk günü olan Pazar günü Hz. İsa ölümden dirilir; dolayısıyla öğretilerinin temel parçası olarak onun Yeniden Dirilişi'ni gösteren bir grubun böyle bir güne özel bir önem atfetmesi de Hıristiyanlar açısından doğaldır. Yahudilikten gittikçe uzaklaşan Hıristiyanlığın kendine ait bir haftalık kutsal güne sahip olması da beklenen bir yenilik olarak görülmelidir. Neticede Havariler zamanında yapılan haftanın ilk günü kutlamaları, Tanrı'ya yerel ve resmî ibadet için ayrılan gün olarak Yahudi Şabatı'nın yerini almış ve Hıristiyan kimliğinin bir göstergesi haline gelmiştir³.

I. PAZAR'IN İSİMLENDİRİLMESİ VE ETİMOLOJİSİ

Yahudilerde Pazar haftanın ilk günüydü⁴. Diğer günler numaralarla isimlendirilirken sadece haftalık ibadet günü ve yedinci gün olan Şabat'ın özel bir ismi vardı. Ancak, ilk dönem Hıristiyanları arasında zamanla Şabat'a verilen önemin azalması ve Hz. İsa'nın ölümden dirildiğine inanılan gün olan Pazar'ın daha özel hale gelmesiyle, bu günün de kendine özgü bir ismi olmuştur⁵. Bu isimler, yaygın kullanımıyla "Sunday" ve dinî literatürdeki kullanımıyla "Rabbin Günü"dür.

³ W. Owen Cole, *Comparative Religions: A Modern Textbook*, U.K: Blandford Press, 1982, s. 133; <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10/08/2011).

⁴<http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10/08/2011).

⁵ Cole, a.g.e., s. 133.

Burada özellikle Pazar kelimesinin İngilizce karşılığı olan “Sunday” kullanımıyla ilgili yapılan yorumlar ve bu güne özgü bir isim olarak yalnızca Vahiy’de geçen⁶ “Rabbin Günü” ifadesiyle ilgili açıklamalar ele alınacaktır.

A. RABBİN GÜNÜ (THE LORD’S DAY) KULLANIMI

Roma İmparatorluğu’nda Pazar günü için kullanılan “Güneş’in günü” (the day of the sun, dies solis) isimlendirmesine karşılık Yahudiler, günler veya haftalarla ilgili kâfirlere ait her türlü isimlendirmeden kaçındıklarından bu güne “haftanın ilk günü” demişlerdir. Yahudi kültürü içerisinde ortaya çıkan Hıristiyanlar da başlangıçta onların uygulamasını takip etmiştir. Ancak zamanla Hıristiyanlar arasında, hem Yahudi haftalık ibadet günü “Şabat”tan hem de Roma İmparatorluğu’na özgü “Sunday”den farklı bir isimlendirme ortaya çıkmıştır⁷.

“Haftalık ibadet günü” ifadesi İncil’de birçok yerde⁸ geçmesine rağmen⁹, Hıristiyanların Şabat yerine kutlamaya başladıkları haftalık ibadet günü olan Pazar için terminolojik olarak kullandıkları isim olan Rabbin Günü (the Lord’s Day) İncil’de yalnızca bir kez geçer¹⁰: “Rabbin Günü’nde Rabbin beni yönetimine almasıyla arkamda borazan sesine benzer yüksek bir ses işittim¹¹.” Vahiy’in yazarı Yuhanna, M.S. 90’lı yıllarda “Rabbin Günü” terimini herhangi bir açıklama yapmadan kullanmıştır. İgnatius’a¹² göre bu, Hıristiyanların gidişatının bir sonucu ve kendine sağlam bir zemin bulmaya çalışan bir iddianın temeliydi¹³. Nitekim, ilk defa Vahiy 1:10’da geçen bu ifadeyi daha sonra kullanan ilk kişi de İgnatius olmuştur¹⁴.

⁶ A. Robert Buckland, *The Universal Bible Dictionary*, New York: Fleming H. Recell Company, t.y., s. 295; John D. Davis, *A Dictionary of Bible*, Philadelphia: The Westminster Press, 1911, s. 457; Cole, a.g.e., s. 133.

⁷ Michael George Glazebrook, “Sunday”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, Edinburgh: The Scholar Ilkley for T. & T. Clark LTD, 1980, C. XII, s. 104.

⁸ Mat., 28:1; Mar., 16:2; Luka, 24:1; Yu., 20:1; Mar. 16:9; Yu. 20:19; Elç. İşl. 20:7; 1. Kor. 16:2.

⁹ Buckland, a.g.e., s. 295.

¹⁰ Cole, a.g.e., s. 133; Buckland, a.g.e., s. 295; William E. Addis, Thomas Arnold, *A Catholic Dictionary*, New York: The Catholic Publication Society Co., 1887, s. 781.

¹¹ Vahiy, 1:10.

¹² Antakya şehrinin ikinci episkoposu olan İgnatius, Roma İmparatoru Trajanus zamanında, Hıristiyan olduğu için idama mahkûm edilmiş ve 108 senesi civarında Roma’da şehit edilmiştir. İzmir’de bulunduğu sırada Anadolu’da yaşayan bazı Hıristiyan cemaatleri onu ziyaret etmiştir; İgnatius da bazı cemaatlere birer mektup yazmıştır. Bu mektuplar Hıristiyan edebiyatının en eski belgeleri arasında yer almakta ve bizi o zamanki Hıristiyan cemaatlerinin hayatı hakkında aydınlatmaktadır. (Xavier Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, İstanbul: OHAN Matbaacılık, t.y., s. 291).

¹³ Glazebrook, a.g.m., s. 104; Buckland, a.g.e., s. 295.

¹⁴ Clarence Tucker Craig, “Lord’s Day”, *An Encyclopedia of Religion*, ed. Vergilius Ferm, New York: Philosophical Library, 1945, s. 451.

Yeni Ahit'te Hıristiyanların Mesih'in diriliş günü olan haftanın ilk gününde bir araya toplandıkları belirtilir¹⁵. Yunancada haftanın bu ilk günü "Rabbin Günü" (Ἡμέρα του Κυρίου=Iméra tou Kyriou) ya da "Pazar" (Κυριακή=Kyriaki) ismini alır. Latince "Pazar günü" (dominica dies), İspanyolca "Pazar" (domingo) ve Fransızca "Pazar" (dimanche) kelimeleri Rabbin Günü için kullanılır ancak sözlükteki mânâları "Pazar"dır. Aynı şekilde Alman dillerinde Güneş Günü'yle (sun's day, sonntag) olan bağlantı muhafaza edilmiştir. Öte yandan Bulgarca (Неделя=Nedelya), Makedonca (Недела=Nedela), Rusça (Воскресенье=Vokresen'ye) gibi Slav dillerinde bu güne verilen ismin karşılığının manası "yeniden diriliş"tir¹⁶.

Pazar için Rabbin Günü kullanımının yerleşmesinde, Anadolu'da (Roma İmparatorluğu'nda) ayın ilk gününün İmparatorun Günü (Emperor's Day) olarak isimlendirilmesinin de etkili olduğu yorumu yapılmıştır. Buna göre ilk dönem Hıristiyanları biraz da meydan okuma amacıyla "Lord"ları (Efendileri) Hz. İsa'ya ithafen, dünyanın efendisi olarak görülen imparatora adanan birçok resmî terimi kullanmışlardır. Yani haftanın ilk gününü Rabbin Günü (the Lord's Day) olarak isimlendirirken İmparatorun Günü'ne (Emperor's Day) bir gönderme yapma amacını da gütmüşlerdir¹⁷.

"Rabbin Günü" ifadesi, Yeni Ahit Hıristiyanları için günümüzde çoğunlukla göz ardı edilen birçok mânâyı da içerisinde barındırmıştır. Nasıralı İsa'yı Rab ve Mesih olarak tanıtan harikulade Yeniden Diriliş¹⁸; Mesih'i İsrail'in Tanrısı ve dünyanın Rabbi Yahve'yle özdeşleştiren vahiy¹⁹; Mesih'in, paganların "birçok tanrısı"yla karşılaştırılınca eşsiz ve evrensel üstünlüğü²⁰; O'nun kâmilliği, Beden'inin (Kilisenin)

¹⁵ Elç. İşl. 20:7; 1. Kor. 16:2; Yu. 20:26.

¹⁶ Pierre-Marie Gy, "Sunday", *Encyclopedia of Christian Theology*, ed. Jean-Yves Lacoste, New York: Routledge, 2005, s.1532; Glazebrook, a.g.m., s. 104.

¹⁷ Glazebrook, a.g.m., s. 104.

¹⁸ Flp., 2:10-11 "Öyle ki, İsa'nın adı anıldığında göktekiler, yerdekiler ve yer altındakilerin hepsi diz çöksün ve her dil, Baba Tanrı'nın yüceltilmesi için İsa Mesih'in Rab olduğunu açıkça söylesin." Ayrıca bkz. Mez. 2:7; Elç. İşl. 2:36.

¹⁹ Rom., 1:2-4 "Tanrı, öz Oğlu Rabbimiz İsa Mesih'le ilgili olan bu müjdeyi peygamberleri aracılığıyla Kutsal Yazılarda önceden vaat etti. Bedence Davut'un soyundan doğan Rabbimiz İsa Mesih'in, kendi kutsal ruhu sayesinde ölümden dirilişiyle Tanrı'nın Oğlu olduğu kudretle ilan edildi." Ayrıca bkz. Yeşu, 3:11.

²⁰ 1. Kor., 8:5-6 "Yerde ya da gökte ilah diye adlandırılanlar varsa da - nitekim birçok 'ilahlar' ve 'rabler' vardır - bizim için tek bir Tanrı Baba vardır. O her şeyin kaynağıdır ve biz O'nun için yaşıyoruz. Tek bir Rab var, O da İsa Mesih'tir. Her şey O'nun aracılığıyla yaratıldı, biz de O'nun aracılığıyla yaşıyoruz."

üzerindeki başkanlığı ve gelecek olan dünyadaki üstünlüğü²¹ bunlardan ön planda olanlardır. Zira Rabbin Günü, erken dönem Hıristiyanları için sadece bir ibadet ve dinlenme günü değildi; Mesih'le yenilenmiş bir ahdin ve Rabbleri'nin kutsanmasının günüydü²². Tüm bu farklılıklara vurgu yapan “Rabbin Günü” ifadesinin kullanımı da bu sebeple makul görülmektedir.

Ancak barındırdığı derin mânâlara rağmen, Rabbin Günü ifadesinin ilk kullanımının hangi maksatla olduğuyla ilgili çeşitli yorum, tartışma ve açıklamalar ortaya çıkmıştır. Bu kullanımda özel bir mânânın kastedilmediği iddia edilmiş, iddialara da savunma niteliğinde açıklamalar getirilmiştir. Bu görüşlerden birkaçını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Vahiy bölümünün yazarı olan²³ Yuhanna'nın burada kullandığı ifadeyle, Tanrı'nın kendisinin “benim kutsal günüm” dediği Şabat'tan²⁴ bahsettiği iddia edilmiş ve bu ifadenin Hıristiyanlar için yeni bir haftalık ibadet günü anlamına gelmeyeceği öne sürülmüştür. Ancak bu iddialar, Yuhanna'nın niyetinin Şabat'ı kastetmek olması durumunda yaygın olan “Şabat” kullanımını tercih edeceği savunmasıyla bertaraf edilmiştir.

2. Rabbin Günü ifadesiyle Pazar'a değil Mesih İsa'nın doğduğu güne işaret edildiği, dolayısıyla da bunun herhangi başka bir gün olabileceği düşünülmüştür. Bu iddiaya karşılık da Hz. İsa'nın doğduğu günün bilinmediği, dolayısıyla bu günün ilk kilise tarafından bilinen ve kutlanan bir gün olmadığı, bu yüzden de kullanım maksadının bu düşünce olamayacağı dile getirilmiştir.

²¹ Kol., 1:15-20 “Görünmez Tanrı'nın görüntüsü, bütün yaratılışın ilk doğanı O'dur. Nitekim gökte ve yeryüzünde, görünen ve görünmeyen şeyler, tahtlar, egemenlikler, yönetimler ve hükümlerlikler, her şey O'nda yaratıldı. Her şey O'nun aracılığıyla ve O'nun için yaratılmıştır. Her şeyden önce var olan O'dur ve her şey varlığını O'nda sürdürmektedir. Bedenin, yani inanlılar topluluğunun başı O'dur. Her şeyde ilk yeri alsın diye başlangıç olan ve ölümler arasında ilk doğan O'dur. Çünkü Tanrı, tüm doluluğunun O'nda bulunmasını uygun gördü. O'nun çarmıhta akıtılan kanı aracılığıyla esenliği sağlamış olarak yerde ve gökte olan her şeyi O'nun aracılığıyla kendisiyle barıştırmaya razı oldu.” Ayrıca bkz. Ef. 1:18-23.

²² Warren F. Dicharry, “Lord's Day, The”, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson, Joann Cerrito, USA: Gale, 2003, C. VIII, s. 782.

²³ Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998, s. 380-381.

²⁴ Yşa., 58:13-14 “Kutsal günümde dilediğinizi yapmaz, Şabat Günü'nü çiğnemezseniz, Şabat Günü'ne ‘Zevkli’, RAB'bin kutsal gününe ‘Onurlu’ dersiniz, Kendi yolunuzdan gitmez, Keyfinize bakmayıp boş konulara dalmaz, O günü yüceltirsanız, RAB'den zevk alırsınız. O zaman sizi yeryüzünün yüksek yerlerine çıkarır, Atanız Yakup'un mirasıyla doyururum.” Bunu söyleyen RAB'dir.”

3. Rabbin Günü ifadesinin Petrus'un İkinci Mektubu'ndaki "Rab'bin Günü"²⁵ ifadesiyle aynı manaya geldiği iddia edilir. Oysa Petrus'un Mektubu'ndaki ilgili bölümde, Rabbin vaadini gerçekleştirmesinden, gelecek olan yargı gününden bahsedilir ve burada kastedilen Mesih'in ikinci gelişidir (second advent). Yani bu iki kullanımın karıştırılması esasında mümkün gözükmemektedir.

Yine bu görüşle bağlantılı olarak yapılan bir yoruma göre, Yuhanna da Vahiy'deki ifadeyi kullandığında yargı günüyle ilgili bir vizyonda kendinden geçmiş haldedir. Oysa daha önceki kısımlarda Yuhanna, vahyi aldığı anda nerede olduğunu (Patmos adası) ve burada bulunma nedenini anlatır; bu kısımda vizyonu aldığı günü (Rabbin Günü²⁶) de belirtir²⁷. Dolayısıyla Yuhanna burada, Petrus'un aksine, Mesih'in ikinci gelişi için değişmez bir isimlendirme olan Rab'bin Günü'nden (ἡμέρα κυρίου= iméra kyriou) bahsetmemiştir. Burada kullanılan "Rabbin Günü" (κυριακῆ ἡμέρα= kyriaké) kelimesi, Mesih'in ikinci gelişi ile Mesih'in ölümden dirildiği haftanın ilk günü arasındaki ayrımı belirginleştirmek için daha fazla kullanılmaya başlayan bir sıfattır.

4. Yuhanna'nın, yeniden dirilişin yıl dönümünü kastettiğini düşünmek de mümkündür. Fakat erken dönem kilise babalarının hiç birinden böyle bir yorumla ya da Rabbin Günü'nün bu şekilde isimlendirilmesiyle ilgili herhangi bir alıntı yapılamaz²⁸.

5. Hıristiyanlara göre Hz. İsa Cuma günü çarmıha gerilmiş ve Pazar günü yeniden dirilmiştir. Yeniden dirildikten sonra 40 gün boyunca kendisine inananlar arasında yaşamış ve 40. gün Baba Tanrı'nın sağına oturmak üzere göğe yükselmiştir²⁹. Bundan 10 gün sonra yani Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden 50 gün sonra ise Kutsal Ruh, Kudüs'te toplanmış bulunan Havariler üzerine görünür bir biçimde inmiştir. Günümüzde bu gün Pentekost Bayramı olarak kutlanır ve daima bir Pazar gününe rastlar³⁰.

²⁵ 2. Pet., 3:10 "Ama Rab'bin günü hırsız gibi gelecek. O gün gökler büyük bir gürültüyle ortadan kalkacak, maddesel öğeler yanarak yok olacak, yer ve yeryüzünde yapılmış olan her şey yanıp tükenecek."; Ayrıca bkz. 2. Pet. 3.

²⁶ Ayrıca bkz. N. J. D. White, "Lord's Day", *A Dictionary of the Bible*, James Hastings, New York: Charles Scribner's Sons, 1902, C. III, s. 139.

²⁷ Vahiy, 1:9 "İsa'ya ait biri olarak sıkıntıda, tanrısal egemenlikte ve sabırda ortağınız ve kardeşiniz olan ben Yuhanna, Tanrı'nın sözü ve İsa'ya tanıklık uğruna Patmos denilen adada bulunuyordum."

²⁸ Davis, a.g.e., s. 457.

²⁹ Ünal, a.g.e., ss. 184-188; Xavier Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2004, s. 38.

³⁰ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 38.

Çarmıha gerilme günü olan Cuma günü, nedense Havarilerin özellikle onurlandırdıkları bir gün olmamış; bu onur Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonraki altıncı Pazar gününe, Tanrı'nın katına yükseldiği güne ayrılmıştır. Normal bir düzende bir hafta demek olan sekiz gün sonra ise Hz. İsa ikinci kez haftanın ilk gününü onurlandırmış, Pentekost'ta Kutsal Ruh Havarilere inmiştir³¹.

Pentekost, Mayasız Ekmek Bayramı'nın ikinci gününden sonraki 50. güne denk geldiğinden³², Mesih'in çarmıha gerilmesi yılında haftanın ilk gününe denk gelmiş olması ihtimali vardır. Tüm bunlardan çıkarılacak sonuç, Kutsal Ruh'un inişi haftanın ilk gününde yani Rabbin Günü'nde meydana gelmiş olduğudur.

Daha ziyade genel esaslarla ilgili akıl yürütmeler sunan bu parçalar, Hıristiyanların büyük çoğunluğunun, Yuhanna'nın bu isimlendirmeyi kullanma nedeni olarak, Rabbin Günü'nün kutsal amaçlar için ayrılmış bir gün oluşunu gördüklerini söylemek mümkündür³³. Olağanüstü olayların gerçekleştiği bir güne, böyle bir isimlendirme de uygun görülmüştür.

Pazar günü Hıristiyanlar için sadece kilisede bir araya gelinen bir gün değildir. Derinlemesine bakıldığında Hz. İsa'nın normal bir insandan Tanrının Oğlu'na dönüştürülmesinin ve Yahve'yi gölgede bırakmaya başlamasının başlangıç noktası olan gündür. Bir diğer ifadeyle Şabat gününün, yerini Rabbin Günü'ne bıraktığı; Yahudilikten ayrı bir dinsel oluşumun temellerinin dayandırıldığı gündür. Rab'in eşsizliği, evrenselliği ve üstünlüğü yine bu günün içerisinde barındırdığı mefhumlardandır. İngilizcedeki "Lord's Day" kullanımındaki "Lord" ifadesinin başlangıçta imparatora da atıf yapan bir kullanım sonucu ortaya çıktığı ihtimalini göz önünde bulundursak bile, barındırdığı (yukarıda sayılan) mânâları kapsaması açısından bu ismin haftanın ilk gününün anlamını ifade etmekte oldukça isabetli olduğunu söyleyebiliriz. Yine de "Sunday" ifadesi günlük hayattaki kullanımı açısından çok daha fazla ön plana çıkmıştır.

³¹ Elç. İşl., 2:1-4 "Pentekost Günü geldiğinde bütün imanlılar bir arada bulunuyordu. Ansızın gökten, güçlü bir rüzgârın esişini andıran bir ses geldi ve buldukları evi tümüyle doldurdu. Ateşten dillere benzer bir şeylerin dağılıp her birinin üzerine indiğini gördüler. İmanlıların hepsi Kutsal Ruh'la doldular, Ruh'un onları konuşturduğu başka dillerle konuşmaya başladılar."

³² Lev., 23:11-15.

³³ Davis, a.g.e., s. 457.

B. RAB'BİN GÜNÜ (THE DAY OF THE LORD) KULLANIMI VE BU KONUDAKİ KARIŞIKLIK

Pazar gününün isimlendirilmesiyle ilgili bir diğer tartışma, “Rabbin Günü (the Lord’s Day)” ve “Rab’bin Günü (the Day of the Lord)” kullanımları etrafında şekillenmiştir.

Kutsal Kitap’ta yalnızca bir kez, Vahiy’de haftanın ilk günü kastedilerek kullanılan “Rabbin Günü” ifadesine karşılık; “Rab’bin Günü”³⁴ ifadesi Yahudilerin de kullandığı eskatolojik anlamıyla sık sık geçer³⁵. Rab’bin Günü, yargı ve kurtuluş, ölüm ve yeniden diriliş günüdür³⁶. Buna karşılık, yukarıda da bahsedilen, ilk kullanım maksadında barındırdığı farklılıklara rağmen Rabbin Günü, çok erken dönemlerden beri Yunan ve Latin Hıristiyan literatüründe dinî yönüyle haftanın ilk gününü belirtmek amacıyla kullanılmıştır³⁷.

Vahiy’deki ifadenin Hıristiyanların haftalık dinlenme ve ibadet gününe bir gönderme olduğu düşüncesi genel kabul görse de; bunun “Rab’bin (Büyük) Günü”³⁸ (the great “day of the Lord”) anlamına geldiğini düşünenler de olmuştur³⁹. Bazıları da burada Paskalya’nın kastedildiğini ya da “Yargı Günü” (day of Judgement) olarak tercüme edilmesi gerektiğini öne sürmüşlerdir⁴⁰. Ancak Rabbin Günü kullanımında, son yargı gününe (hatta Paskalya’ya) göndermede bulunduğu iddia edildiğinde bile, bu ifadenin haftanın ilk gününe verilen isim olduğu kesin gözüktür⁴¹.

³⁴ Elç. İşl. 2:20 “Rab’bin büyük ve görkemli günü gelmeden önce güneş karacak, ay da kan rengine dönecek.”

1. Sel. 5:2 “Çünkü siz de çok iyi bilirsiniz ki, Rab’bin günü, gece hırsız nasıl gelirse öyle gelecektir.”

2. Pet. 3:10 “Ne var ki, Rab’bin günü hırsız gibi gelecek. O gün gökler büyük bir gürültüyle ortadan kalkacak, maddesel öğeler yanarak yok olacak, yer ve yeryüzünde yapılmış olan her şey yanıp bitecek.”

³⁵ Henry W. Holloman, *Kregel Dictionary of the Bible and Theology*, USA: Kregel Publications, 2005, s. 296; Cole, a.g.e., s.133.

³⁶ Dicharry, a.g.m., s. 782.

³⁷ White, a.g.m., s. 138.

³⁸ “The Lord’s Day” ve “the Day of the Lord” ifadelerinin karışmaması için birincisi tercüme edilirken “Rabbin Günü”, ikincisi tercüme edilirken “Rab’bin Günü” şeklinde kullanılmıştır.

³⁹ Buckland, a.g.e., s. 295; http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009).

⁴⁰ White, a.g.m., s. 139.

⁴¹ W. Stott, “Sabbath”, *New International Dictionary of New Testament Theology*, ed. Colin Brown, Michigan: Grand Rapids, 1986, C. III, s. 411-412.

Bu kullanım, Vahiy’de yer alan kullanımın dışında Yeni Ahit’te sadece bir defa geçer ki bunun da en erken M.S. 57’de ortaya çıkmış olma ihtimali vardır⁴². Korintliler’e Birinci Mektup’ta geçen ifade⁴³ “Rab’bin Akşam Yemeği” şeklindedir. Buradaki ifade “Rab tarafından düzenlenen akşam yemeği” ya da “Rab’be ait” anlamında kullanılmış olmalıdır. Görüldüğü gibi, bu ifade her halükarda, “yargı günü” anlamına gelen Rab’bin Günü ve Pazar yerine kullanılan Rabbin Günü kelimelerinden farklı bir mânâda kullanılmıştır⁴⁴.

Öte yandan, Didache⁴⁵ ve İgnatius’tan itibaren (gerek genel kullanım gerekse patristik yazarlar tarafından) sadece Pazar’ı düşünerek “veya Rabbin günü” (ἡ Κυριακή ἡμέρα=ί KyriaKí íméra) ya da kısaca “Pazar” (ἡ Κυριακή=ί KyriaKí) ifadesi kullanılmıştır. O tarihlerden itibaren böyle aralıksız ve tartışmasız bir Kilise kullanımının bu noktada, kesin ve bağlayıcı olarak görülmesi gerektiği ortadadır⁴⁶. Erken dönem Papazları da ibadet için toplanmadan ve Evharistiya’dan bahsederken; kutsal sevinç ve duanın günü olarak gördükleri Pazar’dan “Rabbin Günü”, “Rabbin Yeniden Dirilişinin Günü”, bazen de yalnızca kâfirlere gönderme yaparken “Güneş’in Günü” olarak bahsetmişlerdir⁴⁷.

Rabbin Günü ifadesinin Pazar yerine kullanılmasının yalnızca Vahiy’de olmadığı, bunun sadece kullanımın mevcut ilk örneği olduğunu da ifade etmek gerekir. İlerleyen zamanlarda Rabbin Günü, Didache’de Pazar’ı kastederek kullanılmıştır. Rabbin Günü ifadesinin daha sonra M.S. 57 ve M.S. 96 arasındaki herhangi bir zamanda ortaya çıktığı düşünülmektedir ve ilk kullanımlarının Yahudilikle mücadele etmek zorunda olan Kiliselere dayandırılması mümkündür.

Ortaya atılan bir diğer dikkat çekici iddia da her şeye rağmen Vahiy’de geçen Rabbin Günü (Κυριακή ἡμέρα=KyriaKí íméra) ifadesinin orada henüz, günümüzdeki “haftanın ilk günü” anlamında kullanılmamış olduğudur. Zira Pavlus haftanın ilk günü

⁴² Ayrıca bkz. White, a.g.m., s. 139.

⁴³ 1. Kor., 11:20 “Toplandığınızda Rab’bin Sofrası’na katılmak için toplanmıyorsunuz.”

⁴⁴ Stott, a.g.m., s. 411-412.

⁴⁵ Hıristiyan edebiyatının en eski eserlerinden biri olan Didache II. asrın ortasına doğru yazılmıştır. Yazarın ismi meçhul olan bu küçük eser, Hıristiyan dinini öğrenmek arzu edenler için yazılmıştır. Hıristiyan öğretisinin bir özetidir. İtikadi öğretilerin yanında, Hıristiyanların ibadet şekillerini de kısaca açıklamaktadır. (Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 186).

⁴⁶ White, a.g.m., s. 139; Stott, a.g.m., s. 411-412.

⁴⁷ Addis-Arnold, a.g.e., s. 782.

herkesin kazancına göre bir miktar para getirmesi gerektiğini söylerken⁴⁸ “bir cumartesi, bir Şabat” (μία σαββάτου=mía savvátou) ifadesini kullanır. Aynı şekilde Elçilerin İşlerinde, tarihî hassasiyetiyle bilinen Luka, bir araya toplandıkları haftanın ilk gününü belirtirken⁴⁹ “bir cumartesi, bir Şabat” (μία τών σαββátων=mia tón savvton) ifadesini kullanmıştır⁵⁰. Yani bu durumda, aslında haftanın ilk gününün Rabbin Günü olarak sürdürülmesi gerektiğine delil olarak sunulan bu bölümlerde⁵¹ yer alan iki kullanım birbiriyle çelişir gözükmemektedir. Ancak bu iddialara da açıklama getirilmiştir. Buna göre, İncil’in mevcut çeşitli tercümelerine bakıldığında aslında “Şabat” anlamına gelen μία σαββάτου (mía savvátou) veya μια τών σαββátων (mia tón savvton) ifadelerinin, “haftanın ilk günü” olarak tercüme edildiğini görürüz. Bu, öncelikle bir tercüme yanlışlığını akla getirirse de bazı İncillerde dipnotlarda verilen açıklamalar duruma açıklık getirmektedir⁵². Dipnotlarda yapılan açıklamalarda, Yahudi anlayışına göre günün Güneş batınca son bulduğu ve yeni bir günün başladığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla “haftanın ilk günü” tercümesinin kullanılmasının nedeni olarak; Güneş’in batmış, Şabat’ın bitmiş ve Pazar gününün başlamış olması gösterilmektedir. Ve Pavlus’un para toplanmasını tavsiye ettiği gün de bu durumda Cumartesi değil Pazar olmaktadır.

Sonuç olarak, Rabbin Günü ve Rab’bin Günü kalıplarının kullanımıyla ilgili yaşanan karışıklıkların, çürütülen iddialardan öteye geçemediği söylenebilir.

C. SUNDAY KULLANIMI

Mısır astrolojisinde Satürn, Jüpiter, Mars, Güneş, Venüs, Merkür ve Ay olarak bilinen yedi gezegenin her birine günün belli bir saati ayrılmıştı. Günlerin isimleri, o günün ilk saatlerine verilen gezegen ismine göre belirlenmişti. Buna göre haftanın ilk gününün adı Güneş’in Günü yani Sunday’di.

⁴⁸ 1. Kor., 16:2 “Haftanın ilk günü herkes kazancına göre bir miktar para ayırıp biriktirsin. Öyle ki, yanınıza geldiğimde para toplamaya gerek kalmayın.”

⁴⁹ Elç. İşl., 20:7 “Haftanın ilk günü ekmek bölmek için bir araya toplandığımızda Pavlus imanlılara bir konuşma yaptı. Ertesi gün oradan ayrılacağı için konuşmasını gece yarısına dek sürdürdü.”

⁵⁰ White, a.g.m., s. 139.

⁵¹ Buckland, a.g.e., s. 295.

⁵² Örnekler için bkz. <http://www.biblegateway.com/passage/?search=acts%2020%3A7&version=GNT> (01/08/2013).

<http://www.biblegateway.com/passage/?search=acts%2020%3A7&version=RSVCE> (01/08/2013).

<http://www.biblegateway.com/passage/?search=acts%2020%3A7&version=NCV> (01/08/2013).

Yedi günden oluşan hafta anlayışı ve dolayısıyla bu günlere verilen isimler I. ve II. yüzyılda Mısır'dan Roma'ya yayılmıştı. Cermen ulusları zamanı hafta olarak bölmeyi Romalılardan almışlar ve Roma dilinde verilen isimleri Cermen tanrılarına karşılık gelen isimlerle değiştirmişlerdir. Bu nedenle Roma dilindeki “Güneş günü” (dies Solis), Cermen dillerinde “Sunday” haline gelmiştir⁵³. Zamanı hafta olarak bölen uygulamayı, kâfir olarak gördükleri Romalılardan alan kuzeydeki insanların tutuculuğu bu güne verilen isme de yansımış ve İngilizce'ye “Sunday” olarak geçen kelime Almanya'da “Sonntag”, İsveç'te “Söntag” olarak karşılık bulmuş; “Lord's Day” veya “Şabat” kullanımları tercih edilmemiştir⁵⁴. Zamanla Sunday kelimesi, Güneş'e ibadet günü olarak adanan, Latince “dies solis”in karşılığı olarak tamamen benimsenmiştir⁵⁵.

Hıristiyanlığın haftalık ibadet günü konumunda olan bu güne, Romalılar arasında oldukça yaygın olan ve Güneş'in güç, hakikat ve bilgiye sahip bir tanrı olarak görüldüğü bir dinsel gelenek olan Mitraizm⁵⁶ kaynaklı bir isim verilmesi bazı tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu günün (Sunday), paganizmin Güneş dinlerinde de kutsal gün olarak kabul edilmiş olması, Hıristiyanlığın Mitraizm'den etkilendiği yönündeki iddialara kanıt olarak gösterilmiştir⁵⁷. Ancak Hıristiyanlara göre “Güneş, evrenin hükümdarı ve sürdürücüsü olarak ışık ve sevgi saçan Baba Tanrı'yı sembolize eder⁵⁸.” Hatta Mesih'in çarmıha gerilmesi resmedilirken, Güneş ve Ay Mesih'in iki doğası ve Doğa'nın saygı gerektiren güçleri olarak betimlenir; Güneş, Baş Melek Mikail'in evidir ve Ay da Cebrail'in evidir⁵⁹.

Bu gün, Tanrı'nın “Işık olsun” dediği ve yaratılışın başladığı gündür. Ve dünyanın ışığı olan Hz. İsa, ruhani dinlenme (recreation) hareketini başlatır⁶⁰. Yine, bebek İsa'nın Mabet'te Tanrı'ya sunulması esnasında oraya gelen İsrail'in yaşlı bilgisi Şimeon'un, Hz. İsa'yı “milletleri aydınlatacak olan ışık” olarak tanımlaması bu kullanımın nasıl ortaya çıktığı konusunda fikir vermektedir⁶¹. Hıristiyanların Güneş'e bakış açısıyla ilgili yapılan bu benzetmeler, Mesih'e de “Dürüstlüğün Güneşi” (Sun of

⁵³ <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10/08/2011).

⁵⁴ Glazebrook, a.g.m., s. 104.

⁵⁵ Geoffrey Parrinder, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oxford: Oneworld, 1998, s. 227.

⁵⁶ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 265.

⁵⁷ Arthur Weigall, *Hıristiyanlığımızdaki Putperestlik*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2002, s. 124.

⁵⁸ J. C. Cooper, *Dictionary of Christianity*, Chicago-London: Fitzroy Deabron, 1996, s. 261.

⁵⁹ Cooper, a.g.e., s. 261.

⁶⁰ Cole, a.g.e., s. 133.

⁶¹ Mehmet Katar, “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, *Dinî Araştırmalar*, Cilt 3 – Sayı 9, Ankara: Se-Ba Ofset, 2001, s. 15-16; ilgili bölüm Luka, 2: 23-35.

Righteousness) olarak gönderme yapılmasıyla da⁶² mantığa oturtulmuştur⁶³. Güneş'in Hıristiyanlıkta nasıl mecazlarla kullanıldığıyla ilgili yapılan açıklamalar, Mitraizm'le ilgili iddialara da cevap niteliğindedir.

Her şeye rağmen, "Sunday" kullanımı, Hıristiyan dünyasında gittikçe yayılmaya başlamıştır. Örneğin, Justin Martyr⁶⁴ Apolojiiinde⁶⁵ (M.S. yaklaşık 150'lerde), Hıristiyanların toplanmasını "Pazar adı verilen günde" kutladıkları dinî ayinlerle tanımlarken kâfirlerin kullandığı ismi kullanmış ve bu günden "Sunday" olarak bahseden ilk Hıristiyan yazar olmuştur⁶⁶. Yazarın, Roma'daki mevcut isimlendirmeye uydurmak amacıyla bu kelimeyi kullandığı düşünülmektedir. Aynı Apolojisinde, ışığın haftanın ilk gününde yaratıldığına ve "dünyanın ışığının" haftanın ilk gününde mezarın karanlığından çıktığına da atıfta bulunmuştur. Hatta bu yüzden Hıristiyanlar, yukarıda da bahsi geçen, Güneş'e ibadet etme suçlamalarından kendilerini korumak zorunda kalmışlardır⁶⁷.

Bir diğer Apolojist olan Tertullian⁶⁸ ise Pazar dinlenmesinden açık bir şekilde bahseden ilk yazar olarak görülür: "Biz (aynen geleneklerde öğretildiği gibi); Rabbin Dirilişinin Günü'nde sadece diz çökmekten değil gayret gerektiren her türlü duruş ve işten, şeytana herhangi bir yer verme korkusuyla, işimizi sonraya bırakmak pahasına sakınmak zorundaydık⁶⁹." Hıristiyan dünyasında kabul gören bu yazarların eserlerinde yer alan ifadeler, Pazar günüyle ilgili tarihî birer vesika niteliğindedir.

"Sunday" kelimesinin kullanımına verilebilecek bir diğer örnek, İmparator I. Konstantin'in bir emridir (M.S. 321)⁷⁰: "3 Mart 321: Bütün hâkimler, şehir sakinleri ve

⁶² Mal. 4:2 "Ama siz, adıma saygı gösterenler için ışınlarıyla şifa getiren doğruluk güneşi doğacak."

⁶³ John Bowker, *The Oxford Dictionary of World Religions*, New York: Oxford University Press, 1997, s. 929; Cooper, a.g.e., s. 261; Parrinder, a.g.e., s. 227.

⁶⁴ Justin Martyr (ö. M.S. 165), Roma'da yaşayan ve öldürülen Hıristiyan apolojetik yazar. İlk apolojetik çalışmasını imparator Antoninus Pius'a hitaben yazdı. İkinci çalışmasını ise Roma Senatosuna yöneltti. Eserlerinde Hıristiyanlığın en rasyonel inanç olduğunu savundu. (Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 206)

⁶⁵ "Ve Pazar (Sunday) denilen günde, şehirlerde ya da köylerde yaşayanlar bir yerde bir araya gelirler..." (Justin Martyr Apolojisi, bölüm 67) <http://www.earlychristianwritings.com/text/justinmartyr-firstapology.html> (10/08/2011).

⁶⁶ <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10/08/2011); Buckland, a.g.e., s. 295.

⁶⁷ http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009).

⁶⁸ Afrika'da ilk Hıristiyan ilahiyatçısı olan Tertullian 155 senesinde Kartaca'da pagan bir aileden doğmuştur; Roma'da hukuk okuduktan sonra Kartaca'ya dönmüş ve Hıristiyan olmuştur; Hıristiyanlık hakkında pek çok kitap yazmış fakat elli yaşında iken sapkın bir mezhep kurmuş ve birkaç sene sonra, 220 senesi civarında ölmüştür. Tertullian ilahiyat konuları hakkında Latin dilinde yazan ilk yazarlardan biridir ve Latince ilahiyat edebiyatının kurucusu sayılır. – bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 532-533.

⁶⁹ <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10/08/2011).

⁷⁰ Buckland, a.g.e., s.295.

sanatçılar Pazar günü dinlenmelidir. Fakat çiftçiler gerekli durumlarda Pazar günü çalışmakta özgürdürler.”

Yine Konstantin’in bir başka emrinde de Pazar kelimesi geçer: “3 Temmuz 321: Bu, Pazar’la ilgili 3 Mart 321’de onaylanan yasaya bir istisnadır. Resmî işlerin birçoğu hâlâ yasaklanmış olmasına rağmen, köleleri özgür bırakmayla ilgili resmî işlemler Pazar günü idare edilebilir⁷¹.”

Benzer şekilde İmparator Gratian’ın (M.S. 386) bir emrinde de Pazar ifadesi geçmektedir⁷²: “Bütün mahkeme davaları, resmî tartışmalar ve resmî büro toplantıları Pazar günü durdurulmuştur. Pazar günü olan kutsal ayinden kaçanlar günahkâr olarak görülmelidir⁷³.”

Pazar, Hıristiyanların haftalık ibadet günüdür. Hıristiyanlar arasında, günlerin numaralandırılarak isimlendirilmesi uygulaması neticesinde bu güne “haftanın ilk günü” denilmesi geleneği sürdürülmemiş; “Rabbin Günü” veya “Sunday” (Sonntag, Söntag vb.) kullanımları benimsenmiştir.

Bu günün isimlendirilmesi ile ilgili bilgiler araştırılırken kelimenin etimolojisi ve semantiği ile ilgili açıklamalardan ziyade, Pazar’ın Hıristiyanlar için neden önemli olması gerektiği, neden Şabat yerine Pazar’ın kutlandığı ile ilgili ifadelere rastlanmıştır. Bu bağlamda “haftanın ilk günü”nün önemine değinilmiş, bu günün Rabbin Günü olarak benimsendiği delillendirilmiş ve “Sunday” kullanımının iddia edildiği gibi dış etkenlerden kaynaklanmadığı ispatlanmaya çalışılmıştır. Esasında burada verilen bilgiler, daha çok bu günün ortaya çıkış sürecinde yaşanan “ilk”lerdir. Neticede İncil’de ve çeşitli belgelerde geçen ifadelerin de gözler önüne serdiği gibi Pazar ya da Rabbin Günü, Hıristiyanlar için kutsaldır; çünkü (aslında adı ne olursa olsun) bu günde Hz. İsa ölümden dirilmiş, eski geleneğin terk edilme süreci başlamış ve yepyeni bir yola çıkmıştır.

⁷¹ <http://www.fourthcentury.com/index.php/imperial-laws-and-letters-involving-religion-ad-311-364/> (03/08/2013).

⁷² Buckland, a.g.e., s. 295.

⁷³ <http://www.fourthcentury.com/index.php/imperial-laws-364/> (03/08/2013).

II. PAZAR'IN DAYANDIRILDIĞI DELİLLER

Hız. İsa, ölümden haftanın “ilk günü” dirilmiştir. Bu yüzden Mesih'in Yeniden Doğuşu, ilk yaratılışı ve yeni bir başlangıcı hatırlatmaktadır. Pazar, Şabat'tan sonra gelen “sekizinci gün” olduğu için, Mesih'in Yeniden Dirilişi, yeniden yaratılışı yani bir bakıma yeni evreni sembolize eder. Dolayısıyla Hıristiyanlar için bu gün, her günün ve her bayramın ilki, Rabbin Günü haline gelmiştir⁷⁴.

Hız. İsa'nın yeniden dirilişini anlatan dört Kutsal Kitap anlatımlarının hepsi, bu olayın Yahudi Şabatı'ndan sonraki gün yani Yahudi haftasının ilk gününde meydana geldiğinde hemfikirdir. Bu dikkat çekici olayın ilk Hıristiyanlarda yaşattığı şaşkınlık, yedi günlük haftanın sonsuz tekrarıyla ilgili görüşlerinin yıkılmasına neden olmuştur. Neticede Yeniden Diriliş Günü'nü haftanın ilk günü olarak görmeye; bu günde Tanrı'nın Hız. İsa'yı ölümden kaldırarak Âlem'ine tamamen yeni bir şey eklediğine inanmaya başlamışlardır.

Haftanın sembolik sekizinci günü, gerçekte Yahudi haftasının ilk günüyle aynı zamana denk gelmektedir. Erken dönem Hıristiyanları, Yahudi ilk günüyle Hıristiyan sekizinci günü arasındaki bu örtüşmeyi muhtemelen anlamlı bulmuşlardır. Onlara göre Yahudi haftasının ilk günü, Yaratılış kitabının ilk bölümünde anlatıldığı gibi dünyanın başlangıcını ve ışığın yaratılışını temsil ederdi. Hıristiyan haftasının sekizinci günü, yeni çeşit bir ışığın başlangıcını ve yeni bir âlemi temsil etmiştir; yani Tanrı ve insanlık arasındaki yeni ilişki, İsa Mesih'in ölümü ve yeniden dirilişiyle mümkün hale gelmiştir. Yeniden Diriliş ve sekizinci gün arasındaki birleşme, erken dönem Hıristiyanlarını, haftalık ibadet ayinlerini Cumartesi yerine Pazar'a programlamaya inandırmıştır ve haftalık ibadet günlerinden “Rabbin Günü” olarak bahsetmeye başlamışlardır⁷⁵.

Pazar'ın, Hıristiyanlar için önemini anlatan ifadeler İncil'de yer almaktadır. Bunlar aynı zamanda neden Şabat yerine Pazar'ın kutlanmaya başladığı ile ilgili delilleri de gözler önüne sermektedir.

⁷⁴ Geoffrey Chapman, *Catechism of the Catholic Church*, The Bath Press, Avon, 1994, s. 469-470.

⁷⁵ Tanya Gulevich, *Encyclopedia of Easter, Carnival and Lent*, United States: Omnigraphics, Inc, 2002, s. 582.

Tanrı Yahve dünyayı altı günde yaratmış, yedinci günde yaptığı işleri bitirip dinlenmiştir⁷⁶. Yahudiler haftanın yedinci günü olan cumartesi gününü bu yüzden kutsal saymakta ve bu günü haftalık ibadet günü olarak kutlamaktadırlar. Başlangıçta Yahudi geçmişe sahip Hıristiyanlar, Cumartesi günleri Şabat'ı kutlamaya devam etmişler; ancak bir taraftan da Pazar günleri de toplumsal ibadet için bir araya gelmişlerdir⁷⁷. Yahudiler tarafından çarmıha gerilen Hz. İsa'nın Pazar günü dirilmesi yeni bir dinî hareketin temellerini atmış, Yahudilikten ayrı yeni bir din olan Hıristiyanlık şekillenmeye başlamıştır. Hıristiyanlığın Yahudilikten bağımsız yeni dinî kuralları, ritüelleri de zaman içerisinde oluşmuştur. İşte Pazar günü de bu ayrışma sonucu ortaya çıkmış, kurtarıcı olarak gördükleri Hz. İsa'nın bu günde dirilmesi, Hıristiyanları haftalık ibadet gününün Pazar olması fikrine yönlendirmiştir.

A. İNCİL'DEN DELİLLER

Pazar'ın haftalık ibadet günü olması gerektiğine İncil'de de işaret edilmiştir. Pazar, Yahudilikteki hafta anlayışına göre haftanın ilk günüdür ve İncillerin hepsinde Mesih'in yeniden dirilişinin haftanın ilk gününde gerçekleştiğiyle ilgili açık vurgular vardır:

- “Sebt gününü izleyen haftanın ilk günü, tan yeri ağarırken, Mecdelli Meryem ile öbür Meryem mezarı görmeye gittiler⁷⁸.”
- “Haftanın ilk günü sabah çok erkenden, güneşin doğuşuyla birlikte mezara gittiler⁷⁹.”
- “İsa, haftanın ilk günü sabah erkenden dirildiği zaman önce Mecdelli Meryem'e göründü. Ondan yedi cin kovmuştu⁸⁰.”
- “Kadınlar haftanın ilk günü, sabah çok erkenden, hazırlamış oldukları baharatları alıp mezara gittiler⁸¹.”

⁷⁶ Yar., 2:2-3.

⁷⁷ Gulevich, a.g.e. , s. 582.

⁷⁸ Mat., 28:1.

⁷⁹ Mar., 16:2.

⁸⁰ Mar., 16:9.

⁸¹ Luka, 24:1.

- “Haftanın ilk günü erkenden, ortalık daha karanlıkken Mecdelli Meryem mezara gitti⁸².”
- “Haftanın o ilk günü akşam olunca, öğrencilerin Yahudilerden korkusu nedeniyle buldukları yerin kapıları kapalıyken İsa geldi, ortalarında durup onlara, “Size esenlik olsun!” dedi⁸³.”⁸⁴

Hıristiyan Kilisesi'nin çok erken bir döneminde, bu günün Yahudi Şabatı yerine yerel ibadet için ayrıldığıyla ilgili ilk ima, kilisenin haftanın ilk gününde toplandığının söylendiği Elçilerin İşleri'nde⁸⁵ geçer⁸⁶. Ayrıca Havariler, ekmek kırmak, iletişim kurmak, eğitim almak, hayırsever amaçlar için bağış toplamak, kutsal düşünce ve duayla meşgul olmak için bir araya toplandıkları gün olarak haftanın ilk gününe işaret etmişlerdir⁸⁷. Pazar günü onlar için, sevgi eylemlerinin özellikle uygun olduğu bir kutsal gündür⁸⁸. Pavlus da sadaka toplanmasıyla ilgili talimatında her haftanın ilk gününe işaret eder⁸⁹: “Her biriniz haftanın ilk günü kazancına göre bir miktar parayı alıkoyup biriktirsin, böylece yanınıza geldiğim zaman para toplamaya gerek kalmasin⁹⁰.”

Bu ifadelerde esas olarak Hıristiyan cemaatin uygulaması gereken bazı ritüellerden bahsedilmektedir. Ancak bunların yapılmasının istendiği günün “haftanın ilk günü” yani Pazar olması, adeta Hıristiyanların Pazar gününe neden bu kadar önem verdiklerinin delilleri olarak değerlendirilebilir.

Hz. İsa'nın, dirildikten sonra müritlerine tekrar görünmesi de yine bir sonraki haftanın ilk günü gerçekleşmiştir: “Sekiz gün sonra İsa'nın öğrencileri yine evdeydiler.

⁸² Yu., 20:1.

⁸³ Yu., 20:19.

⁸⁴ Dicharry, a.g.m.,781; Henry C. Vedder, “Sabbath and Sunday”, *A Dictionary of Religion and Ethics*, ed. Shailer Mathews-Gerald Birney Smith, New York: The Macmillan Company, 1921, s. 390; Craig, a.g.m., s. 451; Addis-Arnold, a.g.e., s. 782; Gulevich, a.g.e., s. 582; Ali Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003, s. 21.

⁸⁵ Elç. İşl., 20:7; Elç. İşl. 2:42-46.

⁸⁶ James Gardner, *The Faiths of the World*, New York: Fullarton, Macnob&Co., t.y., C. II, s. 329.

⁸⁷ Vedder, a.g.m., s. 390.

⁸⁸ Addis-Arnold, a.g.e., s. 782.

⁸⁹ Dicharry, a.g.m., s. 782.

⁹⁰ 1. Kor., 16:2.

Tomas da onlarla birlikteydi. Kapılar kapalıyken İsa gelip ortalarında durdu, “Size esenlik olsun!” dedi⁹¹.”

Bu ifade aynı zamanda, Rabbin Günü’nün Şabat’tan ya da haftanın yedinci gününden farklı olduğuna delil olarak gösterilmektedir⁹².

İbraniler’e Mektup’ta⁹³ da, Hıristiyanların bu mektup yazıldığında toplanmak için düzenli bir günlerinin olduğu daha açık bir şekilde görülmektedir⁹⁴. Ve Vahiy’de⁹⁵ geçen “Rabbin Günü” (the Lord’s Day) ifadesinin de açıkça Pazar’a atıfta bulunduğu inanılmaktadır⁹⁶.

Pavlus da zaman zaman Hıristiyanların Yahudilerden ayrı bir günde ibadet etmelerinin eleştirilmesindeki yanlışlığa vurgu yapmıştır⁹⁷:

- “Sen kimsin ki, başkasının kulunu yargılıyorsun? Kulu haklı çıkaran da haksız çıkaran da efendisidir. Kul haklı çıkacaktır. Çünkü Rab'bin onu haklı çıkarmaya gücü vardır. Kimi bir günü başka bir günden üstün sayar, kimi her günü bir sayar. Herkesin kendi görüşüne tam güveni olsun. Belli bir günü kutlayan, Rab için kutlar. Her şeyi yiyen, Tanrı'ya şükrederek Rab için yer. Bazı şeyleri yemeyen de Rab için yemez ve Tanrı'ya şükreder⁹⁸.”
- “Sen neden kardeşini yargılıyorsun? Ya sen, kardeşini neden küçümsüyorsun? Tanrı'nın yargı kürsüsü önüne hepimiz çıkacağız. Yazılmış olduğu gibi: "Rab şöyle diyor: 'Varlığım hakkı için her diz önümde çökecek, Her dil Tanrı olduğumu açıkça söyleyecek.'" Böylece her birimiz kendi adına Tanrı'ya hesap verecektir. Onun için, artık birbirimizi yargılamayalım. Bunun yerine, hiçbir kardeşin yoluna sürçme ya da tökezleme taşı koymamaya kararlı olun⁹⁹.”

Pazarın haftalık ibadet günü olmasıyla ilgili İncil’de yer aldığı söylenen ifadeler esasında, böylesine evrensel ve bütün Hıristiyanlar üzerinde böylesine bağlayıcı

⁹¹ Yu., 20:26.

⁹² Holloman, a.g.e., s. 296.

⁹³ İbr., 10:25 “Bazılarının alıştığı gibi, bir araya gelmekten vazgeçmeyelim; o günün yaklaştığını gördükçe birbirimizi daha da çok yüreklendirelim.”

⁹⁴ Addis-Arnold, a.g.e., s. 782.

⁹⁵ Vahiy, 1:10.

⁹⁶ Gardner, a.g.e, s. 329.

⁹⁷ Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 22.

⁹⁸ Rom., 14:4-6.

⁹⁹ Rom., 14:10-13.

olan bir geleneğin doğrudan ilahî bir tasdike dayandığını ispat etme arzusuyla ortaya çıkmış görünmektedir. Ancak, böyle bir izah çabası gereksiz de görülmektedir. Zira haftanın ilk günü, Mesih'in Kendisi tarafından; ya da onun bedeni, Kutsal Ruh'un rehberliğinde onun görünen temsilcisi olan Kilise tarafından, takdis edilmiş ve kutsanmış olsun ya da olmasın her halükârda Rabbin Günü elbette Havariler tarafından kutsanmıştır. Menşei Havarilere dayandığından bu günle ilgili herhangi bir değişiklik yapmak ya da onu kaldırmak Kilise'nin gücünün çok ötesindedir¹⁰⁰. Havariler elbette Hıristiyanlıkta kiliseden daha belirleyicidir ve Pazar onlara dayanan bir gelenek olduğundan tartışılması mümkün gözükmemektedir¹⁰¹.

Havarilerin ve erken dönem Hıristiyanlarının; dua, eğitim, sadaka toplama için belirlenen günü hiçbir zaman haftanın yedinci günü ya da Yahudi Şabatı'yla karıştırmadığı, aksine dikkatli bir şekilde bu günleri birbirinden ayırdıkları ifade edilmektedir¹⁰². Bu yüzden Rabbin Günü'nün haftanın ilk günü dışında bir gün olmadığı ve Hz. İsa'nın yeniden dirilişinin anısına yapılırken, Havarilerin uygulamasıyla kutsanmış, Havarilerin yazmalarında tanımlanmış tamamen Hıristiyan bir gelenek olduğu ve bu yüzden Apostolik bir emir ve öğretinin sahip olabileceği ilahi yetkiye sahip olduğu sonucuna varılır¹⁰³.

B. ESKİ HİRİSTİYAN YAZMALARINDAN DELİLLER

Yeni Ahit'te Pazar'ın kutlanmasına delil olarak gösterilen yukarıda geçen ifadeleri, erken dönem Hıristiyan yazmalarında yer alan açıklama ve desteklemeler de doğrulamıştır.

Didache'de şu ifadelere rastlanır: “Rabbin kendi gününde ekmeği bölmek ve şükranlarınızı sunmak için beraberce toplanın. Ancak öncelikle günahlarınızı itiraf edin ki kurbanınız saf olabilsin¹⁰⁴.”

¹⁰⁰ White, a.g.m., s. 139.

¹⁰¹ Christine Pilkington, “Sabbath”, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler-Neil Wenborn, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 391.

¹⁰² Gal., 4:10 “Özel günler, aylar, mevsimler, yıllar kutluyorsunuz!”; Kol., 2:16 “Bu nedenle kimse yiyecek içecek, bayram, yeni ay ya da Şabat Günü konusunda sizi yargılamasın.”

¹⁰³ Vedder, a.g.m., s. 390.

¹⁰⁴ <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10/08/2011); ayrıca bkz. Addis-Arnold, a.g.e., s. 782; <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12966-sabbath-and-sunday#anchor1> (29/10/2009).

İgnatius, Hıristiyanlardan “artık Şabatı kutlamayan, Yaşamımız’ın yeniden doğduğu Rabbin Günü’nün kurallarına göre yaşayan” insanlar olarak söz eder¹⁰⁵.

Mevcut Şabatların, “sekizinci gün (Pazar) başlangıcını yeni bir dünyanın başlangıcı” yapacak Tanrı için kabul edilemez olduğunu söyleyen¹⁰⁶ Barnaba İncili’nin yazarı, bu “gerçek gün”ün kutlanma sebebi olarak Yeniden Diriliş’in haftanın ilk gününde gerçekleşmesi olayını kanıt olarak gösterir. Artık kullanılmayan Şabat’ın, Hz. İsa’nın yükseldiği sekizinci günle (Pazar) yer değiştirmesi ve sevinçle sürdürülmesi gerektiğini ifade eder¹⁰⁷.

Yine İgnatius’un Magn’a mektubunda “Eski düzene göre yaşayanlar yeni bir ümitle dolmuşlardır; artık Şabat’ın yerine, yaşamımızın O’nunla ve O’nun ölümüyle kutsandığı Rabbin Günü’nü kutlayacaklardır.” denilmektedir¹⁰⁸. Burada aynı zamanda Şabat’ın artık terk edilmesi gerektiğine de vurgu yapılmaktadır.

Erken dönem Hıristiyan yazarları bu günden sık sık Hıristiyanların toplanma günü olarak söz ederler. Bu günden bahsedilirken “Rabbin Günü” ifadesi kullanılmış; oruç ve her türlü acı bu günün karakteriyle ve amacıyla tutarsızlık gösterdiğinden terk edilmiş; bu gün tamamen, Tertullian’ın “Rabbin Günü’nün görkemi” dediği dinî ibadet uygulamalarına adanmıştır. Ve bu günde sadece yerel ibadet yapılmamış, aynı zamanda bu gün tamamen kutsal kabul edilmiş ve inananların düşünceleri ve duygularının bu kutsallığa uygun olması gerekli görülmüştür.

Bu yüzden İskenderiyeli Klemens¹⁰⁹ (Clement of Alexandria), “Gerçek bir Hıristiyan, İncil’in emirlerine göre Rabbin Günü’nü, bütün kötü düşünceleri kafasından

¹⁰⁵ <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10/08/2011); ayrıca bkz. Addis-Arnold, a.g.e., s. 782; <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12966-sabbath-and-sunday#anchor1> (29/10/2009).

¹⁰⁶ A. Kenneth Strand, “How Sunday Became the Popular Day of Worship”, <http://pdf.amazingdiscoveries.org/References/RtR/PDF-910/The%20Origin%20of%20Sunday%20Worship.pdf> (14/05/2012).

¹⁰⁷ Sacha Stern, “Calendar”, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler, Neil Wenborn, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 72.

¹⁰⁸ Chapman, a.g.e., s. 470.

¹⁰⁹ İskenderiye Okulunun en önemli ilahiyatçılarından biri olan Klemens, 150 senesi civarında pagan bir aileden doğmuştur; Hıristiyan olduktan sonra şehrin din okulunun başına getirilmiştir. 202-203 seneleri arasında Roma hükümeti onu İskenderiye’yi terk etmeye zorlayınca Kapadokya’ya sığınmıştır ve birkaç sene sonra aynı bölgede ölmüştür. En tanınmış öğrencisi Origenes’tir. En önemli eserleri şunlardır: Protrepikospros Hellenas (Yunanlılara Teşvik -Yunanlı terimi putperest ile eş anlamlıdır-), Paidagogos (Eğitimci) ve Strömatis (Döşemecelikler/Çeşitlemeler) – bkz. Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 135.

atarak, bütün iyilikleri aziz tutarak, Rabbin bu günde dirilmesini onurlandırarak kutlar.” demiştir.

Eusebius’un belirttiğine göre, “Bu günü, dünyanın her yerindeki Hıristiyanlar dinî yasaya katı bir boyun eğişle kutlarlar. Yahudiler gibi tatlı tütsü kokularıyla sabah ve akşam kurbanını sunarlar. Bu gün, Yahudi Şabatı gibi katı bir şekilde evrensel olarak kutlanmaktadır. Tüm ziyafetler, sarhoşluk ve eğlence bu kutsal günde Tanrı’ya bir saygısızlık olarak görüldüğünden azarlanmıştır¹¹⁰.”

İgnatius, Rabbi seven herkesin Rabbin Günü’nü günlerin kraliçesi, yeniden canlanma ve hayat veren bir gün ve tüm günlerin en iyisi olarak gördüğünü söyler. Bu tip övücü sözler eski kilise babalarının vaazlarında bolca mevcuttur¹¹¹.

Pazar günü gerçekleştirilen kutlamalara dair ilk açık referanslar, Justin Martyr’ın M.S. 150 civarında yazdığı Apologia adlı eserde verilmektedir¹¹². Aynı şekilde Justin Martyr; Kutsal Metinleri okumak, dua etmek ve ekmeği bölmek için “Pazar günü şehirde ya da ülkede yaşayan bütün Hıristiyanlar bir araya gelirler.” demektedir¹¹³.”

Aynı yazar, Yahudi Trypo’yla Diyalog (Dialogue With Trypo the Jew) adlı eserinde de birkaç yerde Şabat karşıtı ifadelere yer verir¹¹⁴.

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi, Hıristiyan dünyasında görüşlerine değer verilen ve saygınlığı kabul edilen din âlimlerinin eserlerinde de Şabat karşıtı söylemlere ve Pazar’ın kutlanmasına yönelik yapılan uygulamalara rastlanmaktadır. Erken dönem Hıristiyan yazarlarının eserleri, Pazar gününün şekillenmesinde yaşanan sürece sunulan somut kanıtlar olarak değerlendirilebilir.

¹¹⁰ Gardner, a.g.e., s. 329-330.

¹¹¹ Gardner, a.g.e., s. 329-330.

¹¹² Kürşat Demirci, “Hafta Tatili”, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1997, C. XV, s. 129; Gulevich, a.g.e., s. 583.

¹¹³ Chapman, a.g.e., s. 470.

¹¹⁴ Strand, a.g.m.

İKİNCİ BÖLÜM

PAZAR'IN LİTÜRJİK TAKVİMDEKİ YERİ VE ÖZEL OLARAK İSİMLENDİRİLEN PAZAR GÜNLERİ

I. PAZAR'IN KİLİSE TAKVİMİNDEKİ YERİ

Her dinin önem verdiği, kutsiyet atfettiği günler ve zamanlar birbirinden farklıdır. Dinî hayat içerisinde özel bir öneme sahip olan bu günlerde manevî duygular daha yoğun yaşanmakta, bazı özel ritüeller yapılmakta ve bunların karşılığının da sahip oldukları “özel”lik oranında alınacağı düşünülmektedir.

Zamanın kutsallaştırılması, genel olarak bakıldığında iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Birincisinde, insan belli bir olay sonucunda ilgili zamanı muayyenleştirerek inanmakta olduğu gizli güce hayranlığını sergiler. Bunlar genelde büyük sıkıntılar içindeyken kurtuluşa erdikleri günler anısına insanların kendilerinin kutsallaştırdığı günlerdir. İkinci grubun oluşumu ise tanrı, tanrıça veya yüce güçlerin kendileriyle ilgili bir olaya dayandırarak kutsallaştırdıkları günler veya zamanlar yoluyla olmuştur¹¹⁵.

Kutsal ya da kutsallaştırılan zaman kullanımları öncelikle “dinsel açıdan ayrı bir öneme sahip olan ve bu nedenle inananlarca özel birtakım ayin ve ritüellerle kutlanan gün veya günler¹¹⁶” olan bayramları akla getirmektedir. Yapılmakta olan yıllık ibadetleri bayramların şekillendirdiği¹¹⁷ ve yıllık ibadetlerin yıl içinde kutlanan bayramlar ve anma günlerinden ibaret olduğu¹¹⁸ Hıristiyanlıkta, kutsal zamanlar genel olarak günlük ibadetler, haftalık ibadetler ve yıllık ibadetler olarak ele alınmıştır¹¹⁹. Bunlardan, yıllık ibadetler bünyesinde ele alınan kilise takviminin dönemleri de farklı gruplandırmalarla karşımıza çıkmaktadır. Örneğin bir tanesinde Hıristiyan bayramları; “Dinî sene” teriminin de kaynağı olarak görülen, sene boyunca Mesih İsa'nın doğumu, dirilmesi gibi hayat öyküsünün anıldığı dönem ile Meryem Ana, Yahya vb. büyük azizlerin bayram günleri olarak kutlanan dönem¹²⁰ olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bir diğerinde üçe bölünmüş bir gruplandırmadan bahsetmek mümkündür. Bu gruplandırmada birinci dönem, Mesih'in dirilişi anısına haftalık olarak kutlanan Pazar

¹¹⁵ Ünal, a.g.e., s. 18.

¹¹⁶ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 61.

¹¹⁷ Mehmet Aydın, “Hıristiyanlık-Mabed ve İbadet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 1998, C. XVII, s. 351.

¹¹⁸ Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 23.

¹¹⁹ Bkz. Şinasi Gündüz, *Hıristiyanlık*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, ss. 149-152; Ali Erbaş, *Hıristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998, ss. 19-29; Erbaş, *Hıristiyanlık*, ss. 93-103; Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 2002, ss. 293-296; Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, ss. 19-52; Mehmet Aydın, a.g.m., s. 350-351.

¹²⁰ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 26; Ayrıca bkz. Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 151.

günlerinden; ikinci dönem, Paskalya'nın tarihine göre kutlanma zamanları belirlenen festivallerden (Pentekost gibi); üçüncü dönem Hıristiyan şehitlerin yıllık anmaları, azizlerin günleri ve Noel, Epifani gibi Mesih İsa'yla ilgili sabit tarihi olan festivallerden meydana gelir¹²¹. Diğer bir üçlü sınıflandırmada ise Noel ve Paskalya devreleri ile olağan Pazar günleri yanı sıra Noel ve Paskalya bayramlarından önce birer hazırlık süresi vardır¹²². Buna benzer şekilde Noel dönemi, Paskalya dönemi ve yılın olağan Pazar günleri olmak üzere üçe bölünmüş bir dinî sene gruplandırması da karşımıza çıkmaktadır¹²³.

Son olarak dört devreye ayrılmış bir sistemden söz etmek mümkündür: Advent devri, Noel devri, Büyük Paskalya oruç hazırlığı (Lent devri) ve Paskalya devri¹²⁴. Konuyu ele alırken kullanacağımız gruplandırma sistemi de bu olacaktır.

Esas itibariyle burada ele alacağımız konu, haftalık ibadet günü olan Pazar günüdür. Ancak Pazar'ın Hıristiyanlar için ifade ettiği önemi anlama noktasında, diğer kutsal zamanlar hakkında da kısaca bilgi vermenin faydalı olacağını düşündük. Bu amaçla öncelikle "Dinî Sene", "Hıristiyan Takvimi", "Litürjik Takvim", "Eklesiastik Yıl" ya da "Kilise Takvimi" ifadesiyle ilgili bilgiler sunulacaktır.

A. DİNÎ SENE

"Dinî sene" ifadesiyle esasında yukarıda da bahsedilen "Yıllık İbadetler" kastedilmiş olmaktadır. Ve Hıristiyan dini senesi öncelikle, Mesih'in yeniden dirilişinin haftalık (Pazar) ve yıllık (Paskalya) olarak haftanın ilk gününde kutlanmasıyla şekillenir¹²⁵. Bununla birlikte Kilise'nin, Mesih İsa'nın yaşadığı önemli olayları ve öğrettiği gerçekleri canlı tutabilmek için bütün bir yıl boyunca izlenebilecek bir yol çizdiği de göz önünde bulundurulması gereken bir gerçektir¹²⁶. Kilise'nin medenî takvimden ayrı olarak oluşturduğu bu zaman çizelgesinde, günlük hayatta kullandığımız

¹²¹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 111.

¹²² Ekrem Sarıkçıoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004, s. 337-338.

¹²³ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 26.

¹²⁴ Tümer-Küçük, a.g.e, s. 294.

¹²⁵ Rosemary Goring (ed), *The Wordsworth Dictionary of Beliefs and Religions*, UK: Wordsworth Editions, 1992, s. 105.

¹²⁶ *On Emir*, y.y., Oratoryo St. Esprit Don Bosko Kooperatörleri, ts., s. 45.

yılla dinî sene birbiriyle örtüşmemektedir. Örneğin, medenî yıl 1 Ocak'ta başlamaktadır; oysa dinî senenin başlangıcı Noel'e bağlıdır ve Kasım ayının son günleri ile Aralık ayının ilk günlerine denk gelmekle birlikte her sene değişmektedir¹²⁷.

Yeni oluşturulan bir takvimde öncelikle iki başlangıç noktasına karar verilmesi gerekir: bir başlama yılı ve her yeni yıla başlama tarihi. Örneğin Eski Roma takvimi; yılları, şimdi M.Ö. 753 olarak bilinen yılda, Romulus ve Remus'un Roma şehrini kurmasından itibaren saymaya başlar. Yahudi takvimi ise zamanı, yaratılıştan hemen önceki "yokluk"tan (molodthou) itibaren başlatır (7 Ocak Pazartesi M.Ö. 3761)¹²⁸. Hıristiyanlıkta, yılları Mesih'in doğumundan itibaren hesaplama uygulaması VI. yüzyılın ortalarında "Küçük Dennis"¹²⁹ denilen bir keşişin "Anno Domini (AD)" ya da "Rabbin yılında" terimini üretmesiyle başlamıştır¹³⁰. Mesih inancı etrafında şekillenen bir dinin, zaman başlangıcı olarak onun doğduğu tarihi seçmesi oldukça anlamlıdır. Mesih İsa doğmuş, bu bir dönüm noktası olarak görülmüş ve yeni bir zaman anlayışı şekillenmeye başlamıştır.

Erken dönem Hıristiyanlarının kutladıkları bayramlarla ilgili çok fazla bilgi günümüze ulaşmamıştır. Hatta bir görüşe göre, ilk dönem kiliseleri dünyanın sonunun çok yakın olduğunu düşündüklerinden yıldönümlerine çok da fazla önem vermemişlerdir. Ancak yine de ilk dönem Hıristiyanlarının kendilerini hâlâ Yahudi olarak gördükleri gerçeğinden hareketle; günlük ibadet, haftalık oruç ve Fısıh bayramlarının zaman ve tarihlerini, Yahudilerin değişik ülkelerde gelenek üzere oluşturdukları kamerî takvime göre kutladıkları düşünülmektedir. Zaman içerisinde, Hz. İsa'nın tekrar gelmeyeceği gerçeğinin de hesaba katılmasıyla, bayramların anlamları ve mahiyetleri değişmiş; yıldönümleri ve diğer yıllık anmalar daha önemli hale gelmiş ve

¹²⁷ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 26.

¹²⁸ Hugh Rayment-Pickard, "Calendar", *Christianity the Complete Guide*, ed. John Bowden, London: Continuum, 2005, s. 192.

¹²⁹ İskit keşişi Dionysius Exiguus, Batı kilisesinde zamanı Mesih'in doğumundan itibaren tarihlendirme geleneğini başlatmıştır. - R. John Hinnells, *A New Dictionary of Religions*, USA: Blackwell, 1995, s. 86.

¹³⁰ Dennis'in fikri zaman içerisinde tutuldu ve XI. yüzyılla birlikte Anno Domini terimi artık normal bir şekilde kullanılmaktaydı. Bu terimle bağlantılı olarak VIII. yüzyılda Saygıdeğer Bede (Venerable Bede) uzun süre yaygın bir terim olarak kullanılmamasına rağmen BC (Before Christ) terimini ortaya çıkarmıştır. XII. yüzyılın son zamanlarında ise bazı akademik tarihçiler sırasıyla AD ve BC yerine tercihen 'Common Era' (CE) ve 'Before the Common Era' (BCE) terimlerini kullanmaya başlamışlardır ki çok inançlı bir dünya için bu çok daha uygun bir kullanım olarak görülmüştür. (Rayment-Pickard, a.g.m., s. 193).

neticede Hıristiyanlar kendi bayramlarının tarihlerini kendi takvimleriyle ilişkilendirerek yeniden belirlemişlerdir.

Başlangıçta Doğu'da da Batı'da da dinî günler, mahallî kiliseler temel alınarak aziz ve şehitlerin ölüm günlerine göre ayarlanmıştı. Yani ortada henüz “litürjik takvim” olarak nitelendirilebilecek bir takvim anlayışı yoktu. Ancak 321 yılında Roma İmparatoru I. Konstantin'in, Pazar'ın imparatorluğun her yerinde yasal bir tatil olduğunu ilan etmesi ve Şabat'ta ticareti ve gereksiz işi yasaklaması, adeta Hıristiyanların kendilerine özgü bir takvim oluşturma sürecini başlatmış oldu. Evrensel bir takvim, bayramların her yerde eş zamanlarda kutlanacağı anlamına geliyordu. Böylece dünyanın dört bir yanındaki yeni Hıristiyanlar, bayramları dünyanın diğer bölgeleriyle tutarlı bir şekilde kutlayarak evrensel kilisenin bir parçasıymış gibi hissedebilirlerdi. Bu açıdan bakıldığında litürjik yıl, kiliselerin kendilerini zamana daha iyi sunabilecekleri evrensel bir yapı sağlamaktaydı. Böylece yüzyıllar içerisinde zengin ve karışık bir Hıristiyan takvimi geliştirilmiştir. Hıristiyan takvimi, yeni azizlerin ve anma günlerinin eklenmesiyle günümüzde de gelişmesine devam etmektedir¹³¹.

Bir diğer bakış açısına göre ise, kaynaklar Hz. İsa'yla ilgili kutlamaların biçim ve muhteviyatlarıyla VII.-VIII. yüzyıllarda büyük oranda tamamlandığını ve “Kilise Yılı” veya “Litürjik Yıl” olarak adlandırılan Kilise takviminin teşekkül ettiğini belirtmektedirler. Buna göre, sonraki yüzyıllarda Hz. İsa'yla ilgili bazı yeni kutlamalar ortaya çıkmış olsa da, bu kutlamalar Kilise takvimi içerisinde ciddi herhangi bir değişikliğe neden olmamış ve Hz. İsa'yla ilgili kutlamaları ihtiva eden Kilise takvimi günümüze kadar aynı şekilde gelmiştir¹³².

Modernizm öncesi dönem Avrupa'sında, Hıristiyan takvimi insanların günlük yaşantısına hâkimdi. Sıradan erkek ve kadınlar bile sayısal tarihler ve aylardan daha çok bayramların ve azizlerin günlerini bilirlerdi. Ancak yeni bir bilimsel zaman anlayışının geliştiği XVIII. yüzyıldan itibaren Hıristiyan takvimi halk için önemli olma ve halkın farkında olması noktasında zayıfladı. Günümüzde özellikle Noel ve Paskalya gibi genel tatiller hâlâ takvimde etkili olmakla birlikte, kullanılan zaman anlayışı daha az dinîdir. Bununla bağlantılı olarak, dört mevsim ve kilise arasında bir bağlantı kurulduğunda,

¹³¹ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 192; Ünal, a.g.e., s. 167-168.

¹³² Mehmet Katar, “Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması”, *Dinî Araştırmalar*, Cilt 3 – Sayı 8, Ankara: Se-Ba Ofset, 2000, s. 34-35.

litürjik yılın ruhanî bir süreçtense fiziksel bir süreç olduğu iddia edilmektedir. Özellikle Augustine, Hıristiyan zamanının doğal mevsimler gibi sadece devirli olmadığını, aynı zamanda Mesih'in ikinci gelişine doğru daimî bir ilerleme gösterdiğini güçlü bir şekilde iddia eder. Buna göre mevsimler sonsuz bir tekrar örneğine saplanmışken; litürjik yıl kurtuluşa, zamanın sonuna ve cennetin krallığına işaret eden bir oku ifade eder. Başka bir bakış açısına göre ise kilise dönemleri ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış dönemlerinden farklı olmasına rağmen; bazı önemli noktalarda doğal devire de bağlanırlar. Örneğin Paskalya, doğal hayattaki yeni organik yaşamın, litürjik takvimde Hz. İsa'nın yeniden dirilişi konusunu hatırlattığı ilkbahara denk gelir. Öte yandan Noel, Kilise tarafından mevcut dinî uygulamanın yerini alacak şekilde de kamufle edilerek, hem Roma Saturnalia (Tanrı Satürn'ün bayramı) kutlamasına hem de Yenilmez Güneş'in pagan bayramına karşılık gelen zamanlarda olan kış gündönümüne denk gelir. Hıristiyan zamanını ve ibadetini ayarlamak için olan bu yavaş ve plansız teşebbüsler, Hıristiyanlığın gelişimi için oldukça önemli olmuştur. Zira litürjik yıl; zamana, evrensel misyonlarında kiliseleri daha iyi sunacak olan bir yapı sağlama noktasında ön plana çıkmaktadır¹³³.

Eklesiastik yıl, hem Mesih'in doğumu kutlamalarına (25 Aralık) hem de Rahip'in ziyaretinin ve Mesih'in milletlere vahyinin kutlandığı Epifani'ye (6 Ocak) hazırlayıcı bir pişmanlık sezonu olan Advent Pazarı'yla başlar¹³⁴. Başka bir deyişle, Hıristiyan dini senesi Noel'e hazırlık dönemi olan, "geliş-varış" anlamına gelen ve Tanrı'nın Kelimesi'nin insan suretinde dünyaya gelmesi anlamında kullanılan Advent'le başlar; Advent Pazarı da Aziz Andrew¹³⁵ Günü'ne (30 Kasım) en yakın olan pazardır. Genel olarak bakıldığında da, sabit bayramların dönemi yıl boyunca devam eder; Paskalya'yla ilgili devir de bunun üstüne eklenir¹³⁶.

Advent'le başlayan yıllık devir, geliştirilen ya da ana bayramları takip eden "dönemler"e ayrılmıştır: Advent, Noel, Epifani, Lent, Paskalya ve Pentekost. Her dönemin kendine özgü bir ruh hali vardır: Advent'te Mesih'in doğumuna özlem ve umut havası hâkimdir; Lent, Paskalya'dan önce bir hazırlık ve kefarete dönemidir;

¹³³ Rayment-Pickard, a.g.m., ss. 190-192.

¹³⁴ Hinnells, a.g.e., s. 86.

¹³⁵ Petrus'un kardeşidir. Hz. İsa'nın ilk takipçilerinden olmuştur. Eski Hıristiyan yazarlarına göre Yunanistan'a gitmiş, orada Hıristiyanlığı yaymış ve Patras'ta çarpmıha gerilerek şehit edilmiştir. (Bkz. Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 29).

¹³⁶ Cole, a.g.e., ss. 137-139.

Pentekost'ta hayat ve kilise üzerine derin düşüncelere ağırlık verilir. Bu açıdan bakıldığında litürjik dönemlerin sırası; seneyi sadece ibadetlere değil, hayatın hepsine dinî bir yapı veren, yıllık bir dramaya çevirir¹³⁷.

Dinin pek çok konusu gibi, litürjik yılın yapısı da birçok tartışmanın ve uygulamadaki farklılıkların konusu olmuştur. Esasında “kilise takvimi” denilen şey gerçekte belli başlı ortak bir yapıyı paylaşan bir takvimler kümesidir. Paskalya, Noel ve Pentekost evrensel olarak kutlanır fakat özellikle Protestan Kiliseleri için takvimin kendisi çok önemli değildir. Quakerlar¹³⁸ örneğin, “Tanrı’ya yapılan her doğru ve kabul edilebilir ibadetin; yerlere, zamanlara ve kişilere sınırlandırılmadığını” iddia ederler. Quakerlar’a göre önemli olan derinlemesine ruhanî yaşamdır; “bütün o saçma ve batıl inançlarla ilgili törenler” değildir¹³⁹.

Doğu Hıristiyanlığına baktığımızda ise eklesiastik yılın 1 Eylül’de başladığını ve Roma Katolik ve Anglikan takvimlerinde olduğu gibi sabit ve değişken bayramlardan oluşan yıllık bir döngüsünün var olduğunu görürüz.¹⁴⁰ Ortodoksların kabul ettikleri tarihlerde de diğer mezheplere göre farklılıklar vardır. Çünkü Hıristiyan takvimi, Papa XIII. Gregory’nin 1582’de tespit ettiği güneş takvimine göre düzenlenmiştir. Oysa Ortodokslar, Julien takvimini kullandıklarından, bayramların tarihlerinde birkaç günlük farklılıklar olur¹⁴¹. Ancak uygulamadaki farklılıklara rağmen litürjik takvim batıda olduğu gibi doğuda da zamanı dinsel açıdan dönemlere ayırmakta ve din içerisinde önemli bir konumda varlığını sürdürmektedir.

Hıristiyanlıkta mezheplere göre değişiklik gösteren törenlerin, bayramların ve tapınmaların yer aldığı birçok kutsal gün vardır. Bunlar, genellikle Hz. İsa’nın doğumundan ölümüne kadar yaptıklarını ve başından geçen önemli olayları yansıtan; yaşamı ile ilgili olayların kutlandığı günlerdir. Ayrıca Hıristiyan azizleri adına

¹³⁷ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 191.

¹³⁸ Aynı zamanda “Dostlar Cemiyeti” ve “Gerçeğin Arkadaşları” diye de anılan bu Hıristiyan mezhep, XVII. yüzyılda Hz. İsa’nın mesajının derhal yayılması gerektiğini vurgulayan George Fox tarafından kuruldu. Temel doktrinleri içsel aydınlanmayı hedefler. Rahiplik, kilise, dinsel ayin ve benzeri şeylere karşıdır. Hatta kutsal kitap ve kilisenin otoritesini de reddederler ve yalnızca Kutsal Ruh’un otoritesini benimserler. Sessizlik ve kendini dinleme yoluyla tanrıyla temas kurma prensibini esas alırlar. (Bkz. Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 229).

¹³⁹ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 191.

¹⁴⁰ Hinnells, a.g.e., s. 87.

¹⁴¹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, DİB Yayınları, y.y., ts., s. 153.

törenlerin düzenlendiği, ikinci dereceden önemli günler de vardır¹⁴². Ancak kabul edilen azizlerin farklılığından dolayı Doğu Ortodoks, Roma Katolik ve Anglikanlarda azizler adına kutlanan günler de farklılık göstermektedir. Öte yandan pek çok Protestan Kilisesi ise herhangi bir şekilde azizlere tazimde bulunmayı teolojik zeminde reddetmektedir. Onlar bunun yerine, Martin Luther'in Wittenberg Kilisesi'nin kapısına 95 maddelik bildiğini astığı 31 Ekim öncesi Pazar gününü Reform Pazarı olarak kutlamaktadırlar¹⁴³.

Takvim kilise için kutsal tarihini hatırlama ve anmanın bir yoludur. Bayramlar ve yıldönümleri Hıristiyan cemaatlerine İsa Mesih'in yaşamı, ölümü ve yeniden dirilişini akıllarında tutmak için etkileyici bir hafıza geliştirme metodu sağlar. Takvim aynı zamanda kilisenin yeni üyelerinin inancı öğrenmeye çalışmaları için kapsamlı bir müfredat sağlar. İnananlara, yıl içerisinde ilerledikçe kurtuluş hikâyesi, Mesih'in yaşamı, ana teolojik konular ve azizlerin yaşamıyla ilgili tam bir versiyon öğretilir. Her geçen yılla bu bilgi pekiştirilir ve geliştirilir.

Esasında takvim; inananlara, bütün zamanların kutsal zaman olduğunu söyler. Hıristiyanlar Tanrı'nın zamanı yarattığına ve zamanın ilahî bir amacının olduğuna inanırlar. Takvim, her güne özel bir kutsal önem verir ve inananları Tanrı'nın zamanın yöneticisi olduğu ve yaşamın daha yüce ruhanî bir öneminin olduğu konusunda rahatlatır. Öte yandan takvimin mesajı, zamanın sadece ikinci derecede önemli olduğu ve gerçek bir inananın bu yaşama değil gelecek olan yaşama bakması gerektiğidir. Takvimin nihai amacı, inananı tamamen zamanın dışına ve Tanrı'nın sonsuz, zamansız varoluşuna yöneltmektir¹⁴⁴.

B. ADVENT

Noel, Paskalya'yla rekabet edecek kadar önem kazanmaya başlayınca, Büyük Perhiz (Lent) gibi bir aylık hazırlık dönemine (Advent) gerek duyulmuştur¹⁴⁵. Latince

¹⁴² Dinler Tarihi Ansiklopedisi, İstanbul: Gelişim Yayınları, t.y., C. II, s. 328.

¹⁴³ Mahmut Aydın, "Hıristiyanlık", *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, Ankara: DİB Yayınları, 2007, s.100.

¹⁴⁴ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 193-194.

¹⁴⁵ Michael Smith A., "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", *Hıristiyanlık Tarihi*, çev. Sibel Sel-Levent Kıran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, s. 33.

“geliş” anlamına gelen ve VI. yüzyıldan beri perhiz, oruç gibi özel ritüellerle sürdürülen¹⁴⁶, Noel öncesi gerekli hazırlıkların yapıldığı döneme “Advent” denir. Litürjik yılın başlangıcını gösteren Advent, Noel’den dört pazar önce başlar¹⁴⁷. Bu günden itibaren başlayan ve en çok dört hafta süren devreye Küçük Perhiz, Noel Perhizi, Noel’e Hazırlanma Devresi gibi isimler verilir (Latincesi Adventus, Fransızcası Avent, Almanca ve İngilizcesi Advent). Bu devre en az üç hafta sürmekte, fakat daima dört Pazar gününü içine almaktadır (Bazı Doğu Kiliselerinde bu devir daha uzun veya daha kısa olabilir.)¹⁴⁸. Genel olarak baktığımızda; Hıristiyan takvimi, 30 Kasım’a en yakın pazar gününde olan (30 Kasım Aziz Andrew Günü) Advent bayramından başlayarak Hz. İsa’nın hikâyesi etrafında şekillenmektedir¹⁴⁹. Katolik Kilisesinde, birincisiyle kilise takviminin başladığı dört “Advent Pazarı” vardır. Doğu Kilisesi ise Noel’e hazırlık süresini 40 güne yayar¹⁵⁰.

Terim olarak Advent’in iki anlamı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, “Hz. İsa’nın yaklaşan doğum gününü bekleyiş, onun doğumuna hazırlanma”; ikincisi ise “Hz. İsa’nın kurtarıcı ve yargılayıcı olarak büyük bir kudretle âhir zamanda tekrar gelişi”ni ifade etmektedir¹⁵¹. Yani bu dönem, Hıristiyanlara hem Tanrı’nın Oğlu’nun Beytlehem’e ilk gelişini hem de Hıristiyanların hep bekledikleri, dünyanın sonundaki ikinci gelişini anımsatmaktadır¹⁵².

Bu devrede Hıristiyanlar kendilerini Mesih İsa’nın doğum günü olan Noel bayramına hazırlamakta; perhiz yapmaya, oruç tutmaya, daha çok dua etmeye ve ibadet etmeye önem vermektedirler¹⁵³. Başlangıçta bu dönemde de Paskalya öncesi Lent’te olduğu gibi kefaretle amacılı oruç tutulmaktaydı. Daha sonra bu uygulama gevşetilmiş ve Ember¹⁵⁴ günleri ile Noel arifesi tutulan oruç haricindeki diğer günlerde oruç tutma geleneği terk edilmiştir. Hz. İsa’nın gelişine mânen hazır olmak için, günahlardan

¹⁴⁶ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 17.

¹⁴⁷ Mahmut Aydın, a.g.m., s. 100; Katar, “Hıristiyanlık’ta Kilise Takviminin Oluşması”, s. 33.

¹⁴⁸ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 27.

¹⁴⁹ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 190.

¹⁵⁰ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 17.

¹⁵¹ Katar, “Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma”, s. 10; Smith, a.g.m., s. 33.

¹⁵² On Emir, s. 45.

¹⁵³ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 27; Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 338.

¹⁵⁴ Ember günleri, Kilise tarafından oruç ve perhiz dönemi olarak belirlenen günlerin başlangıcında yer alan günlerdir. Bu günler, Papa VII. Gregory tarafından; 13 Aralık, Kül Çarşambası, Pentekost ve 14 Eylül’den (Haç’ın Yükselmesi-Exaltation of the Cross) sonra gelen Çarşamba, Cuma ve Cumartesi günlerinde tüm Kiliselerde uygulanmak üzere kesin olarak düzenlenmiş ve tayin edilmiştir. <http://www.newadvent.org/cathen/05399b.htm> (05/11/2018).

pişmanlık duyarak arınmaya oldukça önem verilmiştir. Hatta bu nedamet anlayışıyla bu dönemde Kiliselerde evlilik törenlerine bile izin verilmemekteydi¹⁵⁵. Bu günlerde Hıristiyanlar, İşaya ve Vaftizci Yahya gibi geleneksel olarak Mesih İsa'nın geleceğini önceden haber verdiklerine inandıkları peygamberlere daha çok vurgu yaparlar¹⁵⁶. Hz. İsa'nın, kavminin günahlarını üstlenerek ıstırap çekeceğinden, öleceğinden ve tekrar dirileceğinden bahseden Eski Ahit'in İşaya kitabındaki bazı bölümleri okur; Hz. İsa'nın öncüsü ve müjdecisi olması sebebiyle Yahya Peygamber'e ve Hz. İsa'nın dünyaya gelişindeki rolünden dolayı da Hz. Meryem'e vurgu yaparlar¹⁵⁷.

Başlarda, Noel'in önünde ve arkasında yer alan iki haftalık Advent süresi, bir müddet sonra arttırılarak beş haftaya çıkarılmıştır. Bundan kısa bir süre sonra da Papa I. Gregory zamanında, bu beş haftalık Advent devresi dört haftaya indirilmiş ve bu devreye ait dua külliyatı (Advent litürjisi) büyük oranda oluşturulmuştur. Bazı diğer kaynaklara göre ise Advent anlayışı ve uygulamaları, Papa I. Gregory'den çok daha sonraki bir dönemde ve ancak IX. yüzyılın sonlarında tam olarak teşekkül etmiştir. Araştırmacıların çoğu, bu aşırı iddialara itibar etmemekte ve Advent devresinin VII. yüzyıla doğru büyük oranda şekillendiğini kabul etmektedir¹⁵⁸.

Litürjik takvimde yer alan mezhepler arasındaki farklı yaklaşımlar Advent'in uzunluğu konusunda da yaşanmıştır. Roma Katolik, Doğu Ortodoks, Anglikan ve Protestan Kiliselerinden bazıları bu süreyi yirmi iki, bazıları da yirmi sekiz gün olarak kabul etmektedir¹⁵⁹.

Advent dönemi Noel Bayramıyla, 25 Aralık'ta Hz. İsa'nın doğumunun kutlandığı zamanla sona erer¹⁶⁰.

C. NOEL

Hıristiyan bayramları içerisinde önemli bir yere sahip olan ve Hıristiyan mezheplerinin çoğunun ittifakla kabul ettiği iki önemli bayramdan biri olan Noel (diğeri

¹⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", s. 10-11.

¹⁵⁶ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 190.

¹⁵⁷ Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", s. 12.

¹⁵⁸ Katar, "Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin Oluşması", s. 34.

¹⁵⁹ Mahmut Aydın, a.g.m., s. 100.

¹⁶⁰ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 27; Sarıkcıoğlu, a.g.e., s. 338; Rayment-Pickard, a.g.m., s. 190.

Paskalya'dır)¹⁶¹, özetle ifade etmek gerekirse “Hz. İsa'nın Beytlehem'de doğumunun kutlandığı gün ya da Hz. İsa'nın doğum günü anısına kutlanan gündür¹⁶².” Türkçe'de yanlış olarak yılbaşı kutlamasıyla özdeşleştirilen Noel¹⁶³, esasında Hz. İsa'nın varlığının dünyaya gelişinin yıldönümüdür. Tarihi sabit bayramlardandır ve 25 Aralık'ta kutlanır¹⁶⁴. Noel bayramı Mesih İsa'nın doğum gününün kutlanmasıdır; yılbaşı ise sadece resmî bir bayramdır¹⁶⁵.

Kök itibariyle Galya dilindeki (Keltçe) “yeni” manasına gelen “noio” (Brötanca “neuz” ve Grekçe “neos”) ile “güneş” manasına gelen “hel”in (Brötanca “hed” ve Grekçe “helios”) birleşmesiyle meydana gelen, Hz. İsa'nın doğum kutlamalarını ifade etmek amacıyla kullanılan “noel” kelimesi, “yeni güneş” anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla kışın gündönümü anında güneşin yeniden doğuşuna da işaret etmektedir¹⁶⁶. Esas itibariyle bu kelime menşe olarak Hristiyanlığa ait değildir ancak dinî çerçevede ele alındığında “doğum günü” manasına gelen Latince “natalis” (Noel) kelimesinden türetildiği belirtilmektedir¹⁶⁷. Latince'de bu gün için “doğum” anlamında “nativitas”tan türetilen “nativity” (doğuş) ya da “Tanrı'nın doğum günü” anlamına gelen “dies natalis” ifadesi de kullanılmaktadır. Fransızcadaki kullanımı da “doğum günü” anlamına gelen “noel”dir. Yine bu günün İngilizce karşılığı olarak günümüzde kullanılan “Christmas”, eski İngilizcede “İsa ayini” anlamında “Christes maesse”den gelir¹⁶⁸. Almancada “kutsanmış gece” demek olan “weihnachten” kelimesi noel yerine kullanılmaktadır¹⁶⁹.

Antik kilise Noel'i ilk üç asır boyunca kutlamamıştır. O dönemde daha ziyade Hz. İsa'nın ölümü ve dirilmesi bayramlarına önem verilmiştir. Hz. İsa'nın doğumu, IV. asırdan itibaren kutlanmaya başlamıştır¹⁷⁰. Bizans İmparatoru I. Konstantin'in

¹⁶¹ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 351; Gündüz, *Hristiyanlık*, s. 152.

¹⁶² On Emir, s. 45; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295; Galip Atasağun, “Hristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 10, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2000, s. 191.

¹⁶³ Erbaş, *Hristiyanlıkta İbadet*, s. 24; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295.

¹⁶⁴ Yıldırım, a.g.e., s. 134.

¹⁶⁵ Jacob, *Hristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 28.

¹⁶⁶ Erbaş, *Hristiyanlıkta İbadet*, s. 23; Ünal, a.g.e., s. 173.

¹⁶⁷ Erbaş, *Hristiyanlıkta İbadet*, s. 24.

¹⁶⁸ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 351; Bülent Şenay, “Noel”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV, C. XXXIII, 2007, s. 201.

¹⁶⁹ Erbaş, *Hristiyanlıkta İbadet*, s. 24.

¹⁷⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005, s. 561; Smith, a.g.m., s. 31; Atasağun, a.g.m., s. 191.

Hıristiyanlığa girişinin ardından Hz. İsa'nın resmî doğum günü (nativitas domini) ilan edilen¹⁷¹ bu tarihten önce, bu kutlamaların yapıldığına dair herhangi bir delil de yoktur. M.S. 354'te derlenen bir takvim, M.S. 336 yılında Roma'daki doğum kutlamalarından bahseder¹⁷². Bu tarihin Hz. İsa'nın doğum gününün kutlama biçimine dönüştürülmesi 354'te Papa Liberius tarafından gerçekleştirilmiş ve buradan Doğu'ya geçmiştir¹⁷³. Dolayısıyla ilk Noel'in Roma'da bu tarihte kutlandığını söylemek mümkündür¹⁷⁴.

Hz. İsa'nın doğum yılı ve günü kesin olarak bilinmediğinden¹⁷⁵ kutlamada geleneğin ortaya çıkardığı belli bir tarihten de söz edilemez. Esasında V. yüzyıl başında doğu ve batı kiliseleri uygulama konusunda anlaşarak 25 Aralık'ı İsa Mesih'in doğum günü, 6 Ocak'ı da yıldızbilimcilerin ziyaretinin yıldönümü olarak kabul etmişlerdi. Günümüzde ise Noel'i Doğu Kiliseleri (Ermeniler¹⁷⁶) 6 Ocak'ta, Batı Kiliseleri (Katolik, Ortodoks ve Protestan mezhepleri¹⁷⁷) 25 Aralık'ta kutlamaktadır. Bu farklılık XVIII. yüzyılda, Batı'nın 12 günlük bir farkla Gregorius takvimini kabul etmesi Doğu'nun ise eski takvime bağlı kalmaya devam etmesinden ortaya çıkmıştır¹⁷⁸. Bu tarihlerin seçilme nedeniyle ilgili kesin bilgiler sunmak mümkün değildir. Ancak putperest bayramlarından etkilenildiği¹⁷⁹ ya da pagan dinlerinin aynı tarihlere denk düşen bayramlarını asimile etmek amacıyla tarihin değiştirildiği savları ön plana çıkmaktadır¹⁸⁰. Buna göre Hıristiyanlar, 21-31 Aralık tarihleri arasında kutlanan Romalıların İran'dan aldıkları Mitra Dinindeki ölümsüz Güneş Tanrısı'nın (Natalis solis invicti=Yenilmez Güneş'in Doğum Günü¹⁸¹) doğum günü bayramını Hz. İsa'ya atfen

¹⁷¹ Şenay, a.g.m., s. 201.

¹⁷² Cole, a.g.e., s. 137-139; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 224.

¹⁷³ Şenay, a.g.m., s. 201.

¹⁷⁴ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295; “Örneğin İstanbul'da ve Kapadokya'da 370-380 seneleri arasında, Mısır'da 430 senesi civarında, Suriye'de ve Kudüs'te 450 senesi civarında 25 Aralık tarihi kabul edilmiştir.” (Bkz. Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 393).

¹⁷⁵ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295; “Aleksandriyalı Clement'e göre İsa'nın doğum günü 20 Nisan, bazılarının göre 20 Mayıs, Aziz Epifanus ve Cassian'a göre ise 6 Ocak'tır. Fakat 25 Aralık'ta Hz. İsa'nın doğum günü olarak kutlanması, Aziz Chrysostom'un 386 yılında verdiği bir vaazdan beri kabul edilmektedir.” (Ünal, a.g.e., s. 170); Şenay, a.g.m., s. 201; Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 28.

¹⁷⁶ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 351.

¹⁷⁷ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 351.

¹⁷⁸ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 561; Smith, a.g.m., s. 33; Gündüz, *Hıristiyanlık*, a.g.e., s. 152; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295; Atasagun, a.g.m., s. 191; Ünal, a.g.e., s. 170.

¹⁷⁹ Smith, a.g.m., s. 33; Ünal, a.g.e., s. 173; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 561.

¹⁸⁰ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 351.

¹⁸¹ Şenay, a.g.m., s. 201.

kullanmaya başlamışlardır¹⁸². Diğer bir görüşe göre de 25 Aralık tarihinin seçilme nedeni Aziz Hippolytus'a¹⁸³ (ö. 236) atıfta bulunulmasıdır¹⁸⁴. John Chrystostom¹⁸⁵ (ö. 407) gibi bazı kilise babaları, sonradan İnciller'de yer alan dolaylı atıflardan¹⁸⁶ hareketle, Vaftizci Yahya'nın 24 Haziran'da, Hz. İsa'nın ise bundan 6 ay sonra 25 Aralık'ta doğduğunu ispatlamaya çalışmışlardır¹⁸⁷.

Noel çok yaygın ve tutulan bir bayramdır. Hıristiyan olmayan çevrelerde bile kutlanmaktadır¹⁸⁸. Bu kadar yaygın olarak kutlanmasında, Batı kültürünün yayılmasıyla Hıristiyan olmayan ülkelerde yılbaşı kutlamaları bünyesinde benimsenmiş olması etkili olmuştur¹⁸⁹.

Bazılarına göre Noel Yortusu bir tatil günüdür, ailelerin bir araya geldiği bir zamandır, bir ziyafet zamanıdır; ama Batı dillerindeki kullanım şekline de anlaşılacağı üzere asıl amacından ne kadar uzaklaşılsa da esasında "Christmas", Hz. İsa'nın kutsanma günüdür¹⁹⁰.

Kilise çevrelerine göre de doğum olayı mutlu bir gündür ve bu gün eğlence ile kutlanabilir. Ancak eğlenceler; Hz. İsa'nın kendisi, mücadelesi ve mesajı gibi asıl vurgulanması gereken öğeleri gölgede bırakmamalıdır¹⁹¹.

Noel'le bağlantılı olarak daha önce de zaman zaman adı geçen Epifani, "görünme" anlamına gelir. Kısaca ifade edildiğinde, "Hz. İsa'nın insanlara tezahürünü hatırlatma bayramı"dır; 6 Ocak'ta kutlanır¹⁹². Eskiden bu bayram gününde Mesih İsa'nın doğumu, müneccimlerin kendisini ziyaret etmesi ve saygı göstermesi ve Hz. İsa'nın vaftiz edilmesi olmak üzere üç ayrı olay anılmaktaydı. Daha sonra bu olaylar

¹⁸² Tümer-Küçük, a.g.e., s. 294; Cole, a.g.e., s. 137-139; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 561.

¹⁸³ Üçüncü asrın ilk senelerinde yaşayan Hippolytus muhtemelen Doğu'dan Roma'ya gelmiştir. Roma'da din adamı olmuş fakat Papa'ya karşı koymuştur. Buna rağmen 235 senesinde iman şehidi olarak ölmüştür. Hippolytus bilgili bir ilahiyatçı olup birçok eser yazmıştır. (bkz. Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 284.)

¹⁸⁴ Şenay, a.g.m., s. 201.

¹⁸⁵ Yunan dilini kullanan Kilise Babalarının en tanınmışlarından. 345 civarında Antakya'da doğmuştur. 14 Eylül 407'de Tokat'ta ölmüştür. (bkz. Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 130.)

¹⁸⁶ Luka, 15-38.

¹⁸⁷ Şenay, a.g.m., s. 201.

¹⁸⁸ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 28.

¹⁸⁹ Şenay, a.g.m., s. 202.

¹⁹⁰ Ünal, a.g.e., s. 170.

¹⁹¹ Ünal, a.g.e., s. 175.

¹⁹² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 563.

Noel, Epifani ve Vaftiz olmak üzere üç ayrı bayramda kutlanmaya başlandı¹⁹³. Doğu Kiliselerinde III. yüzyıldan itibaren vaftiz konusu daha fazla ön plana çıkarken, Batı'da IV. yüzyılda İsa Mesih'in inançsızlara görünüşü konusuna vurgu yapılmaya başlanmıştır¹⁹⁴. Doğu Kilisesi, Noel'i de Hz. İsa'nın vaftizini kutladıkları 6 Ocak'ta yani Epifani Bayramı'nda kutlar. Batı Hıristiyanları ise vaftizin yanı sıra bu günde Bilgeler'in ziyaretini de anarlar¹⁹⁵.

D. LENT

Lent (Carem), Paskalya Bayramı öncesinde, bu bayrama hazırlık amacıyla oluşturulan bir hazırlık devresidir. Lent'in süresi Kiliselere ve tarihî süreç içerisindeki anlayışlara göre değişmektedir. Ancak günümüzde de yaygın olarak kabul edilen görüş, bu sürenin kırk gün olduğudur¹⁹⁶. Bir oruç devresi olan bu kırk günde, Hz. İsa'nın hizmetine başlamadan önceki kırk günlük oruç tutma dönemi anılır¹⁹⁷. Hıristiyanlar bu günlerde Hz. İsa'nın üç gün süren ıstırabını ve sonrasında dirilişini kutlamaya hazırlanırlar¹⁹⁸.

Hıristiyanlıkta Paskalya öncesi tutulan oruç oldukça erken dönemlerden itibaren bilinmesine rağmen¹⁹⁹, ilk üç yüzyılda bu oruç süresi normalde iki-üç günü aşmamaktaydı. Kırk günlük oruçla ilgili ilk bilgiler M.S. 325 yılına aittir²⁰⁰. II. yüzyılın sonları veya III. yüzyılın başlarında ortaya çıkan iki günlük kısa fakat katı oruç uygulamasının, Paskalya'ya hazırlık amacıyla sonradan ortaya çıkacak olan kırk günlük Lent döneminin de temelini teşkil ettiğine ve bu iki günün zaman içerisinde kademeli bir şekilde artırılarak kırk güne çıkarıldığına inanılmaktadır²⁰¹.

¹⁹³ Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 224.

¹⁹⁴ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 118.

¹⁹⁵ Cole, a.g.e., s. 137-139.

¹⁹⁶ Mehmet Katar, *Hıristiyanlık'ta Paskalya: Başlangıçtan Günümüze İsa'nın Diriliş Kutlamaları*, Ankara: 72 Ofset, 2003, s. 36; Mahmut Aydın, a.g.m., s. 101; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 234; Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 104; Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 59.

¹⁹⁷ Cole, a.g.e., s. 137-139.

¹⁹⁸ On Emir, s. 45; Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 339; Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 33.

¹⁹⁹ Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 151.

²⁰⁰ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 234.

²⁰¹ Katar, a.g.e., s. 41.

Lent, Kül Çarşambası²⁰² denilen günle başlar²⁰³ ve Pazar günleri hariç Kutsal Cumartesi gününe kadar sürer²⁰⁴; Hz. İsa'nın Paskalya'da yeniden dirilişine kadar gelişen olayları günden güne takip ettikleri Kutsal Hafta'yla son bulur²⁰⁵. Bu haftaya Yüce Hafta, Ceza Haftası, Kutsal Sabır Haftası, Af Haftası, Büyük Hafta gibi isimler de verilir²⁰⁶.

Bu dönem, Kilise'nin, insanları günahattan kurtulmak için özel bir faaliyet ve çaba göstermeye çağırdığı bir kefaret dönemini ifade etmektedir²⁰⁷. Lent'in Pazarları boyunca inananlara insanî günahları (kötü işler) ve kendi hayatlarını kurban etmeleri için Hz. İsa'ya olan ihtiyaçları hatırlatılır²⁰⁸. Bu dönem, baharda tabiatın kendisini yenilediği gibi, insanın da kendi hayatını daha güzel olana dönüştürme ve mânen yenilenme çabasını sarf etmesi gereken kırk günlük bir oruç ve manevi arınma zamanı olarak kabul edilmiştir. Önceleri Hıristiyan adaylarını vaftize hazırlamak için teşkil edilmiş olan bu dönemin ana gayesi, insanın günahlardan arınarak Paskalya'ya mânen hazırlanmasını sağlamaktır²⁰⁹.

III. ve IV. yüzyıllarda Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın ıssız yerlerde yiyeceksiz geçirdiği günlerin anısına tutulan Lent orucunda; özellikle et, peynir, yağ, süt ve yumurtadan uzak durmuşlardır. Hatta Ortodokslar yalnızca sebze, meyve, ekmek, bal ve fındık tüketimine izin vermişlerdir²¹⁰. Genel uygulamada, erken dönemlerde oruç süresince günde yalnızca bir öğün yemek yenilirdi ve et ve balık yemek yasaklanırdı. Sonraki dönemlerde zamanla bu kurallarda da gevşeme olmuştur²¹¹.

Lent döneminin bitmesiyle, Hıristiyanlıkta oldukça önemli bir yere sahip olan Paskalya kutlamalarına sıra gelir.

²⁰² Kül Çarşambası, Paskalya bayramına bir hazırlık devresi olan Büyük Oruç süresinin başlangıcıdır. Kül Çarşambası, Paskalya'dan önceki yedinci haftanın Çarşamba gününe rastlar. (Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 31-32).

²⁰³ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 190; Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", s. 17.

²⁰⁴ Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 104.

²⁰⁵ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 190; Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", s. 18; Mahmut Aydın, a.g.m., s. 101.

²⁰⁶ Ünal, a.g.e., s. 179; Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 339; Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 33.

²⁰⁷ Katar, a.g.e., s. 37.

²⁰⁸ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 190.

²⁰⁹ Katar, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", s. 17.

²¹⁰ Venetia Newall, "Egg", *The Encyclopedia of Religion*, New York: Macmillan Publishing Company, 1987, C. V, s. 36.

²¹¹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 234.

E. PASKALYA

Paskalya Bayramı, en kısa tanımla, “İsa Mesih’in dirilişi (resurrection) anısına düzenlenen yıllık festival”dir; Hıristiyanların en eski ve en büyük bayramıdır²¹²; Hıristiyan takviminin de merkezi olarak görülmektedir²¹³. Bu bayram gününde Mesih İsa’nın ölümler arasından dirilişi anımsanıp kutlanır²¹⁴. Hıristiyan dünyası, Hıristiyanlığın başından beri Paskalya bayramına çok önem vermiştir. Yahudi muhitlerden gelen ilk Hıristiyanlar, önceleri Pesah bayramını kutlamaktaydı. Daha sonra bu bayramın yerine Yahudi-Hıristiyanlar, Hz. İsa’nın dirilişinin anısına Paskalya bayramını koymuşlardır²¹⁵. Paskalya, Hıristiyanlar için, Hz. İsa’nın ikinci gelişini sembolize etmektedir. Bu bayramda Hz. İsa’nın Havarilerle yediği son yemek, çarmıha gerilişi ve mezardan dirilişi gibi üç önemli olay hatırlanmaktadır²¹⁶.

İbranice geçiş anlamına gelen “pesah”, Yunanca “paskhalia”dan gelir²¹⁷. Paskalya’nın İngilizce karşılığı olan Easter, tıpkı Almanca karşılığı Ostern gibi, Norveççe’de bahar mevsimi anlamına gelen Eostur’dan türemiştir. Bazı iddialarda kelimenin Anglosakson bir tanrıçanın adı olan Eostre’den geldiği söylenir ama bu doğru değildir. Latince dillerde bu bayrama karşılık olarak “Paskalya” ifadesi kullanılır²¹⁸.

Paskalya Bayramı, Hıristiyan dinî senesinin en önemli bayramıdır. Öyle ki, Noel’in yalnızca Paskalya’ya hazırlık olarak kutlandığı dahi söylenmiştir. Tanrı’nın “gerçek kuzusu”nun öldürülmesi ve Mesih’in yeniden dirilmesinin anıldığı bu gün, Hıristiyan inancının üzerine kurulduğu temel taşlardandır. Aynı zamanda Hıristiyan Kilisesi’nin, mazisi Hıristiyanlığın başlangıcına kadar dayanan en eski bayramıdır; Eski ve Yeni Ahit arasında bir bağlantıdır²¹⁹.

²¹² Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 105; Katar, a.g.e., s. 2; Gündüz, *Hıristiyanlık*, s. 152; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295-296; Cole, a.g.e., ss. 137-139.

²¹³ Kenneth Scott, *A History of Christianity*, USA: Harper&Row Publishers, 1953, s. 205.

²¹⁴ Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 37.

²¹⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 600; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295

²¹⁶ Mehmet Aydın, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara: TDV Yayınları, 1995, s. 70-71.

²¹⁷ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295.

²¹⁸ John Baldovin, “Easter”, *The Encyclopedia of Religion*, New York: Macmillan Publishing Company, 1987, C. IV, s. 557.

²¹⁹ <http://www.newadvent.org/cathen/05224d.htm> (06/02/2008).

Hız. İsa'nın insanlık için kendini feda etmesi ve sonrasında Pazar günü tekrar dirilmesi, Hıristiyanlık inancının temel taşlarından biridir. Bu bağlamda, dirilişin gerçekleştiği Pazar günü, haftanın; bu dirilişin yıldönümü olarak kutlanan Paskalya ise bütün bir yılın en önemli zamanı olarak kabul edilmektedir. Hıristiyanlar açısından insanlığın aslı günahıtan kurtuluşuna vesile olan Paskalya ile Paskalya'nın gerçekleştiği Pazar günü, Yahudi kavminin Mısır'da yok olmaktan kurtuluş zamanı olan Yahudi Fısıhı'na (Paskalyasına) benzemekte, hatta ondan da daha önemli bir anlamı ifade etmektedir. Çünkü Hız. İsa'nın ölümden dirilişinin gerçekleştiği Paskalya'yla, insanlık da aslı günahın suçuyla yok olmaktan kurtulmuştur²²⁰.

Mesih İsa'nın çektiği ıstırap ve dirilişi, ayin yılının doruk noktasını oluşturmaktadır. Çünkü "İsa, Hıristiyanları günahıtan ve ölümden kurtarmak için öldü. Ölümü ve dirilişiyle İsa, Hıristiyanları Allah'ın çocukları ve Cennet'in mirasçısı yaptı."²²¹.

Başlangıçta Hıristiyanlar, Hız. İsa'nın Pazar günü dirilişini her Pazar kutlardı. Ancak kilise teşkilatının oluşmaya ve yerleşmeye başladığı süreçte, belirli bir tarihin Paskalya günü olarak kutlanması kabul görmüştür²²². Paskalya kutlamalarının, en geç II. yüzyılın ilk yarısında Doğu Kiliselerinde ortaya çıktığı ve aynı yüzyılın ikinci yarısında Roma Kilisesine geçtiği belirtilmektedir²²³.

Hıristiyanlara göre, Hız. İsa'nın ölümden diriliş gizemine dayanan bu haftalık Pazar toplantıları, zamanla Hıristiyan Kilisesinde ortaya çıkacak olan ibadetlerin ve yıl boyunca Hız. İsa'yla ilgili olarak yapılacak bütün anma ve kutlamaların temelini teşkil etmiştir. Bu bağlamda önce, Hız. İsa'nın diriliş günü olan Pazar ile bu dirilişin yıldönümü olan Paskalya önem kazanmış, ardından zamanla, Hız. İsa'yla ilgili yeni anma ve kutlamalar ortaya çıkmaya başlamıştır²²⁴.

Paskalya Bayramı, Hıristiyanlığın tüm mezheplerinde önemli bir yere sahiptir. İngiltere Anglikan Kilisesi'nin "Toplu Dua Kitabı"nda, Paskalya için okunacak özel ilahiler vardır. Lutherci Kiliselerin de Paskalya'ya çok önem verdikleri görülür. Birçok

²²⁰ Katar, a.g.e., s. 2.

²²¹ On Emir, s. 45.

²²² Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295.

²²³ Katar, a.g.e., s. 18.

²²⁴ Katar, a.g.e., s. 6.

Protestan Kilisesi, Paskalya kutlamalarına özel önem göstermektedir. Bu kiliselerde de kutsal hafta boyunca birçok ayin düzenlenir. Hatta bazı Protestan Kiliselerinde Paskalya günü, şafak ayinleri yapılmaktadır. Özellikle Amerika’da bu ayin televizyonlardan naklen verilmektedir²²⁵. Paskalya, Doğu Kilisesi için de çok önemlidir²²⁶. Ortodoks Kiliselerince Paskalya, yılda sadece bir defa yapılan bir ibadet olarak değil, kilisenin manevî hayatının temel direği olarak kutlanır²²⁷.

Paskalya’nın kutlanma tarihi, Hıristiyan takviminde en çok tartışılan ve en karmaşık konu olmuştur. Hıristiyanlar için Hz. İsa’nın yeniden dirildiği gün, kâinatın tarihindeki en önemli gün olduğundan, Paskalya’nın, tam olarak yeniden dirilişin yıldönümünde kutlanması oldukça öneme sahip bir konuydu²²⁸. Paskalya’nın tarihiyle ilgili tartışmalar, genelde bu günü Yahudi Pesahı’ndan ayırma endişesini de içerir²²⁹. “Paskalya Tartışmaları” denilen tartışmaların ilki, ikinci yüzyılda ortaya çıkmıştır ve Paskalya’nın bir Pazar gününde kutlanması gerektiğinin önemi etrafında şekillenmiştir²³⁰.

Hz. İsa’nın ölümü, Yahudilerin Pesah bayramıyla aynı döneme rastlamasına rağmen 325 İznik Konsili’nde Kilise, Paskalya’nın sonbahar dolunayından sonraki ilk Pazar gününde kutlanması gerektiğine karar vermiştir. Yine de Doğu ve Batı arasında Paskalya’nın kutlanma tarihiyle ilgili yaklaşık 5 haftalık bir fark oluşabilmektedir²³¹. Çünkü Paskalya tarihi hem Gregoryan hem de Julian takvimine göre hesaplanmaktadır. Roma Katolik, Anglikan ve Protestanlar, Gregoryan takvimini takip ederek bu festivali 21 Martı takip eden ilk tam ayın görünmesinden sonraki ilk Pazar günü kutlarlar. Julian takvimini takip eden Doğu Ortodokslar ise doğal olarak Paskalya’yı diğerlerinden farklı bir tarihte (Gregoryan takvimine göre hesaplanan günden birkaç hafta sonra) kutlarlar²³².

Sonuç olarak Paskalya, sık sık farklı yerlerde oldukça farklı Pazarlarda kutlanmıştır. 325 İznik Konsili, standart bir takvim düzenlemeye çalışmıştır fakat Roma

²²⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 600.

²²⁶ Tümer-Küçük, a.g.e., s. 295.

²²⁷ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 600.

²²⁸ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 191.

²²⁹ Stern, a.g.m., s. 72.

²³⁰ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 192.

²³¹ Cole, a.g.e., s. 137-139.

²³² Mahmut Aydın, a.g.m., s. 101.

ve İskenderiye Kiliseleri hesaplamada farklı yöntemler kullanmaya devam etmiştir²³³. Bu yüzden Paskalya (Roma hesaplamalarına göre), 21 Mart ile 25 Nisan arasındaki herhangi bir pazara denk gelebilir²³⁴. Bir diğer deyişle Doğu Kiliseleri, Hıristiyan bayramlarını Julyen takvimine göre belirledikleri için Paskalya Bayramı bazen Batı Kilisesi tarihleriyle çakışmakta ve bazen de dört veya beş hafta sonraya rastlayabilmektedir. Bazı Doğu Kiliseleri, Batı Kiliseleriyle aynı zamanda Paskalya Bayramı'nı kutlamaktadırlar²³⁵.

Paskalya Bayramı öncesi haftaya Kutsal Hafta veya Büyük Hafta denir. Perşembe, Cuma, Cumartesi ve Pazar günleri özel ayinler yapılır²³⁶. Kutsal Perşembe günü, Hıristiyanlar Mesih İsa'nın Son Akşam Yemeğini; Kutsal Cuma günü, Mesih'in ıstırap ve ölümünü; Kutsal Cumartesi günü, mezarda yatan İsa'yı anımsarlar. Akşam ise Paskalya gecesi başlar²³⁷.

Kutsal Hafta boyunca yapılan ayinler vasıtasıyla Hıristiyanların, Rableri İsa Mesih'in hayatının son günleri ve çarmıha gerildiği son anında çektiği çileleri hatırlaması ve kendilerini Hz. İsa'nın yoluna adanmaları amaçlanır²³⁸.

Paskalya'nın Hıristiyanlar için anlamı büyüktür. Paskalya sırrında Hz. İsa; insanlığın, boğazlanmış bir kurban olarak kendisini Tanrı'ya takdim eden baş rahibidir; bu sebeple o, Tanrı'nın insanlarla yapmış olduğu Eski Ahit'le ihdas edilen kurbanla ilgili önceki tüm imaları, Haç'a gerildiği yerdeki ölümüyle yerine getirmiştir; o, devam eden bir barışla günahkârları Tanrı ile barıştırmış ve kurtarıcı kanı ile temizlenmiş yeni bir topluluk oluşturmuştur; onun Haç'a gerildiği yerdeki kurbanı, Hıristiyan ibadet merasimini başlatmıştır; o, ruhunu Haç üzerinde ayinsel olarak ortaya koymuştur²³⁹.

²³³ Rayment-Pickard, a.g.m., s. 192.

²³⁴ Goring, a.g.e., s. 105.

²³⁵ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 599.

²³⁶ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 339; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 105.

²³⁷ On Emir, s. 45.

²³⁸ Ünal, a.g.e., s. 188; Kutsal hafta ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, ss. 33-37.

²³⁹ Ahmet Güç, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm'da Kurban*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2003, s. 286-287

Paskalya'dan başlayarak Pentekost yortusuna kadar geçen elli günlük süre Paskalya dönemi olarak kabul edilmiştir²⁴⁰. Pentekost bayramı ile Paskalya dönemi son bulur ve yılın olağan döneminin ikinci devresi başlar²⁴¹.

Paskalya Bayramı'nın kutlanmasından 40 gün sonra (Ascension Günü'nde) ise, Hz. İsa'nın bir bulut içinde göklere-cennete çıktığı inancıyla "İsa'nın Miracı" bayramı kutlanır. Paskalya'dan 50 gün (yedi hafta) sonra da Kudüs'te toplanan Havariler üzerine Kutsal Ruh'un inişi anısına (daima bir Pazar gününe rastlayan) Pentekost Bayramı (whitsuntide) kutlanır²⁴². Bu gün de Hıristiyanlar için önemli bayramlardan biridir²⁴³. Bu bayram, Hıristiyan Kilisesi'nin doğumunu simgelemektedir; çünkü o gün Havariler İncil'i yaymaya başlamışlardır²⁴⁴. Hıristiyan Anglo-Saxon ülkelerinde bu bayrama "Beyaz Pazar" anlamında Whitsun, White Sunday ya da Whit-Sunday denir. Bu ifadeler daha ziyade "Kilisenin Doğum Günü" anlamında kullanılır²⁴⁵. Hıristiyanlar açısından bu gün, Hıristiyan Kilisesi'nin kurulduğu, yani resmen başladığı an olarak kabul edilmektedir²⁴⁶.

Hz. İsa'nın Pazar günü dirilmiş olması bu günü oldukça önemli kılmaktadır. Paskalya Bayramı'nda bu olay anılır. Paskalya Bayramı Hz. İsa'nın dirilişinin senelik kutlaması iken; her Pazar yapılan ritüeller, Hıristiyanlığın temel taşlarından sayılabilecek bu olayın her hafta tekrar tekrar hatırlanmasıdır. Böylece Paskalya'nın manevî atmosferi sene boyunca canlı tutulmuş olur.

F. PAZAR

Pazar günü, Hıristiyanlar için haftanın en önemli günüdür. Bu günde Hz. İsa'nın ölümden dirilmesi, Yahudilikten ayrı bir dinî hareketin başlangıcı olmuş ve

²⁴⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 600.

²⁴¹ Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 429; Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 38; Olağan Pazar günlerinin bir kısmı Noel ile Paskalya dönemleri arasında; ikinci kısmı ise Pentekost bayramından sonra başlar ve Noel dönemine kadar uzanan hafta ve aylarda yer alır. (Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 38).

²⁴² Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 339; On Emir, s. 46; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, a.g.e., s. 304; Jacob, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, a.g.e., s. 38; Cole, a.g.e., ss. 137-139; Rayment-Pickard, a.g.m., s. 190; Annemarie Schimmel, *Dinler Tarihi*, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2007, s. 161.

²⁴³ Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, a.g.e., s. 428.

²⁴⁴ Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, a.g.e., s. 429.

²⁴⁵ Ünal, a.g.e., s. 189 (ayrıntılı bilgi için bkz. 189-191); Cole, a.g.e., s. 137-139.

²⁴⁶ Katar, a.g.e., s. 152.

adeta “Yeni Ahit”in temelleri atılmıştır. Zaman içerisinde kendine özgü bir kurum haline gelen Hıristiyanlık için bu gün, öğretilerinin üzerine kurulduğu temel taşlardandır. Bu günde yapılan ibadetler daha önemlidir ve haftalık olarak ayinler düzenlenir. Hz. İsa’nın dirildiği Pazar gününün ruhu, her hafta kutlanan Pazar günüyle tüm seneye yayılmakta ve dinin maneviyatı bu şekilde canlı tutulmaya çalışılmaktadır.

Hz. İsa’nın dirildiği bu günün, dinî literatürde Rabbin Günü (the Lord’s Day) olarak isimlendirildiğinden ancak günlük kullanım içerisinde Pazar (Sunday) kullanımının daha fazla ön plana çıktığından daha önce bahsedilmişti. Bu kısımda daha ziyade Pazar’ın Hıristiyanlar için ifade ettiği manevî değer üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

Ayin Yılı, Hıristiyan cemaati için tüm seneyi Hz. İsa’nın yaşamış olduğu büyük olayları ve öğretmiş olduğu büyük gerçekleri tekrar gözden geçiren bir yol haline getirir. Bu yolun dolayısıyla ayin yılının merkezinde, bir güneş olarak görülen Hz. İsa vardır. Ayin yılı boyunca yapılanlar, sadece “anmak” değil aynı zamanda “yeniden yaşamak” olarak görülmektedir. Çünkü “her yıl, İsa ile birlikte, Hıristiyanlar tanrısal yaşama doğuyorlar, O’nunla ölüyor ve diriliyorlar ve O’nunla göğe çıkıyorlar. Bunun için ayin yılının düzeni, kapalı bir çemberle değil de, kademe kademe yukarıya doğru çıkan bir spiralle tasvir ediliyor.”²⁴⁷.

Hz. İsa ölümden dirildiği gün bazı Havarilere gözükmüş, tam bir hafta sonra yine Havarilerini ziyaret etmiş, kilisenin de kuruluşu olarak kabul edilen Pentekost bayramında, Kutsal Ruh Havariler üzerine inmiştir. Tüm bu olaylar Pazar gününde gerçekleşmiştir²⁴⁸. İncil’de Pazar gününün ibadet günü olması gerektiğini belirten açık ifadeler olmamakla birlikte, haftanın ilk günü olan Pazar gününe sık sık vurgu yapılmaktadır²⁴⁹.

Pazar gününün kutlanmasının Tanrı’ya ibadete belirli bir zaman ayırmayı zorunlu kılan doğal yasaya ya da ilahi bir yasaya dayanmadığı; eklesiastik kaynaklı olduğu ve Havariler döneminden itibaren tarihlendirildiği ifade edilmektedir²⁵⁰. Ancak

²⁴⁷ On Emir, s. 47

²⁴⁸ Katar, a.g.e., s. 7; Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 21; Demirci, a.g.m., s. 129.

²⁴⁹ Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 20; Pazar günüyle ilgili İncil’de yer alan delillerden daha sonra bahsedilecektir.

²⁵⁰ Addis-Arnold, a.g.e., s. 781.

Apostolik geleneğin ışığında da olsa bu gün, Paskalya gizeminin kutlandığı gündür ve Kilise yaşantısının adeta kalbindedir. “Ve bu gün evrensel Kilise’nin yükümlülükleri arasında en başta kutlanması gereken kutsal gündür.”²⁵¹.

Haftalık ibadet gününün cumartesiden pazara alınması ilk Hıristiyanlar zamanına dayandırılmaktadır. Zira Yahudi geleneğinden gelmiş olan bu insanların bir Mesih beklentisi vardı ve Hz. İsa’nın gelişiyle bu olağanüstü olayın gerçekleştiğine inanıldı. Dolayısıyla haftalık ibadet günü de Cumartesi’den alınıp, bu önemli olayın gerçekleştiği Pazar gününe kaydırıldı²⁵².

Yahudi kökenden gelen ilk Hıristiyanlar, Hz. İsa’nın diriliş günü olan Pazar’a önem vermekle birlikte, Sebt gününün anlam ve önemini unutmamış ve Pazar’ı, Sebt’in bir alternatifi olarak değil, onun yanında ikinci bir kutsal gün olarak görmüştür. Başlangıçta Hıristiyanların, Pazar gününü Cumartesi’ye bir alternatif olarak veya onun yerine koymak amacıyla değil, fakat Hz. İsa’nın dirilişini anmak amacıyla bir araya gelecekleri bir ibadet günü olarak kabul ettikleri; bu arada Yahudilikten gelen Sebt gününe riayet etmeyi de sürdürdükleri bilinmektedir. Ancak zaman içerisinde Hıristiyanlığın Yahudilikten ayrılmaya başlaması ve Yahudi asıllıların Hıristiyan cemaati içerisindeki etkinliğinin azalmasıyla birlikte Sebt günü, Hıristiyanlar arasındaki önemini yitirmeye başlamış ve Yahudilerin Sebt gününe yükledikleri önem, bu yeni inancın mensupları tarafından sadece Pazar gününe atfedilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da Pazar, Hıristiyanlıkta haftanın yegâne kutsal günü hâline gelmiştir²⁵³.

Hıristiyanlar başlangıçta Yahudi geleneğini takip ederek Şabat’ı kutlamaya devam etmişlerse de, IV. yüzyıla kadar Pazar, Hıristiyanlar arasında tatil günü kabul edilmemiştir. Pazarın resmî tatil günü olarak belirlenmesi ilk defa İmparator I. Konstantin zamanında olmuştur. Bugün reformist kökenli Foursquare Gospel²⁵⁴,

²⁵¹ Chapman, a.g.e., s. 470-471.

²⁵² Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 21; Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 303.

²⁵³ Katar, a.g.e., s. 10-11.

²⁵⁴ Bu kilise 1921’de Aimee (Kennedy) Semple Mc-Pherson tarafından Los Angeles’ta kurulmuştur. Evanjelik, Pentekostal bir kilisedir. Temel teolojik yönelimlerinde Foursquare Gospel Birliği, Pentekostal bir kilisedir, fakat önceden var olan Pentekostal bir cemaatten doğmamıştır; tek bir devrimsel diriliş vaizinin şahsi taraftarları olarak ortaya çıkmıştır. Aslında “forsquare” (kelime anlamı dört köşe) terimi isim olarak Pentekostalizmin dört temel öğretilerine atıfta bulunur: 1. Kurtuluş 2. Ruh’un vaftizi 3. Kutsal bedensel iyileşme 4. Mesih’in ikinci gelişi. Vaftiz ve Rabbin Akşam Yemeği kutsal ayinler olarak kabul edilir. – R. K. Macmaster/Eds., “Foursquare Gospel, International Church Of The”, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson, Joann Cerrito, USA: Gale, 2003, C. V, s. 835-836.

Christadelphian²⁵⁵ ve Seventh Day Adventist²⁵⁶ grupları hariç (bunlar yalnızca Şabat'ı kutlarlar) bütün Hıristiyanlar bu tatile riayet etmektedir²⁵⁷.

Pazar, Hıristiyan geleneğinde dua, ibadet ve dinlenmeye ayrılan haftanın en kutsal günüdür²⁵⁸. Haftalık temel ibadet Hz. İsa'nın yeniden dirilişini kutlamak üzere Pazar günü kilisede yapılır. Bu ibadet, kutsal kitaptan parçaların okunması ve Evharistiya ayininin icra edilmesi şeklinde gerçekleştirilir²⁵⁹. Son akşam yemeğinin seremonik olarak tekrarlandığı bu günde aynı zamanda fakirlere bağışta bulunulur. Pavlus, Korintliler'e yazdığı mektupta, buradaki Hıristiyanların, yoksullara yardım amacıyla bağış toplamalarını ve bunu da haftanın ilk gününde yapmalarını tavsiye etmektedir²⁶⁰.

Bu günde yapılan Evharistiya ayini ile Hz. İsa'nın manevî bedenine iştirak edilmiş olacağına inanılır. Pazar ibadeti mutlaka kilisede ve papaz nezaretinde olur. İbadette, Hıristiyan Kutsal Kitabı'ndan parçalar okunur, ilahiler söylenir, dualar edilir ve vaazlar verilir²⁶¹.

Bu günde yapılan ibadetler zaman içerisinde şekillenmiştir. İlk dönem kutlamaları daha sadedir ve bu amaçla oluşturulmuş özel bir dua külliyesi yoktur. İlk dönem Hıristiyanlarının, Hz. İsa'nın diriliş günü olarak kabul ettikleri Pazar gününde bir araya gelerek, sadece Hz. İsa'nın Havarileriyle birlikte yediği Son Akşam Yemeğinin anısına birlikte yemek yiyip dua ettikleri belirtilmektedir²⁶². Daha sonra 321'de Konstantin, halkın tarla işleri dışında Pazar günü çalışmasını yasaklamıştır. VI.

²⁵⁵ Mesih'in kardeşleri, İngiliz bir hekim olan ve Birleşik Devletler'e 1832'de gelen Dr. John Thomas'ın (1805-71) kurduğu bir mezheptir. Christadelphianlar Teslis doktrinini ve Mesih İsa'nın tanrısallığını reddederler. Ebedi cezayı ve kişisel kötülüğün varlığını kabul etmezler. Mesih'in yakında Kutsal Topraklarda Hz. Davut'un tahtına çıkacağına, İsrail'in 12 kavmini bir araya toplayacağına ve dünyayı 1000 yıl yöneteceğine inanırlar. – W. J. Whalen/Eds., "Christadelphians", Carson-Cerrito, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson, Joann Cerrito, USA: Gale, 2003, C. III, s. 527-528.

²⁵⁶ William Miller tarafından kurulan ve 1844'te İsa Mesih'in ikinci gelişini bekleyen Adventistlerden bir grup. Daha sonra onlar haftanın yedinci gününü Şabat olarak kabul ettiler. 1861'den itibaren ise Yedinci Gün Adventistleri ismi kullanılmaya başlandı. Bu kilise mensupları Eski Ahit'e aşırı bağlılıkları ve katı disiplin kurallarıyla tanınırlar. – Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 396.

²⁵⁷ Demirci, a.g.m., s.129; Smith A., a.g.m., s. 29.

²⁵⁸ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 303.

²⁵⁹ Mehmet Aydın, a.g.m., s. 351.

²⁶⁰ Katar, a.g.e., s. 4-5.

²⁶¹ Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 23; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 293.

²⁶² Katar, a.g.e., s. 9.

yüzyıldan itibaren ise, herkesin Evharistiya törenine katılmaya zorlanması gibi, Pazar gününe yönelik daha sıkı kurallar ve yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır²⁶³.

Pazar günü her Hıristiyan kiliseye temiz olarak gelmeye özen gösterir. Pazar ibadetine katılmak Katoliklerde mecburi, diğer mezheplerde ihtiyarîdir. Senede birkaç kez Pazar ibadetine katılmayı yeterli gören mezhepler de vardır. Onlar Pazar ibadetine gitmeyi sadece Kilise'ye bağlılığın bir işareti olarak kabul ederler²⁶⁴.

Bugünün nasıl geçirileceği, kurallara uygun olan ve olmayanın ne olduğu konusu tartışılmıştır. Genel olarak ortaya çıkan yoruma göre, Şabat'ın kutlanmasında ayrıntılı olarak belirtilen kurallar, yasaklar, cezalar; Hıristiyanlar açısından bakıldığında "zahmet verici" olarak değerlendirilir ve bu kurallar Pazar günü için geçerli değildir. Pazar günü bir ağırlık değildir, ayrıcalık verirken zahmetli görevler yüklemes. Rabbin Günü isimlendirmesinin de göndermede bulunduğu gibi, bu gün "insan"ın günüdür. Hz. İsa da yaptıkları eklemeler ve hurafeleriyle, Şabat'ın ilahî yönünü adeta gölgede bırakan Yahudileri azarlamıştır. Neticede "Şabat insanoğlu için yapılmıştır, insanoğlu Şabat için değil²⁶⁵." Bu yüzden, bu gün insanları kurallarıyla kısıkaç altına almamalıdır.

İnsan aynı zamanda bir sosyal ve entelektüel varlıktır. Günlük işler, sosyal ve aile bağlarını geliştirmek için çok az zaman bırakmaktadır. Rabbin Günü, kayıpların telafi edilebilmesi için ihtiyaç duyulan fırsat olmalıdır. "Çocukların dört gözle bekledikleri ve yedi gün içerisinde en mutlu oldukları gün bu gün olmalıdır; daha ziyade sertliği ve hüznü hatırlatan bir gün değil." Rabbin Günü, insana yaşamını ebediyetin sakin ve net ışığıyla görebileceği dağın zirvesine kaçma ve burada doğasını Tanrı'ya ve onun inananlarına katılarak yenileme imkânı verir.

Rabbin Günü, Hıristiyanlığın Kurtarıcısı'nı ve Yeni Yaratılış'ı (New Creation) anlatan, Mesih İsa'nın Kişiliği'nin ve İşi'nin temelini oluşturduğu bir Paskalya'dır. Zahmetin oğullarına (sons of toil), kendilerini yenilemeleri ve sonsuz varlıklar olarak saygınlıklarını ve kaderlerini kendilerine hatırlatmaları için verilen bir fırsattır. Tanrı'nın insanlarına kalan dinlenmenin önceden bildirilmesidir. Rabbin Günü, böylece

²⁶³ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 303.

²⁶⁴ Erbaş, *Hıristiyanlıkta İbadet*, s. 22-23; Tümer-Küçük, a.g.e., s. 293.

²⁶⁵ Mar., 2:27.

kendisini en iyi şekilde açıklamış olmaktadır ve (her zaman ihtiyaç duyulmasına rağmen) şu anda her zamandan daha fazla gerekli görülmektedir²⁶⁶.

Hıristiyanların Pazar'a bakışını yine en iyi bir Hıristiyanın dile getireceğini düşünerek, Rufus M. Jones'un *Practical Christianity* adlı eserinde kaleme aldığı bölümü aynen aktarıyoruz:

“Bu “Rabbin Günü” bizim Hıristiyan kutsal günümüzdür ve onun doğru bir şekilde kutlanması Mesih'in vahyinin ışığında sabitleştirilmelidir. Bu kölelik anlamına gelmez, özgürlük anlamına gelir. Bu gün ayrılmış ve insanların en yüksek yararı-kullanımı için kutsanmıştır. Körü körüne haftanın yedi günü zahmet çeken ve vücudunu dinlendirecek ve Tanrısıyla sohbet edecek vakti olmayan hiç kimse iyi durumda olamaz. Bu, hayatı yabaniyeştiren bir yoldur. Bütün dünyanın bir sükûnet zamanına ihtiyacı vardır²⁶⁷. Acele ve telaş, işte çok çalışma ve eğlence arayışı, şarap bardaklarının şingirtisi ve tehlikeli isteklerdeki zevk (kesinti ya da ara olmaksızın) insana bozuk bir enkaz bırakır. Mavi gökyüzünün altındaki bütün hayatlar üzerine Rabbin Günü'nün huzur ve sessizliği düşmelidir ve daha yüksek şeylerin gerçekliğinin kendisini etkilemesine izin vermelidir. Manevi hayat yedi gün içerisinde en az birini ister ve dünya her günü alırsa hiçbir insan uzun süreli maneviyatını sürdüremez.

Bu kutsal gün, aile çevresinin hoş etkisini korumak için gereklidir; zorla sıkıştırılmış işçi daha yüksek ve iyi olmayan bir yaşam içerisinde kör bir makineye dönüştürülmek istenmiyorsa buna sahip olmalıdır. Bu Rabbin Günü'nün etrafına bir bölme dairesi çizilmelidir. Bu günün diğerleri gibi olmasına izin vermemeliyiz. Bu gün, sonbahar yağmurları çiçekler için neyse bizim için de öyle olmalıdır ve bu günü yorgun ve ağır yük altında olan herkes için Rabbin Günü haline getirmeliyiz. Bu gün hayatı kurtarmak içindir, yok etmek için değil. Kalpleri daha geniş ve ilahî bir hayata yükseltmek içindir. Dünyayı daha

²⁶⁶ S.M. Riddick, “Lord's Day, The”, *The Temple Dictionary of Bible*, edited by Rew. W. Ewing, M.A., London: J.M. DENT&SONS, LTD, 1910, s. 405.

²⁶⁷ M. Jones Rufus, *Practical Christianity*, Philadelphia: John C. Winston & CO., 1899, s. 130.

kutsal bir yer yapmak içindir ve bu yüzden Yahudiliğin etkin olduğu eski dönemlerde olduğu gibi bu günde dal parçası taşıyanlara taş atmamalıyız. Yine de bu günü daha yüksek hayat için kutsal faydaların bir günü haline getirmek kutsal görevimizdir²⁶⁸.”

Pazar, Hıristiyanların “mübarek günü”dür. Müslümanlar nasıl Cuma gününe önem verir, o günü diğer günlerden daha özenli yaşamaya çalışırlarsa; Hıristiyanlar da Pazar gününün “özel”liğini yaşatma gayreti içerisindeyler. Hz. İsa’nın dirilişi, Hıristiyanlık inancının bir nevi başlangıcıdır, Paskalya Bayramı bu yüzden kutlanır; Pazar da Paskalya ruhunu tüm seneye yayarak Hıristiyanlık bilincini daima uyanık tutmaya çalışır. Bu adeta, Paskalya Pazarıyla başlayan ve tüm seneyi çevreleyen bir daire gibidir. Fakat daha önce de bahsi geçtiği gibi, bu öylesine kapalı bir çember değil “kademe kademe yukarıya doğru çıkan bir spiral” olarak görülmektedir.

II. YIL İÇİNDE ÖZEL OLARAK İSİMLENDİRİLEN PAZAR GÜNLERİ

Hıristiyan dinî senesi içerisinde, Pazar günlerinin kutlanması yıl boyunca devam etmektedir. Hz. İsa’nın ölümden dirilişi anısına her hafta kutlanan Pazar günlerinin yanı sıra, bazı Pazarlarda özel kutlamalar da yapılır. Bu Özel Pazarlar, yine Hz. İsa’nın Yeniden Diriliş hareketiyle bağlantılı olarak özel mânâlar kazanmışlardır. Bu günlerde yapılan kutlamalarda yerine getirilen ritüellerin kaynağı, Hz. İsa’nın kendi döneminde yaşadıklarına dayanmaktadır. Zaman içerisinde veya ülkeden ülkeye şekil değiştirmekle birlikte, bu ritüeller günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Bu günlerin isimleri de çoğunlukla yapılan ritüellerden esinlenerek verilmiştir.

A. PALMIYE PAZARI

Palmye Pazarı, Lent’in altıncı ve son pazarı olan Paskalya’dan önceki son pazara denk gelir. Hz. İsa’yı çarmıha götürecek olayların başlangıç günü olan bu gün, Hz. İsa’nın hayatının son olaylarının anısına kutlanan Kutsal Hafta’nın da ilk günüdür. Palmye Pazarı’nda Hıristiyanlar Hz. İsa’nın Kudüs’e zaferle gelişini hatırlarlar.

²⁶⁸ Rufus, a.g.e., s. 132.

İncil’de anlatıldığı gibi, Mesih İsa Zeytinlik Dağında bir merkebe binmiş ve oradan Kudüs şehrine girmiştir. Kalabalıklar Hz. İsa’yı karşılamak ve onu bir peygamber gibi selamlamak için bir araya toplanmış; geldiğinde onu “Hosanna!” (Şükürler olsun!) seslenmeleriyle karşılamışlardır. Birçoğu pelerini çıkararak ve yoluna sererek ya da binmesi için yeşil dalları keserek önünde saygı ile eğilmiştir²⁶⁹.

Lent dönemi içerisinde yer alan bu gün, çeşitli törenlerle kutlanmaktadır. Bu kutlamalar esnasında Hıristiyanlar, Hz. İsa’nın Kudüs’e son gelişinde, Yahudilerin palmiye dallarını sevinçle sallamasını hatırlatır tarzda palmiye veya zeytin gibi ağaçların yeşil dallarını taşımayı gelenek hâline getirdiği için bugüne, “Palmiye Pazarı” denmektedir.

Yahudiler eski zamanlarda palmiyeyi güzel ve asil bir ağaç olarak görmüş; sevinç, bereket ve Tanrı’nın kutsamasıyla bu ağacı bağdaştırmışlardır. Romalılarda palmiye dalına bir zafer sembolü gözüyle bakılmıştır. Hıristiyanlar da hem Yahudi hem de Roma kültürünün etkisiyle palmiyeye değer vermiş, bu ağacı aynı zamanda şehitliğin bir sembolü olarak kullanarak onu kendi bakış açılarından yorumlamışlardır.

Hz. İsa’nın Kudüs’e gelişinin coşkulu karşılamasını yeniden sahneleyen palmiye alayı, bu günün en eski âdetlerinden birini oluşturur. Birçok kilisede palmiye dalları ya da palmiye yapraklarından örülen haçlar kutsanır ve ibadet edenlere dağıtılır. Roma Katolik ve Episkopal Kiliseleri, kutsanmış palmiyelerin kalıntılarını bir dahaki yılın Kül Çarşambasına kadar saklar; bunlar yakılarak külleri Kül Çarşambası ayinine katılanların alınlarına sürülür.

Rahip, palmiye dallarını kutsarken, sadece Hz. İsa’nın Kudüs’e girişindeki karşılama esnasında kullanılan palmiye dallarını değil; aynı zamanda Nuh Tufanı’nın sonunda güvercinin, tufanın bittiğinin ve Tanrı ile insan arasında yeni bir barışın tesis edildiğinin sembolü olarak Hz. Nuh’a getirdiği zeytin dalını da kutsadığını ifade eder.

Birçok batı Avrupa ülkesinde, Reform’dan sonra Palmiye Pazarı alayları azalmış ve birçok bölgede bunlar, kilise bahçelerinin etrafında kısa alaylar ya da kilisenin kendisinde daha kısa alaylar haline gelmiştir. Bu günün kutlanması, günümüzde daha çok mezarlıkların ziyaret edildiği bir gün olarak sürdürülmektedir.

²⁶⁹ Bkz. Mat., 21; Mar., 11; Luka, 19.

İnananların dikkatini yeniden bu bayramın ortaya çıkış sebebi olan Hz. İsa'nın Kudüs'e gelişi ve Kutsal Hafta'nın başlangıcına çekmek için, 1950'lerde Romalı Katolik devletler palmiye kutsama törenini kısaltmış ve değiştirmiştir. 1960'larda II. Vatikan Konsili tarafından yapılan reformlar, Kilise yetkililerinin resmen Lent'in altıncı pazarının ismini Palmiye Pazarı'ndan Passion (Istırap) Pazarı'na değiştirmesine neden olmuştur. Bu karar, Kilise görevlilerinin, palmiyelerin kutsanmasındansa Hz. İsa'nın yaşamının son günlerinin hikâyesine daha fazla vurgu yapma isteklerini yansıtır.

Bu gün için kullanılan eski bir isim olan "Hosanna Pazarı", Hz. İsa'yı Kudüs'te karşılayan insanların ona seslenişinden gelir. Diğer yerel isimlendirmelerin çoğu bayramın kutlanması için kullanılan bitkilere atıfta bulunur. Palmiye ağaçları soğukta kuzey iklimlerinde yetişmediğinden birçok kuzey Avrupalı, Palmiye Pazarı âdetlerini ülkelerinin iklim ve bitki örtüsüne uyarlamak zorunda kalmıştır. İtalyanlar zeytin dallarını ve İrlandalılar porsuk ağacını palmiye dallarının yerine geçirmişlerdir. Rusya, Almanya, Polonya, Litvanya ve İngiltere'de ibadet edenler söğüt dallarını tercih etmiştir. Hatta Rusya'da söğüt dallarının kullanımı insanların bu bayrama "Söğüt Pazarı" ismini vermesine neden olmuştur. İspanyollar, yeşil dalların dinî bir sembol olarak kullanılmasına atıfta bulunmak için bu günden "Dal Pazarı" olarak bahsetmiş; aynı şekilde Fransızlar da bu güne "Dal Pazarı" demişlerdir. "Çiçekli Paskalya", bu gün için kullanılan hem eski bir Fransız (Pasques Fleuris) hem de İspanyol (Pascua Florida) ismidir. Bu isim, kutsanmış palmiye dallarının yaprakları arasına çiçek örme âdetine ek olarak, eski palmiye dalları gibi çiçekleri de kutsama âdetini hatırlatır.

Birleşik Devletlerdeki Florida eyaletinin adının da İspanyol kâşif Ponce de Leon'un, Kuzey Amerika kıtasını 20 Mart 1513'te keşfettiğinde, bu verimli ve yeşil araziye o gün Palmiye Pazarı olması nedeniyle toprağın bereketini de tanımlamak için bu adı vermesinden gelmiş olması ilginçtir²⁷⁰.

²⁷⁰ Gulevich, a.g.e., ss. 431-436; Katar, a.g.e., s. 89-94; Addis-Arnold, a.g.e., s. 637; <http://www.newadvent.org/cathen/11432b.htm> (20/03/2019); Jacob, *Hristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, s. 33; W. J. O'Shea, "Palm Sunday", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson, Joann Cerrito, USA: Gale, 2003, C. X, s. 810; Mehmet Katar, "Hristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Nisan 2001, Cilt 3, Sayı 9, s. 19.

B. PASSİON PAZARI

Hıristiyanlar “passion” kelimesini Hz. İsa’nın hayatının son birkaç gününde, özellikle Çarmih’ta katlandığı acıyı tanımlamak için kullanırlar. İngilizce “passion” kelimesi Latince “passio” kelimesinden gelir ki bu da “ıstırap” demektir²⁷¹. Geçmişte Lent’teki beşinci Pazar, Passion Pazarı olarak bilinirdi. Bu isim; Roma Katolik Kiliselerinde, eski Yahudi rahiplerin yaptığı hayvan kurbanını Hz. İsa’nın kendi canını kurban etmesiyle benzeten bir İncil metninden gelir²⁷². Aslında Passion Pazarı, Lent içerisinde “Passiontide” (Lent’in son 2 haftası) olarak bilinen özel bir dönemin başlangıcıdır. Passiontide sırasında kilise ayinlerinin içeriği de Hz. İsa’nın dünyadaki son günlerini düşünmeye yönelir. Bu günle Lent’in, pişmanlıkla ilgili olan daha ağırbaşlı kısmı başlamış olur. Ve Kilise litürjisi, bu günde Kutsanmış Rabbin çilesiyle çok daha fazla ilgilenir.

Lent’in ilk dört haftası boyunca ruhban sınıfı üyeleri, ibadet edenlere kendilerinin Tanrı’yla ilişkilerini düşünmeleri öğüdünü verirken, Passiontide boyunca kilise ayinleri inananları ıstırap hikâyesi üzerinde düşünmeye teşvik eder.

Peçelerin, ya da elbise parçalarının; çarmıhlara, heykellere ve kilisedeki dinî simgelere kaplandığı, “peçelenme” (veiling) olarak bilinen bir âdet Passiontide’in ruh halini ifade etme noktasında ön plana çıkar. Bu peçeler, Roma Katolik Kiliselerinde yıl boyunca rahiplerin cübbelerinin ve kilise dekorasyonlarının rengine hükmeden litürjik renklerin sistemine uyması için, kilise renk sembolizminde de pişmanlığı ve kefareti temsil eden mordur. Bazı yazarlar peçelenme uygulamasının, Lent’teki beşinci Pazar’a tahsis edilmiş İncil metninin son satırından geliştiğine inanır. Bu Pazar’a ayrılmış olan İncil metni²⁷³, dinî yetkililerle bir tartışmanın ardından Hz. İsa’nın mabedi terk ettiğini ve saklandığını anlatır. Bazı yazarlar da peçelenme âdetinin, Hz. İsa’nın kaybolmasının görsel bir simgesi olduğunu ileri sürer.

Passion Pazarı’yla ilişkilendirilen âdetler bu kutlama için bir dizi yerel isimlendirmeye neden olmuşlardır. Kuzey İngiltere’de bu güne “carling” (kurutulmuş ya

²⁷¹ Gulevich, a.g.e., s. 461.

²⁷² İbr., 9:12-15.

²⁷³ Yu., 8:59 “O zaman İsa’yı taşlamak için yerden taş aldılar, ama O gizlenip tapınaktan çıktı.”

da kavrulmuş bezelye²⁷⁴) ya da kavrulmuş bezelye tüketme âdetinden dolayı “Carling Pazarı” denmiştir. Geçmişte hancılar Passion Pazarı’nda müşterilerine bedava “carling” sağlamış ve ev hanımları evde yağda “carling” kızartmıştır. Diğer bir isim olan “Özen Pazarı” (Care Sunday), XX. yüzyılda ortadan kalkan bu uygulamadan türemiş olabilir. Bazıları da “Özen Pazarı” isminin, Hz. İsa’nın Passiontide boyunca anılan üzüntü ya da acısına atıfta bulunduğunu ileri sürer. Almanlar bu güne dinî simgeleri peçeleme âdetinden dolayı “Kara Pazar” derler. Slav ülkelerde Lent’in beşinci Pazarı “Sessiz Pazar” (Silent Sunday) ya da “Sakin Pazar” (Quiet Sunday) olarak bilinmektedir.

Passion Pazarı ve Passiontide; Roma Katolik, Anglikan ve Roma Katolik geleneğinin takvimini kullanan gruplar tarafından kutlanır. Ortodoks ve diğer Doğu Hıristiyanları bu günü kutlamazlar.

Daha önce de bahsedildiği gibi 1969’da Roma Katolik Kilisesi Passion Pazarı ve Passiontide’in kutlanmasını durdurdu. Kilise görevlileri Lent’in beşinci Pazarı’na atanan İncil metinlerini değiştirdi ve Mesih’in acısını düşünmeyi Kutsal Hafta’ya kaydırıldı. Kutsal Hafta Lent’in altıncı Pazarı’nda başlar, birçokları bu güne Palmiye Pazarı der. Palmiye Pazarı ismi yaygın olarak kullanılmasına rağmen, Roma Katolik görevlileri Lent’in altıncı Pazarı’na Passion Pazarı demeyi tercih ederler.²⁷⁵ Sonuç olarak bakıldığında, Lent’in altıncı pazarı olan Palmiye Pazarı ve Lent’in beşinci pazarı olan Passion Pazarı’nın aralarındaki farklılıkların geri plana itildiği görülür. Hatta bu iki günün ismi zaman zaman birbirinin yerine de kullanılır hale gelmiştir.

C. AFFETME PAZARI

Roma Katolikleri ve diğer Batı Hıristiyanları için Paskalya’ya ruhanî bir hazırlık dönemi olan Lent, Kül Çarşambası kutlamasıyla başlar ve altı haftadan biraz daha fazla sürer. Doğu Hıristiyanları ya da Ortodokslar için Lent tam yedi hafta sürer ve Affetme Pazarı’nın (Forgiveness Sunday) akşamında başlar.

²⁷⁴ <https://www.encyclopedia.com/humanities/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/carling-sunday> (23/04/2019).

²⁷⁵ Gulevich, a.g.e., s. 461-463; Addis-Arnold, a.g.e., s. 638; John F. Sullivan, *The Externals of The Catholic Church*, New York: P. J. Kenedy & Sons, 1917, s. 142-143.

Affetme Pazarı, Ortodoks Paskalyası'ndan önceki yedinci pazara denk gelir. Bu günde kilise ayinlerinde Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Cennet'ten düşme hikâyeleri hatırlanır. İncil okuması²⁷⁶, Hz. İsa'nın affetme ve perhizle ilgili öğretilerini ortaya koyar. "Affetme Pazarı" ismi, bu İncil okumasından ve aynı zamanda bu günde başkalarını affetme ve onlardan af dileme âdetinden gelir. Ortodoks Hıristiyanları, birbirlerini affederek Tanrı'nın affına ulaşmayı ve Lent'e alçakgönüllülüğün ruhuyla başlamayı amaç edinirler. Bazı Ortodoks cemaatleri, manastırları ve okulları, Pazar akşamı ibadet ayininden sonra resmî bir affetme ritüeli icra ederler. Cemaatin üyeleri birbirlerini başlarıyla selamlar ve suçları için af dilerler ve birbirlerini affederler.

Affetme Pazarı'na "Peynir Pazarı" da denir. Çünkü bu gün, özellikle katı Ortodoks Hıristiyanlarının tam Lent orucundan önce son kez süt, peynir ve diğer mandıra ürünlerini yedikleri gündür. Affetme Pazarı, Peynir Haftası'nın sonuna denk gelir. Bu hafta boyunca et ürünleri yasaklanmıştır, fakat mandıra ürünleri yenebilir. Lent orucu, Affetme Pazarı'nda akşamdan veya akşam duasından sonra başlar. Bunu takip eden yedi haftada katı Ortodoks Hıristiyanları et, yumurta, mandıra ürünleri, zeytinyağı, balık, şarap ve alkol tüketmezler. Affetme Pazarı'ndan sonraki gün yani "Clean Monday" tam olarak Lent'in ilk günüdür.

Peynir Haftası ve Affetme Pazarı'yla ilgili olan bazı halk gelenekleri, bir Paskalya sembolü ve Lent dönemi boyunca yasaklanmış bir yiyecek olan yumurtayı da ön plana çıkarır. Birçok Hıristiyan, oruç başlamadan önce son tüketilen yiyeceğin katı bir yumurta olması gerektiğini söyleyen eski bir Yunan geleneğini takip eder. Yumurtayı yemeden önce "Bir yumurtayla ağzımı kapatıyorum, bir yumurtayla tekrar açacağım." denilir. Bu âdeti kutlayanlar için yumurta yemek, yedi haftalık Lent orucunun hem başlangıcını hem sonunu sembolize eder. Paskalya Arifesinin Kutsal Cumartesi günü gecesi olan ayininde de, Paskalya ziyafetlerine katı bir Paskalya yumurtasıyla başlarlar²⁷⁷.

Yumurta, tüm kültürlerde insanlar üzerinde şaşırtıcı etkiler bırakmıştır. Aslında cansız gibi görünen kabukların altından bir canlının çıkması, soyut kavramları anlamaktan henüz uzak olan insanlar için gözle görülebilir bir yaratılış mucizesi olarak

²⁷⁶ Mat., 6:14-18

²⁷⁷ Gulevich, a.g.e., s. 216-218.

değerlendirilmiştir. Paskalya Bayramı'nda da oldukça önemli bir yere sahip olan yumurtanın asıl sembolize ettiği şey, Mesih İsa'nın yeniden doğuşudur. Bir civcivin kabuğunu kırıp yumurtadan çıkması gibi, Hz. İsa da mezarından çıkmıştır²⁷⁸.

Görüldüğü gibi, özel Pazar günlerinin hem isimlendirilmesinde hem de uygulanan âdetlerin arka planında, konuya açıklık getirilen metaforlar yer almaktadır. Bu âdetlerin birçoğu günümüzde de hâlâ uygulanmaya devam etmektedir.

D. LAETARE PAZARI

Roma Katolikleri ve Batı Avrupa'da gelişen kilise takvimini takip eden Hıristiyanlar, Lent'in dördüncü pazarını "Laetare Pazarı" olarak kutlarlar. Bu güne verilen diğer isimler Lent'in Ortası Pazarı, Annelik Etme Pazarı (Mothering Sunday), Canlanma Pazarı, Gül Pazarı ve Güllerin Pazarı'dır. Tarihinin büyük bir kısmında Roma Katolik Kilisesinin resmî dili olan Latince "Laetare", "Neşelen!" (Rejoice!) anlamına gelir. Laetare ismi, Pazar günü yapılan ekmek-şarap ayınının açılış duasındaki kelimelerden gelir: "Rejoice ye with Jerusalem."²⁷⁹

Laetare Pazarı'nda Hıristiyan inancına girme kabul töreni olan vaftize de rastlanır. Vaftiz adayları Lent boyunca bu törene hazırlanır ve Lent'in dördüncü pazarından sonraki çarşamba günü rahip, vaftiz adayını ilk kez Hıristiyanlığın ana öğretilerinin bir özeti olan Havarilerin Öğretileriyle ödevlendirir. Bu yüzden Lent'in dördüncü pazarında, kilise inancına katılan yeni üyelerin neşesinin canlandırıldığı bir şenlik havası yaşanır.

Erken dönem Hıristiyan vaftiz gelenekleri terk edildikten sonra bile, Lent'in dördüncü pazarı, Lent'in karanlık dönemi içerisinde "küçük bir neşe vahası" sağlamaya devam etmiştir. Rahipler bu günde, Lent boyunca giydikleri sade mor olanların yerine gül pembesi cübbeler giyerler. Lent'in geri kalanı boyunca yasaklanmış olan org müziği ve çiçek süslemeleri, Laetare Pazarı'nda kısa bir süreliğine tekrar ortaya çıkar.

²⁷⁸ Newall, a.g.m., s. 36-37.

²⁷⁹ Gulevich, a.g.e., s. 332.

Orta Çağ'da Papa'nın, Laetare Pazarı'nda sabah ayininden elinde altın bir gülle çıkması yeni bir gelenek başlatmıştır. Buna göre gül, neşenin bir sembolü olarak görülmeye başlanmış ve daha sonra papanın şehirlere, türbelere, kiliselere ve kişilere verdiği bir saygı işareti haline gelmiştir. Bu olay bazı Almanların bu güne, "Güllerin Pazarı" (Rosenmontag) ya da "Gül Pazarı" demeleri sonucunu doğurmuştur.

Roma Katolik Devletleri, Laetare Pazarı'yla bağlantılı olan âdetlerin, Lent döneminin kutsal havasından kısa bir mola sunduğu sonucunu çıkarmış ve bu canlanma noktasının, yorgunları yenileyeceğini ve Lent bağlılıklarına dayanmalarına yardımcı olacağını ummuşlardır. Ortodoks Hıristiyanları da Lent'in ortasında, inananların Lent ilkelerine devam etmelerini sağlayan özel âdetler yerine getirmektedirler²⁸⁰.

1. Anelik Etme Pazarı

VII. yüzyılla birlikte İngiltere'nin bazı bölgelerindeki insanlar Lent'in dördüncü Pazarı'nı "Anelik Etme Pazarı" (Mothering Sunday) olarak kutlamaya başlamışlardır. Araştırmacılar bu kutlama için çeşitli kaynaklar öne sürmüştür. Orta Çağ'a kadar geri giden bu âdetlerden bir tanesine göre, Lent'in dördüncü pazarında insanlar geleneklere göre vaftiz edildikleri ve bir çocuk olarak eğitildikleri kiliseye dönmüşlerdir. "Ana kilise"ye yapılan bu ziyaretler de "Anelik Etme Pazarı" (Mothering Sunday) ismini ortaya çıkarmıştır. Bu âdete göre insanlar sunağa bırakmak üzere hediyeler getirmiş; aynı zamanda kendi annelerini de ziyaret ederek onlara da hediye vermişlerdir. Zamanla, bu geleneği ev ve anneyle ilişkilendirenlerin sayısı artarken, kilise bağlantılı âdetler zayıflamıştır. Hatta bazı âlimler kilise ziyaretleri için yeterli delil bulamamış ve bunun yerine kişinin evini ve annesini ziyaret etmesinin başından beri bu kutlamayı karakterize ettiğini öne sürmeye başlamışlardır. Anelik Etme Pazarı'na gösterilen önem, değişen sosyal şartların da etkisiyle XX. yüzyılın erken dönemleriyle birlikte zayıfladı²⁸¹; ancak bu güne verilen isim kullanılmaya devam etti.

²⁸⁰ Gulevich, a.g.e., s. 333; Sullivan, a.g.e., s. 142; <http://www.newadvent.org/cathen/08737c.htm> (21/04/2019); Addis-Arnold, a.g.e., s. 500.

²⁸¹ Gulevich, a.g.e., s. 334; <http://www.newadvent.org/cathen/08737c.htm> (19/04/2019).

Bu gün için yapılan isimlendirmenin bir diğer kaynağı olarak, Tanrı'nın oğulları olarak çağırılma hakkına İncil'de yapılan bir gönderme de gösterilir²⁸². Bu yoruma göre Kilise, inanan kişi için ilahî bir anne gibi değerlendirilebilir.

2. Çeşme Pazarı

İtalya ve Fransa'da insanlar Lent'in dördüncü pazarına "Çeşme Pazarı" derler. Bu isim, kışın yenilmesini ve baharın gelmesinin bir temsili olarak kuyu ve çeşmeleri bu günde çiçek ve dallarla süsleme halk geleneğinden çıkmıştır. Benzer âdetler merkez ve güney Avrupa'nın birçok bölgesinde de uygulanmıştır²⁸³.

3. Canlanma Pazarı

Laetare Pazarı aynı zamanda "Canlanma Pazarı" (Refreshment Sunday) olarak bilinir. Bazıları "Canlanma Pazarı" isminin geleneksel olarak Roma Katolik Kilisesinde ve Episkopal Kiliselerde bu güne tahsis edilen İncil okumasından geldiğini kabul ederler. Bu bölüm²⁸⁴, Hz. İsa'nın onun öğretilerini dinlemek için onu kırsal bölgeye kadar takip eden binlerce insana nasıl yiyecek sağlamak için mucize gerçekleştirdiğinden bahseder²⁸⁵.

E. LOW PAZARI

Low Pazarı, Paskalya'dan sonraki pazardır. Bu güne verilen diğer isimler Övme Pazarı (Laud Sunday), Paskalya'nın Yortu Sonrası 8 Günlük Dönemi (Octave Of Easter), Quasimodo Pazarı ve Beyaz Pazar'dır. Bu gün, erken dönemlerde Hıristiyanlıkta Paskalya vaftizlerinin etrafında şekillenen ayinlerin sonu olarak görülürdü. Bu devir esnasında birçok Hıristiyanlığa geçmiş yetişkin, Paskalya Arifesi ayininde vaftiz edilirdi. Vaftizlerinden sonra rahip ya da yardımcısı onlara beyaz cübbeler giydirirdi. Bu cübbeler onların neşelerini ve Hıristiyan kilisesine yeni

²⁸² <http://www.newadvent.org/cathen/08737c.htm> (19/04/2019).

²⁸³ Gulevich, a.g.e., s. 335.

²⁸⁴ Yu., 6:1-14.

²⁸⁵ Gulevich, a.g.e., s. 336; Addis-Arnold, a.g.e., s. 500.

üyeliklerini temsil ederdi. Yeni üyeler, Paskalya Pazarı'nı takip eden haftada Hıristiyan öğretisi ve ayinleriyle ilgili eğitimlerini iletirmek için günlük olarak kiliseye dönerlerdi. Bu kilise ziyaretleri sırasında beyaz cübbelerini giyerlerdi. Paskalya'dan sonraki pazarda beyaz cübbeleriyle kilisede son kez görünürler, ayinin bitmesinin ardından cübbeleri iade ederler ve cemaatin normal üyeleri olarak rollerine başlarlardı²⁸⁶.

Zaman geçtikçe rahipler Paskalya dışındaki günlerde gittikçe daha fazla insan vaftiz etmeye başladılar. Bu nedenle Paskalya Haftası'yla bağlantılı olan vaftiz gelenekleri zayıfladı. Yine de, bu günün kutlanmasında, uygulanan geleneklerin izlerini görmek mümkündür. Batı Avrupa'da Paskalya'dan sonraki pazar uzun süre "Dominica in albis" yani "papaz cübbeleri içindeki Pazar" (Sunday in albs) ya da "Papaz Cübbesi Pazarı" (Alb Sunday) olarak bilindi. Bu isim, yeni vaftiz olanların giydiği papaz cübbelerine ya da beyaz cübbelere dikkat çeker ve bu yüzden bazen "Beyaz Pazar" olarak da tercüme edilir.

Bu güne, giriş duasındaki Latince ifadeden dolayı aynı zamanda "Quasimodo Pazarı" da denmiştir. Bu duanın Latince versiyonu, Hıristiyan kutsal metninden²⁸⁷ alınan "Yeni doğmuş bebekler gibi" (Quasi modo geniti) ifadesiyle başlar. Günümüzde İngilizce konuşan insanların çoğu Paskalya'dan sonra gelen pazara "Low Pazarı" ismini verir. Pek çok âlim bu ismin, "Övme Pazarı" (Laud Sunday) isminden türediğine inanır. Latince "laud", "övmek" manasına gelir. Bu, bu gün için ayrılan İncil okumasından önce söylenen bir ilahinin ilk sözüdür. Bazıları da Low Pazarı'nın, Paskalya Haftası eğlencelerinin sonuna göndermede bulunan "Son Pazar"den (Close Sunday) geliştiğini ileri sürerler.

Ortodokslar arasında Paskalya'dan sonraki pazardan bazen, bu günün Paskalya'ya son verdiği anlamında "Antipascha" olarak söz edilir. Ortodokslar bu güne, kilise ayinlerinde bu günde Havari St. Thomas'ın dirilen Mesih'le karşılaşmasını andıklarından, "St. Thomas Pazarı" da derler²⁸⁸.

²⁸⁶ Gulevich, a.g.e., s. 360.

²⁸⁷ 1. Pet., 2:2 "Yeni doğmuş bebekler gibi, hilesiz sütü andıran Tanrı sözünü özleyin ki, bununla beslenip büyüyerek kurtuluşa erişesiniz."

²⁸⁸ Gulevich, a.g.e., s. 361-362; Addis-Arnold, a.g.e., s. 534.

F. PENTEKOST

Whitsunday, Hıristiyanlıkta Paskalya sonrası ellinci günde Kutsal Ruh'un inişine anısına kutlanan bayramdır²⁸⁹. Bu gün için kullanılan bir diğer isim olan Pentekost, Eski Yahudi geleneğinde "haftalar bayramı"na verilen isimdir²⁹⁰. Bir Hıristiyan bayramı olarak Whitsunday'in tarihi I. yüzyıla kadar gider ancak Paskalya'da olduğu gibi, kutlandığına dair bir delil yoktur. Korintliler'e Birinci Mektup'ta²⁹¹ geçen ifadenin de, Yahudi Pentekostu'nu ifade ettiği düşünülmektedir.

Bu günün kutlanmasında İtalya'da, kilisenin tavanından gül yapraklarını saçma geleneği vardır. Bu günün İtalyanca ismi olan "Kırmızı Pascha" (Pascha rossa), bu günde kullanılan kırmızı cübbelerden gelir. Fransa'da, Kutsal Ruh'un inişine eşlik eden güçlü rüzgârın sesini anımsatmak için dinî tören esnasında trampet çalma âdeti vardır. İngiltere'de seçkinler, at yarışıyla eğlenirler. Doğu Kiliselerinde, Pentekost'ta yapılan akşam ayinlerinde, uzun manzum duaların ve ilahilerin okunduğu olağandışı diz çökme merasimi gerçekleştirilir²⁹².

"Whitsunday" kelimesinin, Anglo-Saxon "hwita Sunnandaeg" kelimesinden geldiği belirtilir ve bu "Beyaz Pazar" anlamına gelir. Bu ismin neden verildiği tam olarak bilinmez ancak beyaz vaftiz kıyafetine göndermede bulunduğu düşünülür. Zira vaftizin uygulandığı zamanlar olarak Paskalya ve Pentekost arasından, soğuk iklimlerde vaftize kabulün batırılmayla yapıldığı o günlerde, Pentekost Paskalya'ya tercih edilmiştir.²⁹³ Dolayısıyla beyaz vaftiz kıyafetleri daha çok Pentekost'ta görülmüştür.

G. TRİNİTY PAZARI

Pentekost bayramından sonraki ilk Pazar günü, Üçlü Birlik (Trinity) sırrına ithaf edilmiştir. Bu günün, ekmek-şarap ayininde bu sırla ilgili parçaların okunması

²⁸⁹ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 387.

²⁹⁰ Çıkış, 34:22; Yas. 16:10.

²⁹¹ 1. Kor., 16:8 "Ama Pentekost Günü'ne dek Efes'te kalacağım."

²⁹² <http://www.newadvent.org/cathen/15614b.htm> (21/04/2019).

²⁹³ Addis-Arnold, a.g.e., s. 860.

dışında bir özelliği yoktur²⁹⁴. Trinity Pazarı kutlamaları X. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır; kutlanma tarihleri ülkeden ülkeye farklılık gösterir²⁹⁵.

Erken dönem Kilisesinde, Kutsal Üçlü için herhangi özel bir gün veya dinî tören tahsis edilmemişti. Ancak Arianizm²⁹⁶ sapkınlığı yayıldığında, Papazlar Pazar günü söylenmek üzere ilahilerden oluşan bir dinî tören düzenlediler. II. Alexander (1061-1073), bu gün için özel bir oruç olmasıyla ilgili bir dilekçeyi, böyle bir orucun her gün Kutsal Üçlü'yü onurlandıran Roma Kilisesinin âdetlerine uygun olmadığı savunmasıyla reddetti; ancak var olan uygulamaları da yasaklamadı. XXII. John (1316-1334), tüm Kilise için, Pentekost'tan sonraki ilk Pazar günü oruç tutmayı emretti²⁹⁷.

H. DİĞER ÖZEL PAZARLAR

Gaudete Pazarı, Advent'in üçüncü pazarıdır. Introit'in (giriş ilahisi) ilk kelimesinden dolayı bu adı almıştır. "Neşelenmek" anlamındadır. Bu günde kardinallerin açık pembe giymeleri uygulaması vardır²⁹⁸.

Bu Pazar günü, Lent'in dördüncü pazarı olan ve dönemin ortasında kutlanan Laetare Pazarı'yla benzer özelliklere sahiptir. Örneğin bu günde Laetare Pazarı'nda olduğu gibi, dönemin geri kalanında yasaklanmış olan org ve çiçeklerin kullanılmasına izin verilir, mor yerine gül renginde kıyafetler kullanılır²⁹⁹.

Invocabit Pazarı, Lent'in ilk pazarıdır. Introit'in ilk kelimesinden dolayı bu ismi almıştır³⁰⁰.

Rorate Pazarı, Advent'teki dördüncü pazarıdır. Rorate, "yağmurun düşmesi", kelimesinden ismini almıştır³⁰¹.

²⁹⁴ Katar, "Hristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", s. 39.

²⁹⁵ Sullivan, a.g.e., s. 128.

²⁹⁶ İsa Mesih'in ulûhiyeti fikrini reddeden ve bu nedenle Hristiyanlarca heretik bir hareket olarak değerlendirilen önemli bir akım. (Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 40).

²⁹⁷ <http://www.newadvent.org/cathen/15058a.htm> (23/04/2019).

²⁹⁸ Addis-Arnold, a.g.e., s. 920.

²⁹⁹ <http://www.newadvent.org/cathen/06394b.htm> (16/08/2014); Sullivan, a.g.e., s. 134.

³⁰⁰ Addis-Arnold, a.g.e., s. 920.

³⁰¹ Addis-Arnold, a.g.e., s. 921.

Kısa Oratoryo (Cantate) Pazarı, “Rabbe yeni bir şarkı söyleyin” (“Cantate Domino novum canticum”) sözleriyle başlayan ekmek-şarap ayınının açılış ilahisinden dolayı Paskalya’dan sonraki dördüncü pazara verilen isimdir. “Cantate Sunday” ismi, daha çok ortaçağlarda ortaya çıkar ve yayılır; günlük yaşamda bile bu günü belirtmek için kullanılır. Bu ismin kullanımı muhtemelen on ikinci yüzyıla kadar gider³⁰².

İ. DEĞERLENDİRME

Yukarıda verilen bilgilere genel olarak bakıldığında, özel olarak isimlendirilen Pazarların bazılarının tüm bölge ve mezhepler açısından önemini hala koruduğu; bazılarının da zaman içerisinde önemini yitirdiği veya muhtevasının değiştiği görülür. Bu günlerden bazılarıyla ilgili ulaşabildiğimiz kaynaklar da sınırlı olmuştur; ancak birer cümleyle de olsa yine de bu Pazarlardan bahsetmenin faydalı olacağı düşünülmüştür.

Özel Pazar günlerine verilen isimlerin, bu günlerde gerçekleştirilen uygulamalarla olan bağlantısını vurgulamak amacıyla, yapılan ritüellerle ilgili bilgiler özellikle verilmiştir. Sonuç olarak bu günler, Paskalya öncesi hazırlık dönemi olan Lent’in veya Noel öncesi hazırlık dönemi olan Advent’in bir parçasıdır ve adeta birer geri sayım noktası niteliği taşımaktadırlar.

³⁰² Addis-Arnold, a.g.e., s. 114; <http://www.newadvent.org/cathen/03299a.htm> (23/04/2019).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PAZAR'IN SİSTEMLEŞMESİNDEKİ TARİHÎ SÜRECE GENEL BİR BAKIŞ

I. PAZAR'IN ÇIKIŞ NOKTASI OLARAK ŞABAT VE ŞABAT'TAN PAZAR'A GEÇİŞ SÜRECİ

Hıristiyanların Pazar gününü anlamak için Yahudilerin Şabat günü hakkında da bilgi sahibi olmak gerekir. Çünkü Pazar, hem Şabat'ın etkisinde kalarak onun bazı yönlerini muhafaza etmiş hem de ona karşı mücadele eden bir anlayışla gelişmiş ve kurumsallaşmıştır.

A. ŞABAT'A GENEL BİR BAKIŞ

Şabat Eski Ahit'e göre âlemi altı günde yaratan Yahve'nin dinlenmeye çekildiği³⁰³, Yahudi haftasının yedinci günüdür³⁰⁴. İbranice “Şabat” olarak söylenen bu kelime, “durmak, kaçınmak, çekilmek, bitirmek” anlamındaki “şavat” fiilinden türeyen bir isimdir³⁰⁵. Etimolojisi kesin olmamakla birlikte, işe ara verme ve istirahat vurgusuna atıfla bu şekilde isimlendirildiği kabul edilmektedir³⁰⁶. Kur'an'da “Sebt” olarak zikredilen bu gün, Şabat'la ilgili Tanrı buyruğu gereği³⁰⁷ diğer iş günlerinden ayrılır. O gün sükûnet, dinlenme günü ve bayramı olan kutsal nitelikli bir gündür³⁰⁸.

Tanrı'nın yedinci günde dinlendiği gibi Yahudiler de o gün dinlenirler³⁰⁹. Ancak bu, Yahudiler için alelade bir tatil günü değildir; bu gün Tanrı Yahve'ye tahsis edilmiştir³¹⁰. Eski Ahit'te konuyla ilgili bölümlerde Şabat adı anılmamakla birlikte, Şabat'ın bir dinlenme günü olduğu, Tanrı'nın yaratma eylemini altı günde tamamladığı ve yedinci gün bu eylemini tatil ettiği noktasından hareket edilerek tespit edilmiştir. Ancak elbette Şabat'ın sadece bir tatil ve dinlenme günü olarak algılanması yanlış olur.

³⁰³ Yar., 2:1-3.

³⁰⁴ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 350.

³⁰⁵ Adem Özen, *Yahudilikte İbadet*, İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2001, s. 193; Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 677; Gulevich, a.g.e., s. 581; Don Campbell vd., *The Theological Wordbook*, USA: Word Publishing, 2000, s. 308.

³⁰⁶ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008, s. 159.

³⁰⁷ Çıkış, 20:8-11 “Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrının Rab'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dâhil, hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim.”

³⁰⁸ Sarıkçıoğlu, a.g.e., s. 273; Fuat Aydın, *Yahudilik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004, s.114; Suzan Alalu, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, 2001, s. 172.

³⁰⁹ Gulevich, a.g.e., s. 581; Addis-Arnold, a.g.e., s. 780.

³¹⁰ Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, s. 677.

Şabat yüce bir kavram, kişinin kendini dinlediği, ruhunu yücelttiği ve Tanrı'ya yönelip O'nun memnuniyetini kazanmak üzere samimi çabalar harcadığı bir gündür³¹¹.

Şabat, İsrail'in Tanrı'yla olan ahit ilişkisini sembolize eder³¹². Bu yüzden, sünnetin³¹³ İbrahim Yasası'nın sembolü olması gibi, Şabat'ın sürdürülmesi de Musa Yasası'nın bir işareti olarak kabul edilir³¹⁴.

Eski Ahit'e göre Şabat, Hz. Musa'ya Sina Dağında vahyedilen On Emir arasında yer alır³¹⁵. Bütün maddeler içinde emir kipinde yazılı iki emirden ilkidir³¹⁶ ve On Emir içerisinde dördüncü sırada bulunur. Yahudi inancının odak noktalarından ve bu inancın temel ölçütlerinden biri olan Şabat, tarih boyunca Yahudi yaşam biçiminin de en önemli temel taşlarından biri olmuştur³¹⁷.

Eski Ahit'te Şabat'ın menşei ile ilgili net bir tarihi bilgi verilmez ve bu günün kaynağı değişik olaylara dayandırılır³¹⁸. Özellikle ön plana çıkan olaylar, Tanrı Yahve'nin evreni yarattıktan sonra bu günde dinlenmesi ve İsrailoğullarını Mısır'dan çıkarmasıdır³¹⁹. Dayanak noktası olarak Çıkış hadisesine vurgu yapan bölümleri Tesniye'de³²⁰ görmek mümkünken, Ruhban metni bu günün menşei için Yahve'nin dünyayı yaratmayı bitirip dinlenmesine dayandırır. Hezekiel³²¹ ve Çıkış³²² bölümlerinde bu gün, Yahve tarafından İsrail'e verilen sorumluluğun bir işareti olarak yorumlanır³²³. Yasanın Tekrarı'nda³²⁴ vurgulanan ise, kutsallığından ziyade bu geleneğin merhametli ve cömert karakteridir. Öte yandan Yasanın Tekrarı ya da Levililer'le ilgili yasalarda

³¹¹ Alalu, a.g.e., s. 172.

³¹² Çıkış, 31:16 "İsraililer, sonsuza dek sürecek bir antlaşma gereği olarak, Şabat Günü'nü kuşaklar boyu kutlamaya özen gösterecekler."

³¹³ Yar.,17:11 "Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak."

³¹⁴ Campbell, a.g.e., s. 308.

³¹⁵ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 350; Ünal, a.g.e., s. 159; Campbell, a.g.e., s. 308.

³¹⁶ Emir kipinde olan diğer madde 5. madde olan "Babana ve annene hürmet et."tir. (Alalu, a.g.e., s. 153).

³¹⁷ Alalu, a.g.e., s. 172.

³¹⁸ Özen, a.g.e., s. 193.

³¹⁹ Fuat Aydın, a.g.e., s. 114.

³²⁰ Yas., 5:15.

³²¹ Hez., 20:12-20.

³²² Çıkış, 31:13-17.

³²³ Özen, a.g.e., s. 193.

³²⁴ Yas., 5:12-16.

Şabat'a yüklenen önem, Şabat'ı uygulamanın On Emir'de geçen bir emirde konu edilmesi mutlak gerçeğine dayandırılır³²⁵.

Şabat'ın haftalık ibadet günü olarak kutlanmasında, Tanrı'ya özenme ve yedinci günde dinlenme amacı güdülür. Bu dinlenme sadece fizikî yorgunluk kaynaklı değildir; burada aynı zamanda bir ruhî dinlenme, yani dünyayı tamamen unutmaya amacı ön plana çıkmaktadır³²⁶. Bu gün, hem dua ve ibadete ayrılması hem de insanlar ve hayvanların dinlenmesi gereken bir gün³²⁷ olarak görülür³²⁸. Yahudi aile, yabancılar, köleler, hatta büyükbaş hayvanlar bile bu günde dinlenmek zorundadır³²⁹. Yahudilerin iş yapmadıkları, iş yapmanın haram olarak kabul edildiği bu gün, Musa Yasası'nda sadece bir ibadet ve istirahat günü olarak nitelendirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde gelen Yahudi müfessirler ve din bilginleri bu yasağı yorumlayarak, uygulanması gereken birçok yeni kural ve ayrıntı eklemişler, bu günde yapılması yasak olan otuz dokuz çeşit iş tanımı yapmışlardır³³⁰. Bu yasaklar belirlenirken kullanılan asıl kriter, "tabiatta bir değişiklik yapmamak" olmuştur. Daha sonra bu maddeler Kabala yoluyla mistik ve eskatolojik bir boyut da kazanmıştır. Öyle ki tüm İsrail kavminin üst üste üç Şabat'ı kurallara uygun geçirmesi halinde, Mesih'in geleceği şeklindeki bir inanış gelenekler içerisinde yerini almıştır³³¹.

Esasında başlangıçta bu günü kutlamadaki amaç sadece "iş kesmek"ti ve ne Yasa ne de Peygamberler bu günde ibadet etmekten bahsetmemişti. Ancak sürgünden sonra, öncelikle sadece insanlara Yasa eğitimi veren bir okul olarak şekillenen sinagogda, bu eğitim için doğal olarak en uygun zaman olarak görülen Şabat seçildi. Zamanla bu okuldan Şabat ibadeti fikri büyüdü ve neredeyse hepsi Eski Ahit'ten alınmış dua ve övgüler içeren bir ayin de şekillenmeye başladı³³². Neticede de ayin ve yasaklar, Şabat'ı titizlikle kutlanması gereken bir gün haline getirdi.

³²⁵ Addis-Arnold, a.g.e., s. 780.

³²⁶ Ünal, a.g.e., s. 159.

³²⁷ Yas., 5:14 "Ama yedinci gün bana, Tanrın Rab'be Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, öküzün, eşeğin ya da herhangi bir hayvanın, aranızdaki yabancılar dâhil, hiçbir iş yapmayacaksınız. Öyle ki, senin gibi erkek ve kadın kölelerin de dinlensinler."

³²⁸ Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 350.

³²⁹ Addis-Arnold, a.g.e., s. 780.

³³⁰ Fuat Aydın, a.g.e., s. 115; Jacob, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, s. 485.

³³¹ Gürkan, *Yahudilik*, s. 159-160.

³³² Vedder, a.g.m., s. 389-390.

Şabat günü uzak durulması gereken otuz dokuz ana kural, Mişna'nın "Şabat" adı verilen bölümünde ayrıntılı olarak listelenmiştir. Bu otuz dokuz yasanın birçok çeşidi ve kolu vardır, ayrıca pek çok ayrıntıya özel olarak dikkat edilir. Örneğin su bir kuyudan kapla çekilmek zorundaysa kabın içinde ağırlık olarak kullanılan taş dışarı düşmediği sürece kabın parçası sayılır. Fakat düşecek olursa kaldırılan bir cisim gibi sayılır ve bu yüzden bunu yapan kişi Şabat'ı ihlal etmekle suçlanır³³³. Şabat yasalarını titizlikle uygulamak, görüldüğü gibi oldukça dikkat gerektirir. Bu yasaları çiğnemek Tanrı'ya karşı ciddi bir suçtur. Ve en erken Şabat kutlamalarının, esas olarak, iş sayılabilecek her şeyden kaçınmaktan meydana geldiği bilinmektedir. Normal iş alışkanlıklarına verilen bu ara, dua ve ibadet için iyi bir fırsat yaratır ki bunlar da daha sonra Şabat'ın vazgeçilmez zorunlulukları olmuştur³³⁴. Bu bağlamda Şabat, bir irade ya da kanunlaştırma serisinin de temeli olarak değerlendirilir³³⁵.

Şabat kutlaması, Helenistik ve Roma zamanlarından beri, Yahudi olmayanlar arasında Yahudi hayatının ayırt edici bir âdeti olan sünnet ve koşer ile birlikte önemini muhafaza etmiştir. Hatta Nehemya³³⁶, Şabat kutlamasına özellikle vurgu yapmış³³⁷ ve bu günün kutlanmasını kesin olarak zorunlu tutmuştur. Yahudilerin Şabat kurallarına bağlılığının bu günde kendilerine saldıranlara karşı silah bile kullanmayacak kadar derinden olduğu da ifade edilmektedir. Hatta tarihte, bu sebeple pek çok Yahudinin helak olduğu ya da kılıçtan geçirildiği söylenir.

Hahamlar tarafından ortaya konan bu tafsilatlı yasaklar listesi kıyas yoluyla Tora'dan çıkarılmıştır. Bu katı yasaklara rağmen, hayatî tehlike gibi zaruret hallerinde bunların iptal edilebileceği de ifade edilmiştir. Örneğin Şabat'ta, hasta bir kimse için su ısıtılabilir. Onun iyileşeceği farz edilerek Şabat bitene kadar beklenmesi gerekmez. Hayati tehlikede olup olmadığı şüpheli ise Şabat kanunları iptal edilebilir. Üstelik bu iş,

³³³ Strand, a.g.m.

³³⁴ Gulevich, a.g.e., s. 581.

³³⁵ Addis-Arnold, a.g.e., s. 780.

³³⁶ Babil sürgünü sonrası İranlılarca Filistin'e dönmelerine izin verilen Yahudilerin liderlerinden birisi; "kâtip Nehemya". Ezra ile birlikte Nehemya'nın Yahudi inanç ve öğretilerine ilişkin reformları günümüz Yahudiliğinin teşekkülünde ilk önemli safhayı oluşturur. Nehemya'nın M.Ö. 411'de öldüğü söylenir. (Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 282)

³³⁷ Neh., 13:15-22.

Yahudi olmayanlar ve Şabat kanunlarını yerine getirmeye mecbur olmayan çocuklar tarafından değil, bizzat reşit Yahudiler tarafından gerçekleştirilir³³⁸.

Tora'nın İsrailoğullarına tebliğ edilmesinden günümüze kadar Yahudilerin yaşam biçimi ve davranışlarına kendine özgü bir renk ve tat katan en önemli unsurlardan olan³³⁹ Şabat, Yahudi dinî hayatında merkezî bir noktayı oluşturur. Yahudilere göre bu günde hiçbir işin yapılmaması her hangi bir sıkıntı değildir. Bilakis, çocukluk döneminden itibaren alışılmış bir hayat tarzı olması nedeniyle, manevî hayata yaklaşmak için bu gün çok güzel bir zamandır. Şabat günü Yahudiler için tanrısal bir emir olmasının yanında, Tanrı ile İsrail arasındaki antlaşmanın “sonsuz işareti” ve “kutsal günü”dür; insanlığın ruhani tarihindeki eşsiz bir gelişmedir³⁴⁰.

Hahamlar Şabat için, “İnancın Temeli” (Yesod Aemuna) tanımını kullanırlar. Bu bir abartı olarak görülmemektedir. “Zira Yahudiliğin, insan zihnini asilleştirmekte kullandığı en üst düzey düşüncelerin, yani Yahudilerin binlerce yıldır sayısız hayat pahasına korumak için çaba gösterdiği en yüksek ideallerin hepsi, Şabat'ta odaklanmıştır³⁴¹.”

Yine hahamların şu sözleri Şabat'ın Yahudi yaşam ve düşüncesinin özünü tam olarak içerdiğini gösterir: “Eğer (Tanrı) bize (sadece) Şabat'ı verseydi ve (bununla yetinerek, Tora'yı vermek üzere) bizleri Sina Dağına yaklaştırmasaydı bile, (bu yaptığı) bize yeterdi.”³⁴².

Şabat, Yahudiler için haftalık ibadet günüdür. Bu gün adeta haftalık bir bayram olarak kabul edilir. Tevrat'ta da ayrıntılı olarak ele alınan özel yasalar çerçevesinde bu günün anlamına uygun bir şekilde geçirilmesi oldukça önemlidir. Böyle bir anlayışın hüküm sürdüğü bir ortamda yetişen Yahudi geleneğinden gelen ilk Hıristiyanlar için de Şabat, başlangıçta önemini korumuştur. Ancak zaman içerisinde, yeni ortaya çıkan dinle birlikte yeni kurallar da oluşmaya başlamış ve iki din birbirinden ayrılmıştır. Pazar, Hz. İsa'nın yeniden dirildiği gün olduğundan, Hıristiyanlıkta Şabat'ın yerini almıştır. Ancak

³³⁸ Özen, a.g.e., s. 194-195.

³³⁹ Alalu, a.g.e., s. 172.

³⁴⁰ Ünal, a.g.e., s. 159-160.

³⁴¹ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik'te Şabbat (Sebt)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994, s.1.

³⁴² Gürkan, *Yahudilik'te Şabbat (Sebt)*, s. 8.

Cumartesi'den Pazar gününe olan bu değişim birden bire ve keskin hatlarla olmamış, hatta bazı çevrelerde yapılan uygulamalar tartışılmaya devam etmiştir.

B. İNCİL'E GÖRE ŞABAT VE İLK AYRIŞMALAR

Esasında haftalık bir ibadet günü anlayışı, On Emir'den önce de eski Sami halkları arasında bulunmaktaydı. İlahi kaynaklı olarak belirlenen bu gün, insanın temel “dinlenme” gereksinimini karşılar nitelikteydi. Şabat da bu anlayışı içerisinde barındıran bir İbrani geleneğidir³⁴³ ve açıkça daha kadim ve nesiller boyunca saygı duyulagelmiş bir geleneğe vurgu yapar; zira Şabat'ın kaynağı, “başlangıç”taki altı yaratıcı günün ardından gelen bir dinlenme gününe dayanır³⁴⁴. Yahudilik içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan böyle köklü bir geleneğin birdenbire ve tamamen terk edilmesi söz konusu değildir. Neticede Hz. İsa'ya inanan ilk Hıristiyanlar, Yahudi bir gelenekten geliyordu ve yıllardır benimsedikleri bir alışkanlığı, kabul ettikleri bir anlayışı terk etmek kolay değildi. Zaten Hz. İsa da Şabat'ı doğrudan yok saymamış, ona farklı uygulama yorumları getirmeye çalışmış, mevcut uygulamadaki yanlış anlaşılımları gözler önüne sermiştir. Başlangıçta Şabat'a olan saygı muhafaza edilmiş, hatta bir süre bu gün kutlanmaya da devam edilmiş, ancak belki de uygulanan katı kuralların Hıristiyan anlayışına aykırı görülmeye başlanmasının da etkisiyle Şabat'tan uzaklaşmış ve Hıristiyanlar için Pazar günü daha önemli hale gelmiştir.

Bu bağlamda, Dört İncil'in her birinde anlatılan Mesih'in Yahudilerle olan fikir ayrılığı, Şabat'ı doğrudan reddetmekten ziyade, Şabat'ta neye izin verildiği ve verilmediği üzerinde yoğunlaşır. Bu konuya, Markus'ta³⁴⁵ anlatılan bir olay örnek olarak verilebilir: “Bir Şabat Günü İsa ekinler arasından geçiyordu. Öğrencileri yolda giderken başakları koparmaya başladılar. Ferisiler İsa'ya, “Bak, Şabat Günü yasak olanı neden yapıyorlar?” dediler. İsa onlara, “Davut'la yanındakiler aç ve muhtaç kalınca Davut'un ne yaptığını hiç okumadınız mı?” diye sordu. “Baş kâhin Aviyatar'ın zamanında Davut, Tanrı'nın evine girdi, kâhinlerden başkasının yemesi yasak olan adak ekmeklerini yedi ve yanındakilere de verdi.””

³⁴³ Vedder, a.g.m., s. 389.

³⁴⁴ Rufus, a.g.e., s. 130.

³⁴⁵ Mar. 2:23-26. Karş. Mat., 12:18; Luka, 6:1-5.

Görüldüğü gibi burada, Şabat günü ekinlerin başaklarının kırılması, Ferisiler'e göre yasayı çiğnemek olarak değerlendiriliyor. Markus'ta belirtilmemiş ancak Matta'da bunun için verilen sebep müritlerin aç olmasıdır. Hz. İsa, Hz. Davut ve uşağı olayında³⁴⁶ olduğu gibi, insan ihtiyaçlarının dinî yasayı geçersiz kıldığını iddia etmiş, bu durumda da Şabat yasası hükümsüz olmuştur. Burada Yasa'nın kendisine itiraz edilmez; Hz. İsa, hükmü kaldıran etkene vurgu yapar³⁴⁷.

Konuyla ilgili bir diğer örnek şu şekilde anlatılmıştır³⁴⁸: “İsa yine havraya girdi. Orada eli sakat bir adam vardı. Bazıları İsa'yı suçlamak amacıyla, Şabat Günü hastayı iyileştirecek mi diye O'nu gözlüyorlardı. İsa, eli sakat adama, “Kalk, öne çık!” dedi. Sonra havradakilere, “Kutsal Yasa'ya göre Şabat Günü iyilik yapmak mı doğru, kötülük yapmak mı? Can kurtarmak mı doğru, can almak mı?” diye sordu. Onlardan ses çıkmadı. İsa, çevresindekilere öfkeyle baktı. Yüreklerinin duygusuzluğu O'nu kederlendirmişti. Adama, “Elini uzat!” dedi. Adam elini uzattı, eli yine sapasağlam oluverdi. Bunun üzerine Ferisiler dışarı çıktılar, İsa'yı yok etmek için Hirodes yanlılarıyla hemen görüşmeye başladılar.”

Eli sakat olan bir adamın iyileştirilmesinin anlatıldığı bu olayda, Hz. İsa'nın yasal olanın “iyilik yapmak mı, kötülük yapmak mı; hayat kurtarmak mı, öldürmek mi” olduğu sorusunda, yine Yasa'nın kendisine itiraz yoktur. Burada Yasa'nın doğru kullanımı, kurtarılma, insanı bütün haline getirme asıl amaç olarak belirtilmiş ve yasaya karşı gelinmediği gösterilmiştir³⁴⁹.

Konuyla ilgili diğer bir İncil metnine³⁵⁰ göre, Şabat günü sinagoga gitmek Mesih'in âdetiydi. Ayrıca, Mesih öldüğü ve gömüldüğü zaman, Galile'den O'nu takip eden kadınlar, bunun aksi yönünde bir bilgi verilmediğini gösterircesine, “emre uygun olarak Şabat günü dinlenmişlerdir³⁵¹.” Burada dikkat çeken husus, onların hâlâ haftanın yedinci gününü kutlamakta olduklarıdır. Hatta “emre uygun olarak” ifadesi, Şabat kutlamasında hiçbir değişikliğin olmadığını, geçen zaman boyunca yeni bir ibadet gününün ortaya çıkmadığını kanıtlar niteliktedir.

³⁴⁶ 1. Sa., 21:1-6.

³⁴⁷ Stott, a.g.m., s. 408.

³⁴⁸ Mar., 3:1-6; Karş. Mat., 12:9-14; Luka, 6:6-11.

³⁴⁹ Stott, a.g.m., s. 409.

³⁵⁰ Luka, 4:16-17.

³⁵¹ Luka, 23:56.

İncil'deki bu bölümlerle ilgili yapılan bir diğer yoruma göre, buradaki “Şabat ihlâli” Kitabı Mukaddes'te verilen Tanrı'nın emirlerine karşı değildir; tamamen ve sadece Yahudi kısıtlamalarına karşıdır. Zira o dönemde Yahudi Şabatı'nı kutlamak, basit bir şekilde Kitabı Mukaddes yasalarını takip etmek değil, aynı zamanda sözlü Yahudi geleneğinin sert kurallarına da bağlı olmayı gerektirmektedir³⁵². Şabat yasaklarıyla ilgili kuralların, Yahudi müfessirler ve din bilginleri tarafından tafsilatlandırıldığı düşünülünce, adeta Hz. İsa'nın bu “sözlü gelenek”in koyduğu yasalara karşı çıktığı, ancak Şabat'ın kendisine-özüne olan saygısını koruduğu, bu günü kutlamayı sürdürdüğü gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır. Neticede, Dört İncil'den verilen bu örnekler Hz. İsa'yla birlikte veya O'nun dirilmesinden hemen sonra yeni bir haftalık ibadet günü anlayışının ortaya çıkmadığını, bunun zaman içerisinde benimsenen bir uygulama olduğunu gözler önüne sermektedir.

Mesih'in kendisinin ve O'nun ölümüyle yeniden dirilişinin ardından, Havarilerin de düzenli olarak haftanın yedinci günü olan Cumartesi günü ibadete katıldıkları bilinmektedir³⁵³. Hz. İsa, dünyevî yaşamı sırasında Şabat'ı kaldırmamıştır. Böyle yapmak “yasa altında yetişen” biri için ve kendi açık öğretisi açısından çelişkili bir durum oldurdu³⁵⁴. Fakat O, Şabat'ta bir öküzü ya da eşeği serbest bırakan ve kendisi aynı günde “Şeytanın bağladığı İbrahim'in bir kızını serbest bıraktığı” zaman şaşırان insanların tutarsızlığını ve ikiyüzlülüğünü ortaya çıkarmıştır³⁵⁵. Evet, Hz. İsa Şabat'ı kutlamış fakat müritlerine o günlerde geçerli olandan çok daha özgür düşünceli bir Şabat yorumu sunmuştur³⁵⁶.

Elçilerin İşlerinde de Şabat'ın, Yahudiler ve ilk Hıristiyanlar arasında bir anlaşmazlık konusu olmadığı, haftalık ibadetle meşgul oldukları tek günün Cumartesi olduğu görülür. Hatta Pavlus'un misyonerlik gezilerinde fırsat buldukça Şabat günü sinagoglarda vaaz verme âdeti olduğuyla ilgili örneklerle rastlamak mümkündür³⁵⁷. Aynı şekilde, Şabat günü sinagoglarda ya da Yahudi dua yerlerinde vaaz eden Havarilere itiraz edilmesiyle ilgili hiçbir olay anlatılmaz. Neticede onların misyonu, öncelikle

³⁵² Strand, a.g.m.

³⁵³ Strand, a.g.m.

³⁵⁴ Mat., 23:1-3.

³⁵⁵ Addis-Arnold, a.g.e., s. 781.

³⁵⁶ Vedder, a.g.m., s. 390.

³⁵⁷ Elç. İşl., 13:5, 14, 44; 14:1; 16:13; 17:2, 17; 18:4; 19:8.

Yahudilereydi ve “dinî gerçeği almaya hazır zihinlere sahip büyük Yahudi gruplarına” hitap edebilecekleri en iyi yer elbette sinagoglardı³⁵⁸. Yine de on üç yıl sonra, Havarilere ait konsilde, Şabat’ı sürdürmek Gentile’lara emredilen “zorunlu şeyler³⁵⁹” arasında sayılmamıştır. Bu karar, sünnet gibi Şabat’ın da Gentile’lar üzerinde zorlayıcı olmadığını kabul etmekle eş anlamlıdır.³⁶⁰ Başlangıçta sadece Gentile’lara yönelik verilen bu tavizde, Şabat’tan uzaklaşmanın izlerini görmek mümkündür; dönüşüm yavaş yavaş gerçekleşmektedir.

İncil’in diğer bir bölümü olan Pavlus’un Mektupları’na bakıldığında, Hıristiyanların Şabat tutumlarıyla ilgili üç önemli metin dikkat çeker. Bunların ilki olan Romalılar’da³⁶¹, Şabat’tan doğrudan bir bahsetme olmamakla birlikte günler söz konusu olduğunda, bir günü özellikle kutsanmış olarak düşünmek yerine, bir Hıristiyanın tüm günleri Tanrı’nın günü sayması gerektiğinden bahsedilir. Buna göre bütün günler Tanrı için yaşanmalıdır ve kendi içerisinde hiçbir günün özel bir kutsallığı yoktur. Konuyla ilgili diğer bir bölümde Galatyalılar’a Mektup’ta³⁶² Pavlus, din değiştirmelerinin ardından Yahudi ayinlerinin, özel günlerinin, yeni ayların, bayramların ve Levililer’le ilgili yasalarda emredilen yıllık kutlamaların kutlamasına dönen Gentile’lere hitap eder. Onlar, uygulamalarıyla kendilerini Yahudi yasasına benzetiyorlardı ve Pavlus, Gentile Hıristiyanların, Yahudi uygulamalarına geri dönmelerini desteklememektedir. Son olarak Koloseliler’e Mektup’ta³⁶³ Pavlus, Yahudi yasasının (yasal isteklerinin) Mesih’in ölümüyle³⁶⁴ iptal olduğunu iddia eder ve bu yüzden Yahudi yemek kurallarının ve dinî takviminin Hıristiyanlar üzerinde bağlayıcı olmadığını savunur; bu ibadetlere Şabat kutlaması da dâhildir. Bahsedilen bölümlerin devamında geçen “Bunlar gelecek şeylerin gölgesidir, aslı ise Mesih’tedir³⁶⁵.” ifadesinden de anlaşılacağı gibi, Pavlus’a göre bu kutlamalar Mesih’te biten ruhanî bir gerçekliğe işaret etmektedir.³⁶⁶ Buradan hareketle,

³⁵⁸ White, a.g.m., s. 140.

³⁵⁹ Elç. İşl., 15:28-29 “Kutsal Ruh ve bizler, gerekli olan şu kuralların dışında size herhangi bir şey yüklememeyi uygun gördük: Putlara sunulan kurbanların etinden, kandan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve fuhuştan sakınmalısınız. Bunlardan kaçınırsanız, iyi edersiniz. Esen kalın.”

³⁶⁰ White, a.g.m., s. 140.

³⁶¹ Rom., 14:5-6.

³⁶² Gal., 4:10.

³⁶³ Kol., 2:16.

³⁶⁴ Kol., 2:14.

³⁶⁵ Kol., 2:17.

³⁶⁶ Stott, a.g.m., s. 410; Strand, a.g.m.; White, a.g.m., s. 140.

Pavlus'un, inananları Şabat kutlamasını kaldırmaya adım adım hazırladığını söylemek mümkündür.

Son olarak, İbraniler'e Mektup'ta geçen "Böylece Tanrı halkı için bir Şabat Günü rahatı kalıyor³⁶⁷." cümlesinde kastedilen "dinlenme"nin, Mesih'te kısmen şimdi gerçekleşmiş³⁶⁸ ve gelecek olan yaşamda tamamen gerçekleşecek olanı karşılayan kalbin dinlenmesi olarak yorumlanması; bunun dünyevi Şabat'la ilgili değil, Şabat'ın bir türü olarak değerlendirilebilecek olan ebedî dinlenme ile ilgili olduğunun söylenmesi, Şabat kutlamalarından uzaklaşmaya başlandığına ve bunun bir mantık çerçevesine oturtulmaya çalışıldığına adeta bir kanıt niteliğindedir³⁶⁹. Pavlus'un, inananların kendi işlerinden dinlenerek "Tanrı'nın dinlenmesi"ne dâhil olabileceklerini söylemesi; inananları Şabat'ı sürdürmeyi bırakıp "ruhanî dinlenmeye dâhil olmak için ellerinden geleni yapmaya³⁷⁰" teşvik etmesi, Mesih'in onlara kurtuluşla birlikte verdiği huzur ve dinlenmenin tadını çıkarmaları için bir yol gösterme niteliği taşımaktadır³⁷¹.

Sonuç olarak, Pavlus yeni dinin kurallarını daha net hale getirmekte, bağımsız uygulamaların benimsenmesi için çaba harcamaktadır. Bunu yaparken tamamen inkâr yoluna gitmemekte, herkesin dikkatini Hıristiyanlığın, Yahudiliğin önemli sayılan âyinleriyle benzerliklere sahip olduğuna çekmekte; papazlık, kurban, mabet, görkemli âyinler gibi öğelerin hepsinin İncil'de benzerinden daha fazlasına sahip olduğunu göstermektedir. Fakat Şabat söz konusu olduğunda benzerliğe değil farklılığa vurgu yapmaktadır. Şabat, eski Yahudi anlayışının aksine, inananların girdiği bir çeşit kurtuluş durumu ve gelmekte olan dünyada tamamlanması gereken bir Şabat dinlenmesi olarak yorumlanmaktadır³⁷². İlk kez o dönemde Yahudi olmayan Hıristiyan topluluğunun ortaya çıkmasıyla kesinleşen³⁷³ bu sorun üzerine Pavlus, açıkça Şabat'ın yasalara uygun kutlanması aleyhinde konuşur ve erken dönem kilisesi de Mesih'in haçının hükümsüz kıldığı yasanın diğer törenleriyle birlikte bu günü de ortadan kaldırır³⁷⁴.

³⁶⁷ İbr., 4:9.

³⁶⁸ Mat., 11:28.

³⁶⁹ Stott, a.g.m., s. 411; Addis-Arnold, a.g.e., s. 781.

³⁷⁰ İbr., 4:11.

³⁷¹ Campbell, a.g.e., s. 309.

³⁷² White, a.g.m., s. 139.

³⁷³ http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009).

³⁷⁴ Rufus, a.g.e., s. 131.

C. AYNI ANDA İKİ HAFTALIK İBADET GÜNÜ

Yeni Ahit'in Yahudi Hıristiyanlarının Şabat'ı kutlamayı ne zaman bıraktıkları, Pazar'ı kutlamaya ne zaman başladıkları ve Şabat'tan Pazar kutlamasına neler aktardıkları tartışmalı konulardır. İlk Hıristiyanların Yahudiliğin iş kısıtlamalarına bağlı kalmadığını tahmin etmek mümkündür, fakat net çizgilerle Hıristiyan ibadetini hangi unsurların meydana getirdiğini ve bunların tam olarak ne zaman meydana geldiklerini saptamak zordur³⁷⁵. Kesin olan, erken dönem Hıristiyanlarının, o günlerde kutlamaya devam ederek, her şeye rağmen Yahudi Şabatı'na eski sistemin dayanılmaz köleliğinin bir parçası olarak kesinlikle saygı duymuş olmalarıdır³⁷⁶.

Yahudi Hıristiyanların uzun bir süre her iki günü de kutladığı bilinmektedir. Ancak zaman içerisinde bu günlerden birinin diğerine üstünlük sağlaması gerekiyordu³⁷⁷. Çünkü Hz. İsa, insanlığın günahını üstlenerek çarmıhta öldükten üç gün sonra pazar günü tekrar dirilmiştir. Bu dirilişin ardından Hz. İsa, aynı gün bazı Havarilere gözükmüş ve tam bir hafta sonra, yine bir pazar günü Havarilerini tekrar ziyaret etmiştir. Hz. İsa'nın Havarileriyle kırk gün yaşadıkdan sonra göğe yükselmesini takip eden ve Pentekost bayramına rastlayan pazar günü de Kutsal Ruh, Havarilerin üzerine inmiştir. Hıristiyan Kilisesi'nin kuruluş anı olarak kabul edilen ve bu nedenle Hıristiyanlık açısından çok önemli bir yeri bulunan bu olay da pazar günü gerçekleşmiştir. Bütün bu olayların pazar günlerinde gerçekleşmesi, Hıristiyanlar tarafından bu günün ayrıcalığının ve öneminin işareti sayılmıştır³⁷⁸. Bu gün, Yeni Evren'in (New Creation) başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Tüm bu nedenlere bağlı olarak da pazar günü, ilk Hıristiyanlar üzerinde kaçınılmaz olarak derin bir etki bırakmıştır ve böylece Hıristiyanlar, Yahudi Şabatı'nın gölgesinden çıkmış ve Rabbin Günü'nün sahip olduğu çok şerefli özgürlük ve ümide girmişlerdir³⁷⁹.

Şabat'ın ve Rabbin Günü'nün iki ayrı dinî öğeye dönüşerek varlıklarını devam ettirmeleri elbette birdenbire olmamıştır. Yukarıda da bahsedildiği gibi başlangıçta Şabat korunmuş, daha sonra Pazar günü olan kutlamalarla beraber sürdürülmüş,

³⁷⁵ Pilkington, a.g.m., s. 391.

³⁷⁶ Rufus, a.g.e., s. 131.

³⁷⁷ Riddick, a.g.m., s. 406.

³⁷⁸ Katar, "Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin Oluşması", s. 26.

³⁷⁹ Riddick, a.g.m., s. 406.

nihayetinde çeşitli nedenlerle Şabat kutlamalarına verilen önemin azalmasıyla da iki gün birbirlerinden tamamen ayrılmıştır.

Bu iki günün kutlanması Eusebius³⁸⁰ ve Cumartesi gününü Yaratılış'ın, Rabbin Günü Pazar'ı ise Yeniden Diriliş'in anısına muhafaza etmeyi tavsiye eden "Apostolik Yasalar" (Apostolic Constitutions) tarafından da doğrulanmıştır. Üstelik burada Pazar ve Şabat çok açık bir şekilde ayrı tutulmuştur. Aynı şekilde, Yahudi Şabatı gibi, Pazar da sadece bir tatil günü olarak görülmemiş, kutsal bir gün olarak değerlendirilmiştir³⁸¹. Neticede, erken dönemlerde esas olarak Yahudi mühtedilerden oluşan kiliseler, haftanın ilk gününü Rabbin Günü olarak kutlarken yedinci günde de Şabat'ı kutlamaya devam etmişlerdir³⁸². Şabat'ı sürdürmeye alışkın olan insanlar için bu uygulama yadırganmamıştır.

İkinci yüzyılla birlikte, bir taraftan Pazar yaygın bir şekilde kutlanırken, diğer taraftan Hıristiyanların büyük çoğunluğu bu günü Yahudi Şabatı'nın bir temsilcisi olarak görmemeye başlamışlardır³⁸³. Üçüncü yüzyıldan beşinci yüzyıla kadar, Hıristiyan Pazar kutlaması Şabat'la yan yana devam etmiştir. M.S. IV. yüzyılda çok net bir şekilde, Şabat ve Pazar'ın her ikisinden bahseden ifadelerin arttığı ve bunların birçoğunun tartışmaları ima ettiği ilginç bir gerçektir. İki günün de sürdürülmesi fikrinin karşısında, Şabat karşıtı kilise liderleri durur. Örneğin John Chrysostom³⁸⁴, "Şu anda aramızda Yahudilerle aynı günde oruç tutan ve Şabat'ı aynı şekilde sürdüren birçok kişi vardır; ve biz buna asilce ya da onun yerine saygısız bir şekilde ve alçakça tahammül ederiz." diyecek kadar ileri gitmiştir³⁸⁵. Şabat'ı sürdürenlere yönelik tepkiler bu dönemde yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır.

Benzer şekilde hem İskenderiyeli Barnaba hem de Roma'da Justin Martyr, sadece Pazar kutlamasından söz etmekle kalmamış, aynı zamanda Şabat'la ilgili olumsuz bir tutum sergilemişlerdir. O dönemde İskenderiye ve Roma, Şabat'a tepki

³⁸⁰ Eusebius (260-340), Kilise tarihi yazarı. Yazdığı kilise tarihi Apostolik dönemden kendi zamanına kadar Hıristiyanlık hakkında bilgi verir. Ayrıca Filistin Şehitleri, Konstantin'in Hayatı ve benzeri diğer eserleri de vardır. (Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 122).

³⁸¹ http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009).

³⁸² Gardner, a.g.e., s. 329; http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009).

³⁸³ Stern, a.g.m., s. 72.

³⁸⁴ John Chrysostom (347-407), İstanbul başpiskoposu ve Erken Dönem Kilise Babası. <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-Chrysostom> (09/04/2019).

³⁸⁵ Strand, a.g.m.

gösteren iki şehir olarak ön plana çıkmaktaydı. Ve Pazar üzerine kurulan bu tarz bir Şabat vurgusuyla, Cumartesi gününün gittikçe daha az öneme sahip olmaya başladığı görülmektedir. Dördüncü ve beşinci yüzyıl literatüründe ortaya çıkan bu tartışmalar, iki gün arasındaki mücadeleyi de yansıtmaktadır. Ayrıca bu, kısa sürede sona eren bir mücadele de olmamıştır. Beşinci yüzyıla gelindiğinde, kilise tarihçileri Socrates Scholasticus³⁸⁶ ve Sozomen³⁸⁷, Şabat ibadeti ayini yanında Pazar ibadeti ayinini de o günlerde, Roma ve İskenderiye hariç, Hıristiyan dünyasının her tarafında örnek olan bir tablo olarak sunmuşlardır³⁸⁸.

Roma ve İskenderiye’de haftalık Pazar kutlmasının Şabat’ın yerini almasına yol açan en önemli etkenin, ikinci yüzyılın erken zamanlarında büyümeye başlayan Yahudi karşıtı fikirler olduğu düşünülmektedir. Öncelikle M.S. 132-135’te Bar Cocheba ile sona eren birkaç Yahudi isyanı³⁸⁹, Yahudilere karşı Roma düşmanlığını yüksek bir boyuta çıkarmıştır; öyle ki İmparator Hadrian³⁹⁰ Yahudileri Filistin’den kovmuştur. Onun selefi Trajan³⁹¹, Yahudi isyanlarıyla çok fazla kızdırılmıştı ve Hadrian’ın kendisi Bar Cocheba isyanından önce sünnet ve Şabat’ı sürdürmek gibi Yahudi uygulamalarını yasaklamıştı. Yaşanan bu gelişmeler karşısında, özellikle güçlü bir Yahudi grubunun olduğu İskenderiye’de ve Roma’nın başkentinin kendisinde, Hıristiyanlar Yahudilerle özdeşleşme konusunda tehlikede hissetmeye başlamışlardır. Bu yüzden özellikle bu iki

³⁸⁶ Socrates Scholasticus (380-450), Bizanslı bir kilise tarihçisidir. Kendisinin şerh edilen kayıtları (“Kilise Tarihi”), 305 ve 439 yılları arasında Hıristiyan tarihi için vazgeçilmez bir belge kaynağı olmuştur. <https://www.britannica.com/biography/Socrates-Byzantine-historian> (28/04/2019).

³⁸⁷ Sozomen (380-450), Bizans’ta kilise hukukçusudur. Sozomen’in kilise tarihi (kıdemli çağdaşı ve rakibi Socrates Scholasticus’a kıyasla), klasik edebî tarzı, kolaylık sağlayan manastır hayatı ve Batı Avrupa kaynaklarına genişçe yer vermesiyle ön plana çıkmıştır. <https://www.britannica.com/biography/Sozomen> (28/04/2019).

³⁸⁸ Strand, a.g.m.

³⁸⁹ Hadrian yönetimindeki Roma’ya karşı Şimeon Bar Kohva önderliğinde Yahudi isyanı, Üç sene boyunca Yahudi kontrolünde bulunan Kudüs’ün tekrar ele geçirilmesi ve pagan şehrine dönüştürülmesi; Tevrat öğrenimi ve çeşitli Yahudi uygulamalarının yanı sıra, Yahudilerin Kudüs’e girmesinin yasaklanması; büyük Yahudi din âlimi Rav Akiva’nın şehit edilmesi, Yahudi öğrenim merkezinin ve Sanhedrin’in kuzeydeki Galile’ye kayması. (Gürkan, *Yahudilik*, s. 214).

³⁹⁰ Publius Aelius Traianus Hadrianus (24 Ocak 76-10 Temmuz 138), 117-138 arasındaki Roma İmparatoru, İmparator Trajan’ın kuzeni ve halefi. Yunan medeniyetinin kendini geliştirmiş bir hayranı ve geniş Roma hâkimiyetini birleştiren ve sağlamlaştıran imparator. <https://www.britannica.com/biography/Hadrian> (14/04/2019).

³⁹¹ Latince tam adıyla Caesar Divi Nervae Filius Nerva Traianus Optimus Augustus (15 Eylül 53-8/9 Ağustos 117). İmparatorluğun sınırlarını doğuya doğru (özellikle Dacia (günümüzde orta, kuzey ve batı Romanya), Arabistan, Ermenistan ve Mezopotamya) genişletmeye gayret etmiştir. Büyük bir inşa etme programına girişmiş ve toplumsal refahı yaygınlaştırmıştır. <https://www.britannica.com/biography/Trajan> (14/04/2019).

yerde, Şabat'ı sürdüren Yahudileri hatırlatmaktan kaçınacak, haftalık Şabat'ın yerine koyabilecekleri bir şey arayışına girmişlerdir³⁹².

V. yüzyılın sonlarından itibaren ve daha sonraki zamanlarda bu iki günün birbirleriyle herhangi bir ilişkisi varmış gibi görülmemesi gerektiğine ilişkin pek çok iddia ortaya atılmıştır. Hatta daha sonraki yıllarda, On Emir'in bir parçası olduğu için Şabat'ın unutulmaması gerektiğini savunan Kilise'nin, bu düşüncesinde haklı olmadığı görüşü neredeyse kesin olarak kabul görmüştür. Bu bağlamda "Herhangi bir derecede Rabbin Günü'yle eşit görülen kutsal günlerin aşırı çoğalmasının Rabbin Günü'nün tasarlandığı amaçları sürdürmek için ölümcül olduğu" iddiası ortaya atılmış ve Şabat kutlamasından adeta adım adım uzaklaşmıştır³⁹³.

Hıristiyanlığa yeni girenler Yahudilik dışından gelen kişiler olmaya başladıkça, Şabat'ı kutlamak gibi, Yahudi dinî geleneklerine katılıp katılmamaları gerektiğiyle ilgili şüpheler ortaya çıkmaya başlamıştır. Yahudi Hıristiyanlar için bu günü sürdürmek bir gelenek gibi algılanıyordu ancak yeni Hıristiyanlar için, Hıristiyan yetkililerinin çoğu bunu yapmak zorunda olmadıkları fikrini benimsedi. Bu otoriteler; Hz. İsa'nın yaşamı, kurban olarak ölümü ve yeniden dirilmesinin, Hıristiyanlara Tanrı'yla ilişki kurmada yeni bir yol sunduğu sonucuna vardı; ki bu yol Yahudi dininin birçok yükümlülüğünü de yok etmektedir. Neticede Yahudi olmayan Hıristiyanlar, Yahudi Hıristiyanlardan sayıca daha üstün hale geldi ve Cumartesi Şabatı, Pazar ibadet ayinlerine yerini bırakarak unutulup gitmeye mahkûm oldu³⁹⁴. Yahudi olmayan mühtedilerin artan sayısı yanı sıra, buna sebep olarak gösterilen bir diğer etken de, bu kutlamanın Hz. Nuh kanunlarından³⁹⁵ olmamasıdır³⁹⁶. Bu yaşananlar Hıristiyanlığın, özellikle Yahudilikten ayrılma ve Yahudilikle aralarındaki farkları vurgulama çabasını gözler önüne sermektedir.

Yahudiler ve Gentile Hıristiyanlar arasındaki bölünme en iyi; beslenme kuralları, oruç ve ibadet günleri gibi pek çok konudan söz eden erken dönem Hıristiyan

³⁹² Strand, a.g.m.

³⁹³ White, a.g.m., s. 139-140.

³⁹⁴ Gulevich, a.g.e., s. 583.

³⁹⁵ Hz. Nuh'un tevhid esasına dayalı yedi temel kanunu vardır. Bunlar: 1. Putlara tapmamak 2. Küfürden kaçınmak 3. Zinadan, özellikle yakın akraba zinasından uzak durmak 4. Adaletle riayet etmek 5. Kan dökmek 6. Hırsızlık yapmamak 7. Eti kaniyle birlikte yememek (canlı hayvandan et koparmamak). (Sarıkcıoğlu, a.g.e., s. 281).

³⁹⁶ Bowker, a.g.e., s. 830.

el kitabı Didache’de görülmektedir. Bu farklılıklar Hıristiyanların günlük yaşamlarında değişikliklere yol açmıştır. Yahudi Hıristiyanlar, Yahudiliğin bir alt kümesi gibi görülmeye devam ederken; yemek kuralları, oruç ve ibadet günlerindeki bu değişiklikler, Gentile Hıristiyanları başlıca Yahudi yaşantısının dışına itmiş ve Roma toplumuyla uyum içinde olabilecekleri Greko-Roman yaşantısına daha çok yaklaştırmıştır³⁹⁷. Neticede pek çok uyuşmazlığın yanında, Şabat’ın yerine Pazar’ın yerleşmesi, Hıristiyanların kendilerini Yahudilerden farklılaştırma çabalarının en önemli göstergesi olmuştur³⁹⁸. Didache zamanında, bu günün, kesin olarak kilise için muntazam ibadet günü olarak kabul edildiği de bilinen bir gerçektir³⁹⁹.

Bu değişikliklerin nasıl gerçekleştiğini bilmek zor olsa da, bir asır içerisinde Hıristiyanlığın (kısmen yayılmasındaki kolaylığa da bağlı olarak) Yahudilikten daha yaygın hale geldiği açıktır. İnsanlar artık ibadete ve sert Yahudi kurallarına uymaya ihtiyaç duymamışlar, yeni bir yolda yürümeye başlamışlardır⁴⁰⁰. Bu bağlamda Hıristiyan takvimi, milattan sonra erken dönemlerde Hıristiyanlığın nasıl yavaş yavaş Yahudilikten ayrıldığına önemli bir göstergesi kabul edilebilir. Rabbin Günü yanı sıra, IV. yüzyılla birlikte Hıristiyanlar, kendisinin açıkça özgün bir şekilde sınırlarını çizen Noel ve çeşitli aziz günleri gibi bayramlar benimsemişlerdir⁴⁰¹. Ayrıca Hıristiyanların uygulamasında yeri değiştirilen tek gün Cumartesi değildir. Erken dönem Hıristiyanları, Yahudiler için önemli sayılan Pazartesi ve Perşembe’den farklı olarak, Yehuda’nın Hz. İsa’yı ele verdiği gün olan Çarşamba ve Hz. İsa’nın öldüğü gün olan Cuma’yı önemli görmeye başlamışlardır. Her iki gün de Mesih’in acı çektiği günler olarak anılmaya başlanmıştır. Daha sonra birinci yüzyılın ilerleyen zamanlarında ibadetin el kitabı olan Didache’de ve ikinci yüzyılda Hermas ve Tertullian gibi yazarların çalışmalarında bunlar özel günler olarak görülmüştür⁴⁰². Böylelikle Yahudiliğe karşı bağımsızlığını ilan eden Hıristiyanlık, kendi özel gün ve olaylarını kutlar hale gelmiştir.

Pavlus’un başını çektiği Yahudi olmayan Hıristiyanlar için, Şabat kutlamasını terk etmek daha vazgeçilir gözükmektedir. Ancak madalyonun diğer tarafında Petrus

³⁹⁷ James M. Anderson, *Daily Life in the New Testament*, USA: Greenwood Press, 2008, s. 73.

³⁹⁸ Pilkington, a.g.m., s. 391.

³⁹⁹ Stott, a.g.m., s. 411-412.

⁴⁰⁰ Anderson, a.g.e., s. 129.

⁴⁰¹ Stern, a.g.m., s. 71.

⁴⁰² Anderson, a.g.e., s. 71.

tarafklarlarının olduğu grup yani Yahudi Hıristiyanlar vardır. Bunlar Yahudi Yasası'na katı bir şekilde bağlılık konusunda ısrar etmişler ve İsrail'den olmayan mühtedilerin “dağınık” uygulamalarını hor görmüşlerdir. Pavlus'un yeni Hıristiyanları “yiyecek, içecek ve Şabat gününe saygı” konusunda yargılamaması⁴⁰³; günlerin kutlanmasını “zayıf ve sefil unsurlara” dönüş olarak kınaması⁴⁰⁴; bir günün ya da diğerinin ayrılmasının ya da hepsinin eşit derecede kutsal görülmesinin, herkesin kendisine göre karar vermesi gereken bir durum olduğunu söylemesi⁴⁰⁵, Yahudi Hıristiyanlar tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Bu yüzden Petrus taraftarları ibadet için Şabat günü toplanmaya devam etmişlerdir⁴⁰⁶.

Yaşanan tüm gelişmelere rağmen, esasında Tanrı'nın Şabatı asla yok sayılmadı. Pazar'ın, Şabat'ın yerini alan Hıristiyan dinlenme günü olduğu yorumları sıkça yapılmaya devam etti; öte yandan, Yedinci Gün Şabatı da asla tamamen unutulmadı. Bunun örneklerine hem Avrupa'da hem de farklı ülkelerde rastlamak mümkündür. Örneğin Etiyopya'daki gruplar, sadece Hıristiyanlığın erken dönemlerinde de değil, modern zamanlarda da, hem Cumartesi'yi hem Pazar'ı “Şabat” olarak sürdürmüşlerdir.

Birçok Hıristiyan için, hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit zamanlarında dinlenme günü olan bir günün iş günü haline gelmesi ve onun yerini alan bir dinlenme günüyle yer değiştirmesi sonucuyla yüzleştikleri bir süreç yavaş yavaş yaşanmıştır. Tanrı'ya ait olan yedinci günle ilgili emir “hiçbir iş yapmamalısınız”, İnsan'ın emriyle yer değiştirmiştir: “Yedinci günde çalış, ilk günde dinlen.”. Yine de Yeni Ahit'i kendi yaşamları için uygun kılavuz olarak gören Hıristiyanlardan bazıları (Adventistler gibi), insanların yüzyıllar sonraki kararına rağmen, Mesih'in ve Havarilerin ibadet günü olarak Cumartesi'nin, bugün kutlanıp kutlanmaması gerektiğini sorusunu zihinlerinin arka planında tutar gözükmetedirler⁴⁰⁷.

⁴⁰³ Kol., 2:16-17.

⁴⁰⁴ Gal., 4:9-11.

⁴⁰⁵ Rom., 14:5.

⁴⁰⁶ Elç. İşl., 2:1; Elç. İşl., 3:1; http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009).

⁴⁰⁷ Strand, a.g.m.

D. ŞABAT'I SÜRDÜREN HİRİSTİYANLAR

Hıristiyanlık tarihinde yaşanan tüm ayrışmalara rağmen, Şabat gününün hala sürdürülmesi gerektiğini savunan Hıristiyan gruplar da vardır. Daha önce de bahsi geçtiği gibi, başlangıçta Petrus yanlısı olan Yahudi Hıristiyanlar bu günü kutlamaya devam etmişlerdir. Haftanın ilk günü kutlamaları, onları diğer Yahudilerden ayıran, Hıristiyan kimliğinin bir göstergesi haline gelmiştir⁴⁰⁸. Ayrıca daha yakın tarihteki uygulamalardan da bahsetmek mümkündür.

XVI. yüzyılda reformcular, hem Tanrı'nın dünyayı altı günde yaratıp yedinci gün dinlendiğinden bahseden Yaratılış, hem de Tanrı'nın Yahudileri Mısır'dan kurtarışını anlatan Çıkış bölümlerini tarihî bilgi olarak kabul ettikleri halde, Pazar'ı bu geleneksel zeminlerden birine dayandıramamışlardır. Diğer bir deyişle Pazar'ı, Yahudi Şabatı'yla tanımlayamadıkları gibi, Kilise'de Pazar'ın kutlanmasıyla ilgili "sağlam" bir bilginin varlığını da kabul edememişlerdir. Neticede Pazar'ı tutarlı delillerle açıklama çabasına rağmen, en sonunda duygusal ve mantıksal açılardan Pazar'ın kutlanması gerektiğini ileri sürme yoluna gitmişlerdir. Bu noktada Luther ve Calvin gibi isimlerin öne sürdüğü ve çeşitli ilmihallerde yer alan görüşleri örnek olarak sunabiliriz⁴⁰⁹:

"Dördüncü Emir, Yeni Ahit tarafından iptal edilmiştir ve ideal olarak günler arasında herhangi bir farklılık olmamalıdır. Fakat insan doğasının işlerden bir dinlenme gününe ihtiyacı vardır, ruh ortak ibadet için boş zaman talep eder. Bu yüzden bunların hepsi için bir gün tayin edilmelidir. Haftanın ilk gününü ayıran geleneği takip etmekten daha iyisini yapamayız⁴¹⁰."

Şabat'ı kutlama emri, Hıristiyan Kilisesinde tamamen iptal edilmiştir. Yine de "Şabat" kelimesi Yunan ve Latin Kilisesinde "Cumartesi" anlamında kullanılmaya devam etmiştir⁴¹¹. Şabat gününün kutlanmasından ziyade haftalık ibadet gününde dinlenmeyi ön plana çıkaran "Hıristiyan Şabatı" ifadesi, daha sonra XII. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Özellikle erken dönem Reformcularının (Luther, Calvin, Cranmer, Knox gibi)

⁴⁰⁸ Cole, a.g.e., s. 133.

⁴⁰⁹ Glazebrook, a.g.m., s.107.

⁴¹⁰ Glazebrook, a.g.m., s. 107.

⁴¹¹ Addis-Arnold, a.g.e., s. 781.

ısrarcı olduğu esas nokta, Şabat'ı taklit etmekten ziyade, "dinlenme günü" boyutunu ön plana çıkarmak olmuştur.

İngiltere'deki Puritanlar, Şabat'ın çok daha sert bir halini uygulamaya çalışmışlardır ki bu da onlarla birlikte Yeni Dünya'ya aktarılmıştır. Evanjelikal Uyanış, XIX. yüzyıl Britanya'sında sert bir Şabat kutlamasını desteklemiş; fakat Avrupa'da Şabataryan hareketlerin etkisi çok daha sınırlı olmuştur⁴¹². Şabataryanizm⁴¹³, "Hıristiyanlar, Pazar kutlaması kaynağını eklesiastik gelenekten değil On Emir'den alır." iddiasını öne sürerek, dördüncü emrin Hıristiyanlar üzerinde zorlayıcı olduğu hükmünü vermiştir⁴¹⁴. Bu uygulamanın İncil öğretileriyle çok daha fazla ilgili olduğuna inanan⁴¹⁵ Yedinci Gün Adventistleri, kiliselerin Şabat'ı kendi gününde kutlamayı bırakmakla bir yanlış içinde bulduklarına inanmış ve bu uygulamaya dönmüşlerdir⁴¹⁶. Adventistler, Pazar gününe sadece Mesih'in diriliş günü olarak saygı duymaktadırlar⁴¹⁷.

Rabbin Günü ve Şabat'ın aynı şey olup olmadığı tartışılmakta ve aralarındaki ilişki belirsizliğini korumaktadır. Bu günün katı bir şekilde kutlanması gerektiğini düşünenler, yaşanan değişimleri önemsiz görerek iki günü özdeşleştirirler. Öte yandan Yahudi geleneğindeki katılığa isyan edenler herhangi bir ilişkiyi reddederler. Özellikle ayrıntılarda rehberliğe ihtiyaç duyduklarını düşünen, bir günü kutsal kabul etmeyle ilgili genel bir emrin çok belirsiz olduğunu ve kişisel sorumluluklarına çok şey bıraktığını hisseden çok sayıdaki insan için, yaşanan bu tartışmalar Rabbin Günü'nün üstünlük iddiasına gölge düşürmektedir. Neticede, kesin olan bir cevaba ulaşmak mümkün gözükmemektedir. Yani "Rabbin Günü hem Şabat'tır, hem değildir."⁴¹⁸

⁴¹² Bowker, a.g.e., s. 830.

⁴¹³ Bazı Hıristiyan ekollerde dinlenme günü kuralına sıkı sıkıya bağlılığı gözeten akım. Bunun en katı biçimi XVII. yüzyıldan itibaren bazı İngiliz ve İskoç reformist hareketleri arasında görülür. (Gündüz, *Din ve İnanç Sözlüğü*, s. 326).

⁴¹⁴ Pilkongon, a.g.m., s. 391.

⁴¹⁵ Gulevich, a.g.e., s. 584.

⁴¹⁶ Bowker, a.g.e., s. 830.

⁴¹⁷ Ali Rafet Özkan, "Adventistler, Kuveykırılar", *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, Ankara: DİB Yayınları, 2007, s. 175.

⁴¹⁸ White, a.g.m., s. 139.

E. DEĞERLENDİRME

Hıristiyanlık, kendi bağlamında Tanrı'nın insanoğluna verdiği yeni bir şanstır ve büyük bir dönüm noktasıdır. Dolayısıyla bazı yenilikler getirmesi de kaçınılmazdır. Yaşanan değişim yüz seksen derecelik bir değişim değildir, Yahudilikten alınarak sürdürülen bazı temel yorum ve uygulamalar da vardır. Şabat ve Rabbin Günü söz konusu olduğunda ise, iki ayrı dinde yerleşmiş olan bu iki gelenek sadece gün olarak değil, kaynak ve amaç olarak da birbirinden farklılıklar gösterir⁴¹⁹. Nitekim Pazar'ın başlıca haftalık dinî kutlama günü olarak kullanılması, Yahudilik ve Hıristiyanlığın tamamen ayrılmasına neden olmuştur⁴²⁰.

Şabat, esasında hem Yahudilerle ilişki akdinin bir parçası olarak ulusal bir yön hem de insanoğluna ruhani ve yardımsever bir yarar sağladığından evrensel bir yön içerir. Bu yüzden İsrail'le akdin bir işareti olarak Şabat sona ermiş olsa bile, haftalık bir dinlenme günü anlayışının da onunla birlikte kaldırılması gerektiğini düşünmek yanlışır⁴²¹. Artık yeni bir bakış açısı benimsenmiştir: “İnsan Şabat Günü için değil, Şabat Günü insan için yaratıldı⁴²²”. Buna göre yeni oluşmaya başlayan dinin haftalık ibadet günü anlayışı; katı kurallarla zorlaştırılmış, insanları kısıtlayan bir yapıdan uzaklaşacak ve gerçek anlamda insanlara fayda sağlayan bir gün olacaktır.

Hıristiyan bakış açısına göre Rabbin Günü Şabat'tan ortaya çıkmış ve insanoğlunun doğasında tasdik edilmiştir. Pazar, emredildiği için doğru değildir; doğru olduğu için emredilmiştir. Mesih “Bitti!” dediğinde, Yahudi Şabatı için ölüm çanları çalmıştır. Onun yok olması için hüküm verilmiştir. Yüce Yapıcı (The Great Fulfiller) artık gelmiştir ve daha iyi bir şey onun yerini almalıdır. Bu daha iyi olan şey de Rabbin Günü'dür⁴²³. Bundan böyle “İnsanoğlu (Hz. İsa) Şabat Günü'nün de Rabbi'dir⁴²⁴.”

Pazar günü kutlamalarının, ne zaman ortaya çıktığı tam olarak bilinmemekte ve bu konuda oldukça farklı iddialar bulunmaktadır. Bu iddiaların bir kısmında, kutlamaların Hz. İsa'dan hemen sonra başladığı ifade edilirken bir başka kısmında ise bu kutlamaların biraz daha geç dönemlerde başladığı belirtilmektedir. Her iki grubun da

⁴¹⁹ Vedder, a.g.m., s. 390.

⁴²⁰ Anderson, a.g.e., s. 72.

⁴²¹ Stott, a.g.m., s. 411.

⁴²² Mar., 2:27.

⁴²³ Riddick, a.g.m., s. 406.

⁴²⁴ Mar., 2:28.

kendilerine göre çeşitli delilleri bulunmaktadır. Fakat eldeki verilerle bu iddialardan hangisinin doğru olduğunu kolayca tespit etmek mümkün gözükmemektedir⁴²⁵.

Hz. İsa “Sona erdi!” feryadını attığı zaman⁴²⁶ Hz. Musa dönemi sona ermiş kabul edilmektedir. Hz. İsa’nın “Yeniden Dirilişi, Yükselişi ve Kutsal Ruh yoluyla Taşması” ve son olarak mabedin yıkılması, bu büyük gerçeğin arka arkaya gelen tasdikleridir. Fakat bu arada hiçbir şey, Havarilerin ve Yahudi soylu Hıristiyanların eski dinden vazgeçmeleri kadar dikkat çekici olmamıştır. Yeni gerçekler, yeni dogmalar, yeni emirlerin ortaya çıkmasıyla eski ve yeni arasındaki uyuşmazlık gözler önüne serilmiştir. Konuyla ilgili ifade edilen “Yahudiliğin ölü yaprakları yavaş yavaş düşmektedir, sert bir şekilde insanlar tarafından koparılmamaktadır.” değerlendirmesi, yaşananları özetleyen isabetli bir metafordur⁴²⁷. Hıristiyanların gözünde, Yahudilik artık doğal ömrünü tamamlamıştır.

Görüldüğü gibi, Pazar’ın kutlanması geleneği her şeye rağmen köklü bir şekilde Hıristiyanlık içerisine yerleşmiştir. Başlangıçta Şabat’ı sürdürmeyi garipsemeyen Yahudi Hıristiyanların sayısı Gentile’lar lehine azaldıkça, Yahudilikten gelen bazı uygulamalar yavaş yavaş terk edilmeye başlanmıştır. Ve tıpkı sünnet gibi, Şabat’ın terk edilmesi de büyük temel taşlardan birini yerinden oynatmıştır. Hz. İsa’nın dirilmesi olayıyla filizlenmeye başlayan Hıristiyanlık, bu olayın gerçekleştiği günü merkeze alarak ve onun etrafında şekillenerek günümüzdeki halini almıştır.

II. PAZAR’IN HAFTALIK İBADET GÜNÜ OLARAK KABUL EDİLİŞİNDEKİ TARİHİ SÜREÇ

Pazar gününün haftalık ibadet günü olarak benimsenmesi birdenbire olmamıştır. İlk Hıristiyanlar, Yahudilik’ten de gelen bir alışkanlıkla, Şabat’ı kutlamaya

⁴²⁵ Katar, “Hıristiyanlık’ta Kilise Takviminin Oluşması”, s. 28.

⁴²⁶ Burada kastedilen Yu., 19:30’da geçen “İsa şarabı tadınca, “Tamamlandı!” dedi ve başını eğerek ruhunu teslim etti.” cümlesi olmalıdır. Bu olay diğer İncillerde şu şekilde geçer:

Mat., 27:46 “Saat üçe doğru İsa yüksek sesle, “Eli, Eli, lema şevaktani?” yani, “Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?” diye bağırdı.

Mar., 15:34 “Saat üçte İsa yüksek sesle, “Elohi, Elohi, lema şevaktani!” yani, “Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?” diye bağırdı.”

Luka, 23:46 “İsa yüksek sesle, “Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum!” diye seslendi. Bunu söyledikten sonra son nefesini verdi.”

⁴²⁷ White, a.g.m., s. 139.

ve Şabat yasaklarını uygulamaya devam etmiştir. Ancak zaman içerisinde, yeni bir dinin şekillenmeye başlamasıyla, Pazar günü de kendi kimliğini kazanmaya başlamış ve Hıristiyanlar için haftanın en önemli günü haline gelmiştir. Yaşanan bu süreçte, IV. yüzyıldan sonra Pazar'ın haftalık dinlenme günü olduğu kesinleşse de; Pazar'ın ibadet günü olarak kabul edilmesi ve bu günde uyulması gereken yasaklarla ilgili tartışmalar devam etmiştir. Bu bağlamda konsil emirleri, kilise yasakları, papaların hatta imparatorların yönlendirmeleri, Hıristiyanlık tarihi boyunca Pazar gününün şekillenmesinde ve bu günkü haline gelmesinde etkili olmuştur.

A. YAŞANAN İLK GELİŞMELER

Pazar gününün kutlanmasıyla ilgili resmî bir emir ilk üç yüzyıl boyunca olmamıştır. Bu dönem boyunca Rabbin Günü, yeniden dirilişin ve sevinçle dolu bir ayrıcalığın anısına kutlanmaya devam etmiştir⁴²⁸.

Genel kabul gören görüşe göre, erken dönem Hıristiyan tarihinin birkaç yüzyılında Cumartesi ve Pazar'ın beraber kutlanması sürdürülmüş; Hıristiyan Pazarı, ilk etapta İncil'deki Yedinci Gün Şabatı'nın yani Cumartesi'nin yerini almamıştır. Cumartesi ve Pazar'ı birbirinden ayırmaya başlayan iki şehir olarak Roma ve İskenderiye'nin isimleri ön plana çıkar. Beşinci yüzyılın kilise tarihçilerinden Socrates Scholasticus'un belirttiğine göre, "Dünyanın her yerindeki neredeyse bütün kiliseler kutsal gizemleri (Rabbin Akşam Yemeği), her haftanın Şabatı'nda kutlarlar; yine de İskenderiye ve Roma'daki Hıristiyanlar eski bir gelenekten dolayı bunu yapmayı terk ettiler⁴²⁹." Benzer şekilde Socrates'in çağdaşı olan Sozomen de, "Bizans'ın (İstanbul'un) halkı ve neredeyse her yer, Şabat'ta tıpkı haftanın ilk gününde olduğu gibi bir araya toplanmaktadır; ki bu âdet Roma ve İskenderiye'de hiçbir zaman uygulanmamıştır⁴³⁰." demektedir.

Bir nevi eleştiri olarak da değerlendirilebilecek bu tespitlere göre, Hıristiyan dünyasında Roma ve İskenderiye hariç, "neredeyse her yer"de beşinci yüzyılın son zamanlarına kadar hem Cumartesi hem Pazar günü Hıristiyan ibadet ayinleri

⁴²⁸ Vedder, a.g.m., s. 390.

⁴²⁹ Strand, a.g.m.

⁴³⁰ Strand, a.g.m.

düzenlenmiştir. Daha sonra III. ve V. yüzyıllar arası döneme ait bazı başka kaynaklarda da Hıristiyan kutlamasının hem Cumartesi hem Pazar sürdürüldüğüne dair bilgiler vardır. Örneğin, IV. yüzyılda derlenen Apostolik Yasa, “yaratılışı hatırlattığı için Şabat (Cumartesi) ve yeniden dirilişi hatırlattığı için Rabbin Günü (Pazar) kutlamalarını sürdürme” konusunda ısrarcıdır ve bunu şu şekilde dile getirir: “Köleleri beş gün çalıştırın, fakat Şabat günü (Cumartesi) ve Rabbin Günü (Pazar) kiliseye gidip dindarlıkla eğitim almaları için boş zamanlarının olmasına izin verin⁴³¹.”

Yine IV. yüzyılın geç zamanlarında Kapadokyalı Gregory (Gregory of Nyssa⁴³²), Şabat ve Pazar’dan “kız kardeş” olarak söz eder. Ve V. yüzyılda John Cassian⁴³³, hem Cumartesi hem Pazar kilisede hazır bulunanlardan söz eder; ayrıca bazen haftanın beş günü oruç tutan fakat Cumartesi ya da Pazar kiliseye giden ve bu günlerde evine yemek için misafir getiren birkaç keşiş gördüğünü de sözlerine ekler. Bu erken dönem yazarlarından hiçbiri Pazar ve Şabat’ı bir tutmamış, onlara göre haftanın ilk günü Pazar her zaman haftanın yedinci günü Cumartesi’yi takip etmiştir.

IV. yüzyılın erken dönemlerinde, İmparator Büyük Konstantin’in faaliyetleri de oldukça dikkat çekicidir. Konstantin, Hıristiyanlığa sadece Roma İmparatorluğu içerisinde zulmedilmekten onurlandırılmaya varan yeni bir statü kazandırmakla kalmamış aynı zamanda Pazar’a “yeni bir bakış açısı” getirmiştir. Koyduğu yasalarla Pazar’ı bir dinlenme günü yapma yolunda en büyük değişimi başlatmıştır. 7 Mart 321’deki ünlü Pazar yasasında, “Muhterem Güneş’in Günü’nde (venerable Day of the Sun) sulh hâkimleri ve şehirde yaşayan insanların dinlenmesine ve bütün atölyelerin kapanmasına izin verin. Kırsal kesimde tarımla meşgul olan insanlar serbest olmalıdır ve yasalara uygun bir şekilde işlerine devam edebilmelidir; çünkü buğday ekimi ve üzüm ekimi için başka bir günün uygun olmama durumu vardır⁴³⁴.” denilmektedir. Bu, Pazar kutlamasının işleyişini düzenlemek için Konstantin’in ve daha sonra Hıristiyan

⁴³¹ Strand, a.g.m.

⁴³² Kapadokyalı Aziz Gregory (335-394), felsefi ilahiyatçı ve gizemcidir (mystic). IV. yüzyılda, Hıristiyanlar arasında Teslis doktrini üzerine olan tartışmalarda Ortodoks tarafın liderliğini yapmıştır. Öncelikle bir âlimdir; Platon’la ve Hıristiyan geleneğiyle ilgili gelenekleri dengelediği birçok teolojik, mistik ve manastırla ilgili çalışmalar yazmıştır. <https://www.britannica.com/biography/Saint-Gregory-of-Nyssa> (28/04/2019).

⁴³³ Aziz John Cassian (360-435); münzevi, keşiş, teolog ve Marsilya’daki ünlü Saint Victor Manastırı’nın kurucusu ve başrahibidir. Tüm batı dünyası manastır hayatını etkileyen yazıları, çoğunlukla Mısır keşişlerinin öğretilerini yansıtır. Teolojisi de kaynağını manastır hayatıyla ilgili görüşlerinden alır. <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-Cassian> (28/04/2019).

⁴³⁴ Strand, a.g.m.

imparatorların attığı adımların ilk basamağıdır. Bunları daha sonra da Hıristiyan imparatorların emir ve yasakları takip etmiştir⁴³⁵.

İmparator I. Konstantin'in, resmî görevliler ve şehirlilere tatili emreden ve köylüleri tatil konusunda serbest bırakan, Pazar'ın resmî tatil günü olarak belirlenmesi ile ilgili 7 Mart 321 tarihli emri Codex Justinianos'ta yer almaktadır. Yine Codex Theodosius'ta muhafaza edilen bir başka metinden de, 3 Temmuz 321 tarihinde bu tatil gününün neşeyle kutlanmasına dair bir emirname yayımlandığı anlaşılmaktadır. Neticede bu tarihten itibaren bütün Hıristiyan dünyasında Pazar günü resmî tatil olarak kutlanmaya başlanmıştır⁴³⁶. Öte yandan, Konstantin'in Pazar yasalarının, belirli bir şekilde bu günün Hıristiyan kurallarının temelini oluşturduğuyla ilgili hiç kanıt yoktur. Bu sebeple, Hıristiyan liderlerin bu günü bir tembellik ve boş eğlence günü haline gelmekten korumak için bir şeyler yapmak zorunda oldukları açıktır⁴³⁷. Bu düşünce, Pazar günü uyulması gereken kurallarla ilgili yasaların belirlendiği bir sürecin başlaması sonucunu doğurmuştur.

B. KİLİSE KONSİLLERİNİN EMİRLERİ (300-600)

IV. ve V. yüzyıllarda Hıristiyanlık Roma İmparatorluğunun hâkim dini haline geldi ve yeni kurulan bu politik güç yeni yasaların oluşmasına sebep oldu. IV. yüzyıldan itibaren hem dinî hem de siyasî otoriteler, insanları Pazar günü çalışmaları konusunda sınırlandırmaya başladılar⁴³⁸. Hıristiyan imparatorlar sadece Pazar günü çalışmamayı içeren değil; aynı zamanda adli işlerle uğraşmayı, sirk veya tiyatrodaki temsil vermeyi yasaklayan fermanlar yayınladılar⁴³⁹. Yapılan bu sınırlandırmalar, beklenebilecek bir gelişme olsa da, yine de eski Yahudi Şabat âdetlerinin yeniden canlanması ve Hıristiyanların Pazar'ı, Şabat'ın tamamen aynısı olarak görmesine neden olmamıştır⁴⁴⁰. Ortaya çıkan yeni kuralların Şabat'taki kadar katı olmaması ve Yahudilik'teki "eziyet verici" tablodan uzaklaşma amacının güdülmesinin bunda etkili olduğu söylenebilir.

⁴³⁵ Strand, a.g.m.

⁴³⁶ Demirci, a.g.m., s. 129; Bowker, a.g.e., s. 929; [http://www.fourthcentury.com/index.php/imperial-laws-and-letters-involving-religion-ad-311-364/\(03/08/2013\)](http://www.fourthcentury.com/index.php/imperial-laws-and-letters-involving-religion-ad-311-364/(03/08/2013)).

⁴³⁷ Strand, a.g.m.

⁴³⁸ Gulevich, a.g.e., s. 583.

⁴³⁹ Demirci, a.g.m., s. 129.

⁴⁴⁰ Gulevich, a.g.e., s. 583.

VI. yüzyıldan itibaren Kilise otoriteleri; ata binme, yemek pişirme gibi fiillerin sert bir şekilde yasaklanması yoluyla; “Pazar’ın Yahudileşmesi” (Judaizing of the Sunday) dedikleri şeyi önleme çalışmaları üzerinde yoğunlaştı. Bu bağlamda, Büyük Konstantin dahi, ilk Pazar yasasını 321’de yasalaştırdığında Eski Ahit kararlarından söz etmemiştir; fakat bu günü diğerlerinden ayırmayı ve sadece “Güneş’in Günü” olarak kutsallaştırmayı istemiştir. Esasında bu kararlar, Pazar’ın tek dinlenme günü yani Şabat olarak tanınmasını ve böylece Hıristiyan Kilisesi’nde yaklaşık iki yüzyıldır süregelen, Hz. İsa’nın yeniden dirildiği günü, Yahudi Şabatı’nın yerine geçirme eğilimini tamamlamayı onaylar niteliktedir. Neticede bu yolla Pazar’a; Pavlus’un, Yeniden Diriliş’in, dinin etkili olduğu eski dönemi ve Yasa’yı tamamen iptal ettiği iddiasına uygun olarak, anti-Yahudi bir anlam kazandırılmış oldu⁴⁴¹.

Diğer taraftan Konsiller, Pazar kutlamalarının resmîleşmesi ve şekillenmesinde başlıca rolü oynamışlardır. Nitekim Kilise Konsillerinin emirlerinin, sadece yapıldıkları bölgelerde değil Roma İmparatorluğunun bazı alanları da dâhil olmak üzere, Hıristiyanlar üzerinde doğrudan bir etkisi olmuştur⁴⁴². VI. yüzyıldan itibaren pazar günü çalışmayı yasaklayan konsillerin çoğaldığı görülmektedir⁴⁴³. Konsillerin de etkisiyle, “Hıristiyan Şabatı”nın erken dönem Yahudi Şabatı’nın yerini tam anlamıyla alması VI. yüzyıl ve sonrasına ait bir gelişme olarak görülür. Bu sorundan bahseden en erken kilise konsili ise, Laodicea’da (Denizli) M.S. 363’te toplanan bölgesel bir görüşmedir⁴⁴⁴.

Laodicea Konsili’nin 29 sayılı kararıyla Pazar günlerinde çalışmaktan olabildiğince uzak durulması gerektiği belirtilmiştir. Bu konsilde, insanlara Şabat günü çalışmak emredilmiştir. Konsilin 29. emrine göre Hıristiyanlar Şabat gününde dinlenerek Yahudileşmemelidir; fakat tersine Rabbin Günü’nü onurlandırmak, ayrıca yapabiliyorlarsa Hıristiyanlar gibi dinlenmek için bu günde çalışmalıdır. Fakat birinin Yahudileştiği görülürse, Hıristiyanlık’tan aforoz edilmelidir⁴⁴⁵.

⁴⁴¹ http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009).

⁴⁴² Glazebrook, a.g.m., s. 106.

⁴⁴³ Demirci, a.g.m., s. 129.

⁴⁴⁴ Strand, a.g.m.

⁴⁴⁵ <http://www.newadvent.org/fathers/3806.htm> (19/08/2014); Demirci, a.g.m., s. 129.

Orleans Konsili'nde (538), aşırı bir Şabataryanizm protesto edilmiş ve “kınama eziyeti altındaki bütün tarla işleri”, insanlar kiliseye ve ibadete gelebilsinler diye yasaklanmıştır.

Macon Konsili (585) ve Narbonne Konsili'nde (589), Rabbin Günü'nün, “bize yasada yedinci günün yazılmasıyla ve peygamberler tarafından öne sürülen daimi dinlenmenin günü olduğu” belirtilmiş ve her türlü işin tamamen durmasını emreden katı bir Pazar kutlaması şart koşulmuştur⁴⁴⁶.

Bu emirlerde Pazar dinlenmesinin şekli çizilmeye ve özellikle Şabat'ın katı kurallarıyla olan farklar keskinleştirilmeye çalışılmaktadır. VI. yüzyılın sona ermesiyle, bu çabanın ne derece yayıldığını, Büyük Gregory'nin (p. 590-604) Pazar günleri banyonun yasaklanmasına karşı çıktığı bir mektubu gösterir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Konstantin'den sonraki imparatorlar, Pazar kutlamasını çok daha katı hale getirdiler. 538'de III. Orleans Sinodu'nda, tarımsal iş yasaklanmıştı fakat Pazar günü yemek hazırlama ve benzeri işlerin kısıtlanması hurafe olarak görülmüştü. İmparator Justinian'ın 565'te ölümünün ardından, papalar tarafından Pazar'la ilgili çeşitli yazılı dinî hükümler onaylandı. I. Gregory'ninkilerden bir tanesi insanlara “öküzleri boyunduruğa koşmayı ya da uygun görülenler dışında herhangi başka bir iş yapmayı” yasaklamıştır. II. Gregory (p. 715-731) ise, “Akşam duasından akşam duasına (vespers to vespers) bütün Pazarların kutlanmasını ve bütün yasa dışı işlerden uzak durulmasını emrediyoruz.” demiştir⁴⁴⁷.

C. ŞABATARYAN HAREKETİ (600-800)

Pazar'ın ibadet günü yanı sıra bir dinlenme günü haline gelmesi, hem insanların isteklerine göre doğal bir süreç olarak gelişmiş hem de imparator ve konsillerin kabulüyle bu değişim meydana gelmiştir. VI. yüzyılın sonlarına doğru yasada ve âdetlerde meydana gelen değişiklikler, bazı aşırılıklara rağmen, tamamen yararlı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Fakat sonraki iki yüzyıl için aynısını söylemek mümkün değildir. Doğu İmparatorluğu ve Batı Avrupa'da medeniyet seviyesini düşüren

⁴⁴⁶ Glazebrook, a.g.m., s. 105; Strand, a.g.m.

⁴⁴⁷ Strand, a.g.m.

aralıksız savaşlar ve kargaşa, bütün girişimleri ordu ya da eklesiyastik hükümdarların eline vermiştir. Değişiklikler artık insanların isteğine göre yapılmaktan çıkmış, uygulanabilir ihtiyaçlardan ziyade “keşif gibi teorilerle” idare eden hükümdarlar tarafından zorla kabul ettirilir hale gelmiştir. Örneğin III. Clotaire (ö. 660), Pazar günü köle gibi çalışmayı yasaklamıştır.

Wessex kralı Ine'nin (ö. 690) yasaları arasında da böyle bir örneğe rastlamak mümkündür:

“Bir hizmetçi efendisinin emriyle Pazar günü çalışırsa özgür olmasına izin verin ve efendisine 30 şilin ‘kabaht’ olarak ödetin. Fakat hizmetçi onun bilgisi olmadan çalışıyorsa derisinde acı çektirin. Fakat özgür bir insan efendisinin emri olmadan bu günde çalışıyorsa, özgürlüğünü kaybetmesine neden olun ya da 60 şilin ödetin; ve iki kat sorumlu bir papaz olun⁴⁴⁸.”

669'da Canterbury'nin baş piskoposu olan Tarsuslu Theodore, Pazar günü kendi Yunanlılarının denize açılmayacağını, herhangi bir şeye binmeyeceğini (kiliseye gitmek haricinde), fırında bir şey pişirmeyeceğini, banyo yapmayacağını ya da gereksiz herhangi bir harf yazmayacağını temin eder⁴⁴⁹.

Yaşanan gelişmelere bakıldığında, 300-800 yılları arasında Pazar gününün, eski geleneklerde uygulanan Şabat kurallarına benzer kurallarla doldurulmaya çalışıldığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda adeta bir eskiye dönüş süreci yaşanmıştır. Neticede, I. Konstantin'in emriyle 321'den itibaren tatil günü olarak kutlanmaya başlanan Pazar'ın; haftalık ibadet günü olarak, bu günde uygulanması gereken kesin kuralların belirlenme sürecinin daha uzun yıllar devam ettiğini söyleyebiliriz.

⁴⁴⁸ Glazebrook, a.g.m., s. 106.

⁴⁴⁹ Addis-Arnold, a.g.e., s. 784.

D. 800'DEN 1500'E HİRİSTİYAN ŞABATI

(HÜKÜMDARLARIN VE KONSİLLERİN EMİRLERİ)

VII. ve VIII. yüzyıldaki emirler açıkça Şabataryan bir hareketin parçası olmalarına rağmen, Şabat terimi, Alcuin⁴⁵⁰ şunları yazana kadar Pazar'ın yerine kullanılmamıştır: “Eski Şabat'ın kutlanması oldukça uygun bir şekilde Rabbin Günü'ne transfer edilmiştir⁴⁵¹.”

İmparator Şarlman'ın M.S. 789'daki emri, Pazar'ın Şabat gibi görülmeye başlandığı bu algıyı daha da belirginleştirmiştir. Bu emre göre Pazar günü bütün günlük işler, Dördüncü Emrin bir ihlali olarak görülür ve yasaklanır. Özellikle Konstantin'in açıkça izin verdiği tarım işlerinin ve köy halkının kilise ayinlerine katılmasını teşvik etmek için serbest bıraktığı pazarların sürdürülmesi de yasaklanır. Böylece o dönemden itibaren Pazar'ın, Şabat'ın karakteriyle tanımlanması genel kabul gören bir görüş oldu ve bu kabulün sebep olduğu katılığın sonuçları, prens ve papazlar tarafından çizilmeye başlandı.

Kendi egemenliklerini pekiştirmek için prensler tarafından çıkarılan emirler arasında, Doğu Roma İmparatorluğu'nda tarım işlerini yasaklayan İmparator Leo'nunkinden (ö. 900) ve Rabbin Günü'nü Cumartesi öğleden sonra üçten Pazartesi sehere kadar uzatan Barışçı Edgar'inkinden bahsetmek mümkündür. İleri gelen papazların bildirimleri daha geniş etkilerinden dolayı daha ilginçtir. Örneğin XII. yüzyılda Clairvauxlu Bernard⁴⁵²; Dördüncü Emrin, Şabat'a özgü kutlamaları sadece Pazar günlerinde değil bütün kutsal günlerde gerekli kıldığını iddia edecek kadar ileri gitmiştir. XV. yüzyılda bilgili bir kilise hukukçusu olan Avila piskoposu Tostatus, Ferisiler'inkiyle rekabet edecek şekilde detaylarla dolu olarak Hıristiyan Şabatı'nın kurallarını ortaya koymuştur. Hatta Pazar günlerinin kutsiyetini iş yaparak bozanların mucizevi yargılanmalarını (diş ağrısından ani ölüme kadar) içeren öykülerle halkın dikkati çekilmeye çalışılmıştır.

⁴⁵⁰ Ünlü bir eğitimci, âlim ve teologdur. Yaklaşık 735'te doğmuş ve 19 Mayıs 804'te vefat etmiştir. Devamı için bkz. <http://www.newadvent.org/cathen/01276a.htm> (19/08/2014).

⁴⁵¹ Vedder, a.g.m., s. 390.

⁴⁵² Clairvauxlu Bernard (1090-1153), manastır keşişi (Cistercian) ve mistik; aynı zamanda Clairvaux Manastırı'nın kurucusu ve başrahibidir. Zamanının en etkili rahiplerinden biridir. <https://www.britannica.com/biography/Saint-Bernard-de-Clairvaux> (09/05/2019).

İşten dinlenmeyi gerektiren yasalar Şarlman (Charlemagne) hükümdarlığı zamanında resmen ilan edilmiştir ve bütün Hıristiyan milletlerinde yayılmıştır⁴⁵³. Şarlman'dan sonra beş yüzyıl boyunca da Kilise Konsilleri, daha çok Pazar kutlamasıyla ilgili sorunlarla meşgul olmuştur. Konuyla ilgili birkaç örnek şu şekildedir:

829 – Paris Konsili, Pazar günleri çiftçilik, pazarlama ve yasa işlerinin yasaklanmasını yasalaştırdı.

853 – Roma'daki bir sinod, pazarları ve tarla işlerini yasakladı.

1009 – Hexham'daki bir konsil; pazarları, fuarları, avlanmayı ve günlük işleri yasakladı.

1031 – Bourges Konsili, zorunluluk ve hayır durumları hariç yolculuk yapmayı yasakladı.

1050 – Coyac (İspanya'da) Konsili, bütün “köle işleri”ni ve bütün yolculukları yasakladı.

1212 – Pamiers Konsili, bütün kilise cemaatine ekmek-şarap ayını ve vaazın hepsini dinlemeyi emretti.

1244 – Lynos Sinodu, artmaları çeşitli suiistimallere neden olan kutsal günlerin sayısını sınırlandırmayı gerekli gördü.

1573 – Milan Konsili, Pazar'ın çoğunlukla pazarlar, açık dükkânlar, seyyar satıcılık, kumar, sporlar, sihirbazlık ve tiyatro oyunları tarafından kutsallığının bozulduğundan şikâyet eder.

1609 – Narbonne Konsili; dansla, şarkı söylemeyle, avlanmayla, seyyar satıcılıkla, pazarlarla, halka açık şölenlerle ve eğlenmelerle Pazar'ın kutsallığına saygısızlık yapılmasına karşı çıkar ve yolcular dışında kimseye hanlarda hizmet edilmesine izin vermez.

Yapılan bu müdahaleler sadece Pazar işleri konusunda değil aynı zamanda Pazar eğlenceleri konusunda da olmuştur. Ancak insanların davranışlarını yeniden

⁴⁵³ Vedder, a.g.m., s. 390.

düzenlemede ne kadar başarılı olduklarını tahmin etmek güçtür. İnsanlar tüm yasaklamalara ve kurallara rağmen, Pazar eğlencesinden kolay kolay vazgeçiyor gözükmemektedirler. Bunu 1563'te yayınlanan Vaazlar'dan birinde yer alan şu ifadelerde de görmek mümkündür: “Haftanın geri kalan günleri arasından Pazar gününde, Rab’bin şerefi daha fazla sarsıldı ve şeytana daha iyi hizmet edildi.”⁴⁵⁴

İlerleyen dönemde, 1831’de kurulan Rabbin Gününü Kutlama Derneği (The Lord’s Day Observance Society), Şabat’ın insanoğlu için yapılmış olması nedeniyle ve işten dinlenmeyi garantilemek amacıyla, dükkânların Pazar günü açılmasıyla mücadele etmiştir⁴⁵⁵.

Tüm bu gelişmeler Pazar yasaklarının daha sıkı, hatta daha ayrıntılı ele alınması sonucunu doğurmuştur. Örneğin XVII. yüzyılın çok erken dönemlerinde “Hıristiyan Şabatı” teorisini kabul eden İskoçya’da, yaklaşık 1870’lere kadar İskoç Pazarı şaşırtıcı zorluklarla kutlanmıştır. Sadece alışılmış eğlenceler yasaklanmamış, aynı zamanda dar bir açıdan dinî sayılanlar hariç kitaplar ve müzikler de yasaklanmıştır⁴⁵⁶.

Bu yıllarda, Pazar’ın özerkleşmesi sürecinde bir geriye dönüşün yaşandığını söyleyebiliriz. Ancak burada amaç, insanları Şabat yasakları gibi kurallara boğmaktan ziyade, Pazar gününün ruhundan uzaklaşılmasına engel olma çabası gibi gözükmektedir. Tatil günü olarak gördükleri Pazar’da eğlenceye dalan insanların dikkati, getirilen kurallarla tekrar Pazar’ın manevî yönüne çekilmeye çalışılmıştır.

E. 1848’DEN 1914’E KADAR YAŞANANLAR

İhtilal yılı olan 1848’den itibaren Pazar tartışması için yeni bir safhanın başladığı söylenebilir. Çağın değişen şartlarının etkisiyle aniden halk yığınları, özellikle üretim yapan şehirlerde, yeni bir bilinç kazandılar ve öncesinden farklı olarak yeni bir ilgiyle saygı görmeye başladılar. Sonuçlar da kendilerini en kısa sürede hissettirdi.

⁴⁵⁴ Glazebrook, a.g.m., s. 106-107.

⁴⁵⁵ Parrinder, a.g.e., s. 151.

⁴⁵⁶ Glazebrook, a.g.m., s. 108.

Daha önce uyum içinde çalışan kiliseler ve yasama meclisleri, 1848'den itibaren gittikçe artan bir ayrılma yaşamaya başlamışlardır. Çünkü kiliseler, değişimin mümkün olduğunu kabul etmekte yavaşken; kamuoyundan gittikçe daha fazla etkilenen yasama meclisleri, yeni sosyal şartlarda gerekli olarak görülen dinlenmeleri desteklemeye yönelmiştir. Aynı zamanda bazı ülkelerde çok sayıda kişinin bunaltıcı olarak gördüğü Pazar işine bir kısıtlamanın lehine bir endişe gelişmeye başlamıştır

Pazar günü çalışmanın sert bir şekilde sınırlandırıldığı İngiltere'de, asıl sorun dinlenme konusu ile ilgili yaşanmıştır. 1851'de Pazar günü tren yolculuklarına izin verilip verilmemesi gerektiği ve yeni Kristal Saray'ın (Crystal Palace) Pazar öğleden sonraları halka açık olup olmayacağı tartışılmaya başlanmış ve bu soruna çözüm bulunması yirmi yıl sürmüştür. 1871'de, 1677'deki yasaya dayanarak Pazar alışverişiyle ilgili bir dava açmadan önce bir baş komiserin ya da iki hâkimin yazılı iznini zorunlu kılan bir yasa onaylanmıştır. Böylece Pazar Kutlaması Yasası (Sunday Observance Act), geçersiz sayılmıştır. 1875'te müzelerin ve resim galerilerinin Pazar günleri açık olmasını savunmak için Pazar Antlaşması (Sunday League) oluşturulmuş; buna karşı çıkan birçok topluluğa rağmen, Pazar Antlaşması büyük ve yararlı bir değişimi adım adım gerçekleştirmiştir.

Pazar günleri alışverişin, taşıtların kullanımının, fabrikaların çalıştırılmasının serbest olması, o günde çalışmak zorunda kalan insanların sayısını da artırmıştır. Bu durum, Avrupa genelinde aşırı şekilde çalıştırılan işçilerin resmî bir tatil gününe ihtiyaç duyduğu gerçeğinin kabul edilmesine neden olmuştur. Neticede 1913'e gelindiğinde, fabrikalar Pazar günü çalıştırılmamaya başlanmış ve sadece birkaç dükkân açık kalmıştır. Böylece birçok ülkede Pazar kutlaması yeniden şekillendirilmiştir; ancak bu sefer durum daha farklıdır. Pazar günü çalışmamak, artık dinî bir ibadet ihtiyacını karşılamak veya kutsal bir emre bağlılık olarak değil de, çalışan insanın doğal bir ihtiyacı olarak birçok insan tarafından gerekli görülmeye başlanmıştır⁴⁵⁷. Şabat'ın eziyet verici karakterine benzememek için yaşanan değişimler böylece yeni bir bakış açısı kazanmıştır; artık Pazar günü iş yapmamak ibadete katılmak için değil dinlenmek için gerekli görülmeye başlanmıştır.

⁴⁵⁷ Glazebrook, a.g.m., s. 109.

Pazar ayinlerine katılanların sayısı düşmüş olacak ki, 1917 tarihli kilise hukukunda, “Dinî bayram günleri ağır işlerden, adli kararlardan, umuma açık pazarlarla fuar ve diğer alışveriş işlerinden uzak durulması gerekir.” denilirken; 1983 tarihli kilise hukukunda, “Pazar ve diğer dinî bayram günlerinde müminler ayinde bulunmakla yükümlüdürler. Ayrıca Tanrı’ya ibadete, Rabbin gününe özgü sevince, ruh ve beden rahatlamasına mani olacak iş ve çalışmalardan uzak duracaklardır.” hükmü yer almaktadır. II. Vatikan Konsili, Constitution on the Sacred Liturgy’de (1963) de Pazar gününün tatil özelliği vurgulanmıştır⁴⁵⁸. Çağın değişen şartlarıyla kiliseden uzaklaşan insanlar, yenilenen ve iyileştirilen kurallarla yeniden kiliseye çekilmeye çalışılmaktadır.

F. DEĞERLENDİRME

Yahudiliğin eski kuralları Hıristiyanlıkta yeni hale getirildi. Yine de bu, kasıtlı olarak bir emrin yerine başka birini koyma yoluyla başarılmamıştır; burada öncelikle eski kurallar çağdışı kabul edilmiş ve daha sonra Kutsal Ruh’un etkisi altında olgunlaşan deneyim, yeni dinin olumlu geleneğinin eskisinden daha fazla görevini yerine getirdiğini kanıtlamıştır. Bu durum, özellikle sakramental kurallar çerçevesinde gözler önüne serilmiştir. Örneğin vaftiz, çok geçmeden sünnetin⁴⁵⁹ ve aynı zamanda yasal temizlenmenin/abdestin⁴⁶⁰ benzeri olarak görüldü; Evharistiya da huzur kurbanlarının⁴⁶¹ (peace-offering) benzeri olarak yorumlandı ve bu uygulamalar yeni din içerisinde benimsendiler⁴⁶².

Pazar’ın bir dinlenme günü olarak kutlanması IV. yüzyılın erken zamanlarında kilise yasaları tarafından düzenlenmeye başlandı ve 321’de Konstantin çiftlik işlerine izin vermekle birlikte, kasaba halkına Pazar günleri çalışmayı yasakladı. VI. yüzyıldan XIII. yüzyıla kadar kilise kanunları Ekmek Şarap Ayininde bulunmayı da zorunlu kılacak şekilde daha katı hale geldi; hükümet otoritelerinin sert eziyetli cezaları da bunu destekledi. Modern Roma Kilisesi uygulaması, Pazar günleri imanlı kişinin, Ekmek

⁴⁵⁸ Demirci, a.g.m., s. 129.

⁴⁵⁹ Kol. 2:11.

⁴⁶⁰ İbr., 10:21.

⁴⁶¹ 1. Kor. 10:16-21; İbr., 13:10.

⁴⁶² White, a.g.m., s. 139.

Şarap Ayinini duymasını ve kölelere yakışır işten kaçınmasını gerektirir⁴⁶³. Son olarak II. Vatikan Konsili'nde de, Pazar'ın tatil günü olma özelliğini vurgulandı. Tatil günü olarak kabul gören Pazar, bu günün nasıl geçirilmesi gerektiği ile ilgili tartışmalardan uzun zaman kurtulamadı.

Pazar'ın neden kutlanması gerektiği sorusu, XVII. ve XVIII. yüzyıl teologları ile karşılaştırınca, günümüzde daha kolay cevaplanacak bir soru olarak değerlendirilmektedir. Erken Dönem Kilisesi'yle ilgili son zamanlarda yapılan araştırmalar, o döneme hâkim olan bazı önyargıları ortadan kaldırmıştır. Günümüzde artık Pazar kutlanmasının adım adım nasıl şekillendiği bilinmektedir ve Pazar'ın Şabat'la bağlantılı olduğu düşüncesinin daha sonraki yıllarda ortaya çıktığı genel kabul gören bir görüş haline gelmiştir. Ve Eski Ahit'le ilgili yapılan yeni çalışmalar, eskiden aşılamayacak bir zorluğu ortadan kaldırmıştır. Buna göre, Yaratılış 1 ve 2'deki yaratılış hikâyesi ve Sina Dağı'nda Yasa'nın verilmesi olayı tarihî bilgi olarak kabul edilirse, şu soru ortaya çıkar: Doğrudan insanoğluna verilmiş bir İlahi bir emir nasıl iptal edilir? Hıristiyanlar için artık bu sorunun cevabı açıktır: Böyle emirler hiç verilmemiştir ve yazılan hikâyeler efsanedir. Şabat insanoğlu için yapılmıştır; Kader'in de yol göstermesiyle, insanoğlu tarafından yapılmıştır. Pazar'a gelince insanoğlu tarafından insanlar için yapılmıştır. Bu yüzden insanoğlu hem Şabat'ın hem de Pazar'ın efendisidir⁴⁶⁴.

Bu bakış açısına göre; Pazar'ın Şabat'ın yerini alıp almadığı, bu günün Şabat'la birlikte kutlanıp kutlanamayacağı, bu günün ruhuna yasakların mı serbestliğin mi hâkim olması gerektiği gibi tartışmalar; günümüzde eski canlılığını yitirmiş gözükmektedir. Çağın değişen ihtiyaçları, dinî sorumluluklardan ziyade insanın ihtiyaçlarını ön plana çıkardığından, sunulan çözümler de daha pragmatist olmaya başlamıştır.

⁴⁶³ Elizabeth A. Livingstone, *The Concise Oxford Dictionary of The Christian Church*, Oxford: Oxford University Press, 1967, s. 493.

⁴⁶⁴ Glazebrook, a.g.m., s. 109-110.

SONUÇ

Dinlerin kendilerine özgü kutsal zamanları vardır. Bunlar; yıllık, aylık, haftalık döngüler halinde sene içerisinde yer alır ve zamanın normal akışından farklı bir süreç takip ederler. Özel sayılan bu günler, ya doğrudan ilahî kaynaklıdır ya da inananlar için dinî açıdan önemli sayılan bir olayın anılması şeklindedir. Bu kutsal zamanlar, kişide dinî duyguları tazeler, toplumsal paylaşımları artırır ve dinin hayatın bir parçası olarak varlığını sürdürmesine katkı sağlar.

Hıristiyanlıkta Kilise Takvimi esas olarak; Noel'e hazırlık dönemi olan Advent, Hz. İsa'nın doğumunun kutlandığı Noel, Paskalya'ya hazırlık için bir perhiz ya da oruç dönemi olan Lent, Hz. İsa'nın ölümden dirildiği ve Hıristiyanlığın öğretilerinin temel taşlarından olan Paskalya olmak üzere belli ana dönemlere ayrılmıştır. Bu çalışmada inceleme konusu yapılan Pazar, Hıristiyanlığın haftalık ibadet günüdür. Bu gün, Hıristiyanların inancına göre Mesih İsa'nın yeniden dirilmesiyle, Yahudilikten ayrılıp yeni bir rota izlemeye başlayan Hıristiyanlığın manevî ruhunun sene boyunca canlı tutulmasını sağlar. Hz. İsa bu günde Havarilerine gözükmüş; bir hafta sonra yine bir Pazar günü Havarilerini ziyaret etmiştir. Hıristiyan Kilisesi'nin kuruluş ânı kabul edilen ve Pentekost bayramı olarak kutlanan, Kutsal Ruh'un Havariler üzerine inmesi olayı da yine bir Pazar günü gerçekleşmiştir.

Yahudilikte haftalık ibadet günü, Tanrı Yahve'nin dünyayı altı günde yaratıp sonrasında dinlendiği yedinci gün olan Şabat'tır. Şabat, Yahudiler arasında, gerek yazılı gerek sözlü gelenekten gelen kurallar çerçevesinde titizlikle uygulanmıştır. Şabat'ta 39 yasaktan oluşan eylemler listesi, bu günün karakteristik özelliği olarak ön plana çıkar. Ancak tüm bu yasaklar, Tanrı Yahve ile bir olmak amacıyla "dinlenme"nin hâkim olması gereken bu günü, kısıtlayıcı kuralların gölgesinde eziyet verici bir gün haline getirmiştir. Yahudi bir gelenekten gelen ilk Hıristiyanlar için, bu zorlayıcı kurallardan kurtulup Pazar'ın manevî dinlenmesini yaşamak daha cazip gelmiş olmalıdır. Yeni bir dinî hareket olarak yeni kurallar geliştiren Hıristiyanlıkta yaşanan en büyük

değişimlerden biri, şüphesiz, Şabat'ın terk edilerek Pazar'ın onun yerine benimsenmiş olmasıdır.

Pazar'ın haftalık tatil günü olarak kabul edilmesi, milâdî 321 yılında İmparator Büyük Konstantin'in Pazar günleri çalışmayı yasaklayan bir emriyle kesinleşmiştir. Bu günün haftalık ibadet günü olarak benimsenmesinin ise IV. yüzyılda gerçekleştiği ifade edilmektedir. Pazar gününün haftalık ibadet günü olduğunu delillendirme çabaları, Hıristiyan dünyasını oldukça meşgul etmiş gözükmektedir. Bu noktada çıkan karışıklıklardan biri isimlendirmeye ilgilidir. Pazar'ın varlığına delil olarak gösterilen ilk kullanım, Vahiy'de Yuhanna'nın zikrettiği "Rabbin Günü" ifadesidir. Bu kullanımın Şabat'a alternatif olmadığı veya "yargı günü" anlamındaki "Rab'bin Günü'nün kastedilmiş olduğu ile ilgili iddialar ortaya atılmış; ancak bunlar çürütülmüştür.

Pazar için Batı dillerinde yaygın olarak kullanılan isim ise Sunday'dir. Bu ismi ilk kullanan kişi Hıristiyan yazar Justin Martyr'dir (M.S. 150'lerde). Sunday isminin Mitraizm'in etkisiyle ortaya çıktığını savunanlara, Hz. İsa'nın insanlığa "ışık" olarak gönderildiği metaforuyla cevap verilmiştir. Yine II. yüzyılın ortalarına doğru yazılmış olan ve Hıristiyan öğretisinin bir özeti sayılan Didache'de, Pazar'ın ibadet günü olmasıyla ilgili ifadeler yer almaktadır.

Pazar'ın haftalık ibadet günü olduğuyla ilgili İncil'de yer alan ifadelerin yanı sıra, bu günün menşei Havarilere dayandırılmaktadır. Hatta Havariler ve Yahudi gelenekten gelen ilk Hıristiyanlar başlangıçta Şabat'ı sürdürmeyi doğal karşılamışlardır. Şabat karşıtı söylemler daha ziyade Pavlus'un Mektupları'nda görülmektedir. Pavlus, farklı yerlerde kullandığı ifadelerinde Tanrı'nın her gününün kutsal olduğunu, Gentile'ların Yahudi uygulamalarına dönmemeleri gerektiğini ve Yahudi Yasası'nın Mesih'in ölümüyle hükmünü yitirdiğini söyleyerek, adım adım Şabat ve Pazar bölünmesini inşa etmeye başlamıştır. Öte yandan Petrus ve taraftarları, Şabat'ın sürdürülmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Günümüzde de hâlâ, Pazar yerine Şabat'ı kutlamayı sürdüren (Adventistler gibi) Hıristiyan gruplar vardır.

Hz. İsa da Yahudi geleneklerine uyarak Şabat günü mabede gitmiştir. Ancak yine de, onun Şabat karşıtı söylemleri olduğu söylenebilir. Elbette Hz. İsa'nın İnciller'de geçen Şabat aleyhindeki mücadelesi, esasında bu gün için uygulanan katı

yasaklara karşıdır. Hatta havrada iyileştirdiği adam yüzünden kendisini eleştirenlere, “iyilik yapmak mı, kötülük yapmak mı; hayat kurtarmak mı, öldürmek mi⁴⁶⁵?” diye sorarak, Şabat yasaklarına karşı tutumunu göstermiştir. Neticede, Apostolik gelenekten gelen Pazar’ın doğruluğunun tartışılması esasında gereksiz görülmektedir. Hıristiyan dünyasında görüşlerine değer verilen ve saygınlığı kabul edilen din âlimlerinin eserlerinde de Pazar’ın kutlanmasına ilişkin ifadelerle çokça rastlamak mümkündür.

İncelenen kaynaklarda, Pazar’ın haftalık ibadet günü olduğuyula ilgili tartışmaları ve sunulan delilleri, bu günün nasıl geçirilmesi gerektiği ile ilgili sürecin ele alındığı konular takip etmiştir. Başlangıçta Pazar, Şabat’tan ayrı bir oluşum olmanın da etkisiyle manevî dinlenme için söz konusu olmuştur. Ancak ilerleyen yıllarla birlikte, âdeta bir geriye dönüş yaşanmış; konsiller, imparator emirleri ve kilise kararları yoluyla, Pazar günü için uyulması gereken kuralların listelenmesi yoluna gidilmiştir. Esasında bu kurallar, dinî yaşantıdan uzaklaşmaya başlayanlar için bir tedbir niteliğindedir. Ancak bu yasaklamalar çağın değişen şartları, gelişen iş sahaları ve artan iş yüküyle, insanların dinlenme zamanına daha çok ihtiyaç duymaya başlaması gerçeğiyle hükmünü âdeta yitirmiştir. Haftanın beş veya altı günü çalışan insanlar için Pazar günü, fiziksel dinlenmelerini gerçekleştirebilecekleri bir güne dönüşmüştür. Ailesiyle gezmek için tek günü olan çalışan kişi açısından, Pazar günü tramvaya binip binmemenin dinî boyutu ister istemez ikinci plâna itilmiştir.

Hıristiyanlık, ortaya çıkışı itibariyle Tanrı’nın insanlara verdiği yeni bir şans olarak görülmektedir. O, Tanrı’nın insanlarla yaptığı “yeni ahit”tir. Tabiri caizse, bu ahdin imzalandığı gün olan Pazar günü de Hıristiyanlığın temel direklerinden biridir. Hıristiyanlık açısından artık Şabat günü eziyeti sonra ermiş, yepyeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni döneme göre de; “İnsan Şabat Günü için değil, Şabat Günü insan için yaratılmıştır⁴⁶⁶.” Yani, insan bir günün hizmetine girmemeli; o gün, Tanrı’nın bir hediyesi olarak insana hizmet etmelidir. Sonuç olarak; Şabat’ı sürdüren Hıristiyanlara, Sunday kelimesinin kaynağını sorgulayanlara, Pazar’ı Şabat’a benzetmeye çalışan emir ve yasaklara, özetle her şeye rağmen dünyada binlerce dindar Hıristiyan Pazar günleri

⁴⁶⁵ Mar., 3:1-6.

⁴⁶⁶ Mar., 2:27.

kiliseye gitmeye ve bu günü Hz. İsa'nın ölümden dirilmesi anısına kutlamaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- ADDİS William E.,ARNOLD Thomas, *A Catholic Dictionary*, New York: The Catholic Publication Society Co., 1887
- ALALU Suzan, *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın AŞ, 2001
- ANDERSON James M.,*Daily Life in the New Testament*, USA: Greenwood Press, 2008
- ATASAĞUN Galip, “Hıristiyanlığın Tanıtımı, Yorumu ve Kurumsallaşmasında Sembollerin Yeri”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 10, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 2000, ss. 181-199
- AYDIN Fuat, *Yahudilik*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2004
- AYDIN Mahmut, “Hıristiyanlık”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, Ankara: DİB Yayınları, 2007, ss. 77-102
- AYDIN Mehmet, “Hıristiyanlık-Mabed ve İbadet”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. XVII, Ankara: TDV Yayınları, 1998, ss. 348-353
- AYDIN Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005
- AYDIN Mehmet, *Hıristiyan Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık*, Ankara: TDV Yayınları, 1995
- BALDOVİN John, “Easter”, *The Encyclopedia of Religion*, C. IV, New York: Macmillan Publishing Company, 1987, ss. 2579-2580
- BOWKER John, *The Oxford Dictionary of World Religions*, New York: Oxford University Press, 1997
- BUCKLAND A. Robert, *The Universal Bible Dictionary*, New York: Fleming H. Recell Company, t.y.
- CAMPBELL Don vd.,*The Theological Wordbook*, USA: Word Publishing, 2000
- CHAPMAN Geoffrey, *Catechism of the Catholic Church*, The Bath Press, Avon, 1994

- COLE W. Owen, *Comparative Religions: A Modern Textbook*, U.K: Blandford Press, 1982
- COOPER J. C., *Dictionary of Christianity*, Chicago-London: Fitzroy Deabron, 1996
- CRAIG Clarence Tucker, “Lord’s Day”, *An Encyclopedia of Religion*, ed. Vergilius Ferm, New York: Philosophical Library, 1945, ss. 451
- DAVIS John D., *A Dictionary of Bible*, Philadelphia: The Westminster Press, 1911
- DEMİRCİ Kürşat, “Hafta Tatili”, *T. D. V. İslam Ansiklopedisi*, C. XV, Ankara: TDV Yayınları, 1997, ss. 128-129
- DICHARRY Warren F., “Lord’s Day, The”, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson, Joann Cerrito, C. VIII, 3 mü 8 mi, USA: Gale, 2003, ss.781-782
- DİNLER TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ, İstanbul: Gelişim Yayınları, t.y., C. II
- ERBAŞ Ali, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998
- ERBAŞ Ali, *Hristiyanlıkta İbadet*, İstanbul: Ayışığı Kitapları, 2003
- GARDNER James, *The Faiths of the World*, New York: Fullarton, Macnob&Co., C. II, t.y.
- GLAZEBROOK Michael George, “Sunday”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, C. XII, Edinburgh: The Scholar Ilkley for T. & T. Clark LTD, 1980, ss. 103-111
- GORİNG Rosemary (ed.), *The Wordsworth Dictionary of Beliefs and Religions*, UK: Wordsworth Editions, 1992
- GULEVİCH Tanya, *Encyclopedia of Easter, Carnical and Lent*, United States: Omnigraphics, Inc, 2002
- GÜÇ Ahmet, *Çeşitli Dinlerde ve İslâm 'da Kurban*, İstanbul: Düşünce Kitabevi, 2003
- GÜNDÜZ Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara: Vadi Yayınları, 1998
- GÜNDÜZ Şinasi, *Hristiyanlık*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008
- GÜRKAN Salime Leyla, *Yahudilik*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008

- GÜRKAN Salime Leyla, *Yahudilik'te Şabbat (Sebt)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994
- GY Pierre-Marie, "Sunday", *Encyclopedia of Christian Theology*, ed. Jean-Yves Lacoste, New York: Routledge, 2005, ss. 1532
- HİNNELLS R. John, *A New Dictionary of Religions*, USA: Blackwell, 1995
- HOLLOMAN Henry W., *Kregel Dictionary of the Bible and Theology*, USA: Kregel Publications, 2005
- JACOB Xavier, *Hıristiyan Terimler Sözlüğü*, İstanbul: OHAN Matbaacılık, t.y.
- JACOB Xavier, *Hıristiyanların Kiliseleri ve İbadetleri*, İstanbul: Ohan Matbaacılık, 2004
- KATAR Mehmet, "Hıristiyan Bayramları Üzerine Bir Araştırma", *Dinî Araştırmalar*, Cilt 3 – Sayı 9, Ankara: Se-Ba Ofset, 2001, ss. 7-27
- KATAR Mehmet, "Hıristiyanlık'ta Kilise Takviminin (Kilise İçerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması", *Dinî Araştırmalar*, Cilt 3 – Sayı 8, Ankara: Se-Ba Ofset, 2000, ss. 23-46
- KATAR Mehmet, *Hıristiyanlık'ta Paskalya: Başlangıçtan Günümüze İsa'nın Diriliş Kutlamaları*, Ankara: 72 Ofset, 2003
- Kutsal Kitap (Yeni Çeviri), Kitabı Mukaddes Şirketi, OHAN Matbaacılık, İstanbul, 2001
- LİVİNGSTONE Elizabeth A., *The Concise Oxford Dictionary of The Christian Church*, Oxford: Oxford University Press, 1967
- MACMASTER R. K., "Foursquare Gospel, International Church Of The", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson-Joann Cerrito, C. V, USA: Gale, 2003, ss. 835-836
- MİCHAEL Smith A., "Tapınma ve Hıristiyan Yılı", *Hıristiyanlık Tarihi*, çev. Sibel Sel-Levent Kıran, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, ss. 29-33
- NEWALL Venetia, "Egg", *The Encyclopedia of Religion*, C. V, New York: Macmillan Publishing Company, 1987
- O'SHEA W. J., "Palm Sunday", *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson-Joann Cerrito, C. X, USA: Gale, 2003, ss. 810-811
- ON EMİR, y.y., Oratoryo St. Esprit Don Bosko Kooperatörleri, t.y.

- ÖZEN Adem, *Yahudilikte İbadet*, İstanbul: Ayışığı Yayınları, 2001
- ÖZKAN Ali Rafet, “Adventistler, Kuveykırılar”, *Yaşayan Dünya Dinleri*, ed. Şinasi Gündüz, Ankara: DİB Yayınları, 2007, ss. 173-178
- PARRİNDER Geoffrey, *A Concise Encyclopedia of Christianity*, Oxford: Oneworld, 1998
- PİLKİNGON Christine, “Sabbath”, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler-Neil Wenborn, New York: Cambridge University Press, 2005, ss. 389-391
- RAYMENT-PİCKARD Hugh, “Calendar”, *Christianity the Complete Guide*, ed. John Bowden, London: Continuum, 2005
- RİDDİCK S.M., “Lord’s Day, The”, *The Temple Dictionary of Bible*, edited by Rew. W. Ewing, M.A, London: J.M. DENT&SONS, LTD, 1910, ss. 405-406
- RUFUS M. Jones, *Practical Christianity*, Philadelphia: John C. Winston & CO., 1899
- SARIKÇIOĞLU Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004
- SCHİMMEL Annemarie, *Dinler Tarihi*, İstanbul: Kırkambar Kitaplığı, 2007
- SCOTT Kenneth, *A History of Christianity*, USA: Harper&Row Publishers, 1953
- STERN Sacha, “Calendar”, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler-Neil Wenborn, New York: Cambridge University Press, 2005, ss. 71-72
- STOTT W., “Sabbath”, *New International Dictionary of New Testament Theology*, ed. Colin Brown, C. III, Michigan: Grand Rapids, 1986, ss. 405-411
- SULLİVAN John F., *The Externals of The Catholic Church*, New York: P. J. Kenedy & Sons, 1917
- ŞENAY Bülent, “Noel”, *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIII, İstanbul: TDV, 2007, ss. 201-202
- TÜMER Günay, KÜÇÜK Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, Ankara: Ocak Yayınları, 2002
- ÜNAL Mustafa, *Dinlerde Kutsal Zamanlar*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008

- VEDDER Henry C., “Sabbath and Sunday”, *A Dictionary of Religion and Ethics*, ed. Shailer Mathews-Gerald Birney Smith, New York: The Macmillan Company, 1921, ss. 389-390
- WEİGALL Arthur, *Hristiyanlığımızdaki Putperestlik*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2002
- WHALEN W. J., “Christadelphians”, Carson-Cerrito, *New Catholic Encyclopedia*, ed. Thomas Carson-Joann Cerrito, C. III, USA: Gale, 2003, ss. 527-528
- WHITE N. J. D., “Lord’s Day”, *A Dictionary of the Bible*, James Hastings, C. III, New York: Charles Scribner’s Sons, 1902, ss. 138-141
- YILDIRIM Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, DİB Yayınları, y.y., t.y.

Elektronik Kaynaklar

- <http://www.biblegateway.com/passage/?search=acts%2020%3A7&version=GN T> (01/08/2013)
- <http://www.biblegateway.com/passage/?search=acts%2020%3A7&version=RS VCE> (01/08/2013)
- <http://www.biblegateway.com/passage/?search=acts%2020%3A7&version=NC V> (01/08/2013)
- <http://www.fourthcentury.com/index.php/imperial-laws-364/> (03/08/2013)
- <http://www.fourthcentury.com/index.php/imperial-laws-and-letters-involving-religion-ad-311-364/> (03/08/2013)
- <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/12966-sabbath-and-sunday#anchor1> (29/10/2009)
- http://www.jewishencyclopedia.com/view_friendly.jsp?artid=17&letter=S (29/10/2009)
- <http://www.newadvent.org/cathen/01276a.htm> (19/08/2014)
- <http://www.newadvent.org/cathen/03299a.htm> (23/04/2019)
- <http://www.newadvent.org/cathen/05224d.htm> (06/02/2008)
- <http://www.newadvent.org/cathen/05399b.htm> (05/11/2018)
- <http://www.newadvent.org/cathen/06394b.htm> (16/08/2014)
- <http://www.newadvent.org/cathen/08737c.htm> (21/04/2019)
- <http://www.newadvent.org/cathen/11432b.htm> (20/03/2019)
- <http://www.newadvent.org/cathen/14335a.htm> (10.08.2011)
- <http://www.newadvent.org/cathen/15058a.htm> (23/04/2019)

- <http://www.newadvent.org/cathen/15614b.htm> (21/04/2019)
- <http://www.newadvent.org/fathers/3806.htm> (19/08/2014)
- <https://www.britannica.com/biography/Hadrian> (14/04/2019)
- <https://www.britannica.com/biography/Saint-Bernard-de-Clairvaux> (09/05/2019)
- <https://www.britannica.com/biography/Saint-Gregory-of-Nyssa> (28/04/2019)
- <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-Cassian> (28/04/2019)
- <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-Chrysostom> (09/04/2019)
- <https://www.britannica.com/biography/Socrates-Byzantine-historian> (28/04/2019)
- <https://www.britannica.com/biography/Sozomen> (28/04/2019)
- <https://www.britannica.com/biography/Trajan> (14/04/2019)
- <https://www.encyclopedia.com/humanities/dictionaries-thesauruses-pictures-and-press-releases/carling-sunday> (23/04/2019)
- STRAND A. Kenneth, “How Sunday Became the Popular Day of Worship”, <http://pdf.amazingdiscoveries.org/References/RtR/PDF-910/The%20Origin%20of%20Sunday%20Worship.pdf> (14/05/2012)